



Moğolistan'ın Yasama Organının
Yürütme Organını Denetlemesi
Yüksek Lisans Yeterlik Tezi
Ganbold BAYARAA
Eskişehir 2025

MOĞOLİSTAN'IN YASAMA ORGANININ YÜRÜTME ORGANINI DENETLEMESİ

Ganbold Bayaraa

Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı

Tezli Yüksek Lisans Programı

Danışman:

Doç. Dr. Bülent Yücel

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Eskişehir

2025

ÖZET

MOĞOLİSTAN'IN YASAMA ORGANININ YÜRÜTME ORGANINI DENETLEMESİ

Ganbold BAYARAA

Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı

Tezli Yüksek Lisans Programı

Danışman:

Doç. Dr. Bülent YÜCEL

Bu tez çalışması iki ana bölümden oluşacaktır. İlk bölümde, yasama organının denetim işlevi kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır. Bu çerçevede yasama organının denetim yetkisinin hukuki ve siyasal anlamı, tarihsel gelişimi, işlevselliği ve demokratik sistemler açısından önemi ayrıntılı olarak incelenecektir. Ayrıca, yasama organlarının yürütme üzerindeki denetim mekanizmaları, bu mekanizmaların türleri, etkileri ve uluslararası karşılaştırmalar ışığında nasıl işlediği konusunda kapsamlı bir analiz yapılacaktır.

Tezin ikinci bölümünde ise Moğolistan parlamentosunun yürütme organını denetleme yetkisi ve bu yetkinin nasıl kullanıldığı detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Bu kapsamda, Moğolistan'daki parlamenter denetim mekanizmalarının hukuki ve anayasal çerçevesi, bu mekanizmaların uygulanma pratikleri ve etkinliği değerlendirilecektir. Ayrıca, yürütme organının denetimine ilişkin karşılaşılan zorluklar, mevcut sistemin avantajları ve dezavantajları ile bu denetim araçlarının ne ölçüde etkili olduğu konusunda bir çözümleme yapılacaktır. Bu değerlendirmeler doğrultusunda, Moğolistan'daki yasama denetiminin başarısı ya da eksiklikleri konusunda somut saptamalar ortaya konularak, olası reform önerileri üzerinde de durulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Moğolistan, Yasama organı, Büyük Khural, Cumhurbaşkanı, Hükümet, Denetim

ABSTRACT

THE OVERSIGHT OF THE EXECUTIVE BRANCH BY THE LEGISLATURE IN MONGOLIA

Ganbold BAYARAA

Department of Public law

Programme in Masters's Program with Thesis

Graduate School of Anadolu University, June 2025

Doç. Dr. Bülent YÜCEL

This thesis will consist of two main sections. In the first section, the oversight function of the legislative body will be examined comprehensively. Within this framework, the legal and political significance of the legislative body's oversight authority, its historical development, functionality, and importance in democratic systems will be analyzed in detail. Additionally, a thorough analysis will be conducted on the oversight mechanisms of legislative bodies over the executive, including their types, effects, and how they function in light of international comparisons.

In the second section of the thesis, the Mongolian Parliament's authority to oversee the executive branch and how this authority is exercised will be examined in detail. Within this scope, the legal and constitutional framework of parliamentary oversight mechanisms in Mongolia, their implementation practices, and effectiveness will be evaluated. Furthermore, challenges faced in overseeing the executive, the advantages and disadvantages of the existing system, and the extent to which these oversight tools are effective will be analyzed. Based on these assessments, concrete findings regarding the success or shortcomings of legislative oversight in Mongolia will be presented, with a focus on potential reform proposals.

Keywords: Mongolia, Legislative body, Great Khural, President, Government, Oversight

TEŞEKKÜRLER

Bu tez çalışmasının ortaya çıkmasında emeği geçen, katkı sunan ve destek veren tüm kişi ve kurumlara en içten şükranlarımı sunarım. Başta, tez danışmanım Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı'nın değerli öğretim üyesi Doç. Dr. Bülent Yücel'e en derin teşekkürlerimi sunmak isterim. Akademik rehberliği, yapıcı eleştirileri, yol gösterici katkıları ve kıymetli vakitlerini ayırarak sunduğu destek sayesinde bu çalışmanın her aşaması daha anlamlı ve nitelikli bir hâl almıştır. Kendisinin sağladığı ilham ve yönlendirme, akademik gelişim sürecimde unutulmaz bir iz bırakmıştır.

Ayrıca, bilimsel araştırmalarımı yürütmem ve eğitimime devam etmem için gerekli tüm imkânları sağlayan Anadolu Üniversitesi'ne ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün değerli akademik ve idari kadrosuna teşekkürü bir borç bilirim. Üniversite ortamındaki bilimsel iklim, bu çalışmanın gelişiminde önemli rol oynamıştır. Bu değerli eğitim fırsatını bana sunan, yurt dışı yüksek lisans öğrenimim süresince maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne ve Türkiye Bursları (Türkiye Scholarships) programına en içten şükranlarımı sunarım. Sağladıkları burs desteği ve olanaklar sayesinde bu akademik yolculuk mümkün olmuştur.

Ayrıca, yurtdışında eğitim almamı teşvik eden ve bu süreçte her daim desteğini hissettiren Moğol Ulusal Acil Durumlar Genel Müdürlüğü— Moğolistan'ın Afet Risklerini Yöneten Kurumu (National Emergency Management Agency, NEMA)'ya teşekkür ederim. Kurumumun sağladığı destek, hem mesleki hem de akademik gelişimime önemli katkılar sağlamıştır. Bu uzun ve zaman zaman zorlu süreçte sabırları, sevgileri ve moral destekleriyle yanımda olan aileme ve değerli arkadaşlarıma en kalpten teşekkür ederim. Onların varlığı, bu yolculuğu hem mümkün kılmış hem de anlamlı hale getirmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında emeği geçen herkese ayrı ayrı teşekkür eder, katkılarının ve desteklerinin benim için ne denli kıymetli olduğunu bir kez daha vurgulamak isterim.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “Bilimsel İntihal Tespit Programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Ganbold Bayaraa

ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI

Bu tez çalışmasının hazırlanması, yürütülmesi, verilerin analizi vb. aşamalarının herhangi birinde üretken yapay zekâ programlarından yararlanmadığımı beyan ederim.



Ganbold Bayaraa

KISALTMALAR

ABD:	Amerika Birleşik Devleti
EBYS:	Elektronik Belge Yönetim Sistemleri
IAAC:	Independent Authority Against Corruption
MDDGİ:	Moğolistan Devlet Denetim Genel İdaresi
MHDP:	Moğol Halk Devrimci Partisi
MYMK:	Moğolistan Yolsuzlukla Mücadele Kurumu
PD:	Parlamento Denetimi
SGK:	Soruşturma Geçici Komitesi
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
UİKH:	Ulsiin İkh Hural (Büyük Devlet Meclisi, State Great Khural)

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜRLER.....	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI	vii
KISALTMALAR	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TEMSİLİ PARLAMENTONUN OLGUSUNUN ORTAYA ÇIKIŞI VE İŞLEVİ.....	3
1.1. Parlamentonun Tarihsel Gelişim Süreci	
1.1.1. Başlangıç Noktası Olarak Britanya: Vergi(lendirme) Kavgası	3
1.1.2. Fransız Devriminin Yarattığı Niteliksel Değişim	5
1.1.3. Parlamenter Demokrasilerin Kurumsallaşması	6
1.2. Parlamentonun Siyasal Sistem İçindeki Denetim İşlevi.....	7
1.2.1. Parlamenter Denetim Üzerine Akademik ve Kuramsal Yaklaşımlar	7
1.2.1.1. Kuvvetler Ayrılığı İlkesine Dayanan Açıklamalar	8
1.2.1.2. Modern Demokrasi Kuramlarında Parlamenter Denetim.....	9
1.2.2. Yasama Denetiminin Anlamlandırılması.....	10
1.2.3. Yasama Denetiminin Araçları	14
1.2.3.1. Soru Sorma	14
1.2.3.2. Genel Görüşme	15
1.2.3.3. Meclis Araştırması	16
1.2.3.4. Güvenoylaması ve Gensoru	17
1.2.3.5. Meclis Soruşturması	18
1.2.3.6. Ombudsmanlık	19
1.2.3.7. Bütçe Hakkının Kullanılması	20

İKİNCİ BÖLÜM

2. MOĞOLİSTAN'DA YASAMA DENETİMİNİN HUKUKSAL DÜZENİ	22
2.1. Temsili Yasama Organının Ortaya Çıkışı ve Gelişim Süreci	22

2.1.1. <i>Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin İlanı: 1924 Anayasası</i>	22
2.1.2. <i>Merkeziyetçi Yönetimin Güçlendirilmesi: 1940 Anayasası</i>	24
2.1.3. <i>Sosyalist Yapının Kurumsallaşması: 1960 Anayasası</i>	26
2.1.4. <i>Temsili Parlamenter Demokrasiye Geçiş: 1992 Anayasası</i>	27
2.2. Moğolistan'daki Yasama ve Yürütme Erkleri Arasındaki İlişilenme	28
2.3. Moğolistan'daki Yasama Denetiminin Yapılışı	31
2.3.1. <i>Kamusal Denetimin Araçları</i>	32
2.3.1.1. <i>Moğolistan Devlet Denetim Genel İdaresinin İşlevi</i>	33
2.3.1.2. <i>Kamu Mali Yönetimi ve Harcama Denetimi</i>	34
2.3.1.3. <i>Vergi Gelirlerinin İzlenmesi ve Saydamlığın Sağlanması</i>	34
2.3.1.4. <i>Yolsuzlukla Mücadele ve Kamu Etik Kuralları</i>	36
2.3.1.5. <i>Kaynakların Verimliliği ve Kamu Bütçesinin Yönetimi</i>	37
2.3.1.6. <i>Denetim Araçları ve Raporlama</i>	38
2.3.1.7. <i>Hükûmet Sistemi İçinde Denetimin Zorlukları</i>	40
2.3.2. <i>Yasama Denetiminin Gerçekleştirilmesi</i>	41
2.3.2.1. <i>Denetimin Hukuksal Çerçevesi</i>	42
2.3.2.2. <i>Denetimin Uygulanma Araçları</i>	45
2.3.2.2.1. <i>Yasama Organı Üyelerinin Soru Sorma Hakkı</i>	45
2.3.2.2.2. <i>Rapor Dinleme Hakkı</i>	46
2.3.2.2.3. <i>Güvenoyu ve Gensoru Oylamaları</i>	47
2.3.2.2.3.1. <i>2019 Anayasa Değişikliği Sonrası</i> <i>Başbakanın Yetkileri ve Güvensizlik Oyu</i> <i>Kısıtlamaları</i>	48
2.3.2.2.3.2. <i>Başbakanın Yetkilerinin Artırılması</i>	49
2.3.2.2.3.3. <i>Moğolistanın Hukuki Yapısı İçinde</i> <i>Gensoru Mekanizmasının İşletilmesi</i>	50
2.3.2.2.3.4. <i>Gensorunun Demokrasi Olgusuna ve</i> <i>Kamu Politikasına Etkisi</i>	51
2.3.2.2.4. <i>Yasama Soruşturması</i>	52
2.3.2.2.4.1. <i>Yasama Soruşturmasının Kapsamı</i>	52
2.3.2.2.4.2. <i>Yasama Soruşturmasının Mekanizmaları</i>	54
2.3.2.2.4.3. <i>Geçici Soruşturma Komitesinin İşleyişi ve</i> <i>Temel Özellikleri</i>	55

2.3.2.2.4.4. Geçici Soruşturma Komitelerinin Yetki Durumu.....	57
2.3.2.2.4.5. Daimi Komitelerin Soruşturma Yetkisini Kullanması.....	59
2.3.2.2.5. Bütçe Hakkının Kullanılması	61
2.3.3. Yasama Faaliyetinin İyileştirilmesi	63
2.3.3.1. Hukuk Uygulamasının Etkinliğini Değerlendirme Mekanizmasının Geliştirilmesi	64
2.3.3.2. Dijital Denetim ve Bilgi Şeffaflığı.....	65
2.3.3.3. Siyasi Çekişmelerden Bağımsız Olunması	65
2.3.3.4. Adalet ve Sorumluluk Sisteminin Güçlendirilmesi.....	66
SONUÇ	68
KAYNAKÇA.....	70
ÖZ GEÇMİŞ	

GİRİŞ

Devletlerin demokratik yapılarının inşası ve sürdürülebilirliği, yasama organlarının etkinliği ve hesap verebilirliği ile doğrudan ilişkilidir. Parlamenter denetim mekanizmaları, demokratik sistemlerin temel unsurlarından biri olup, yürütme organının halk adına denetlenmesini ve hesap vermesini sağlayan kritik bir işlev üstlenmektedir. Bu bağlamda, Moğolistan'ın siyasal yapısı ve parlamenter denetim mekanizmalarının tarihsel evrimi, ülkenin demokratik dönüşüm sürecinin önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma, Moğolistan'daki parlamenter sistemin tarihsel gelişimini, denetim mekanizmalarını ve yürütme organı üzerindeki etkilerini inceleyerek, ülkenin demokratikleşme sürecine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Moğolistan'da parlamento denetimi, anayasal reformlar ve siyasal gelişmeler doğrultusunda şekillenen dinamik bir yapıya sahiptir. Özellikle 1924'te kurulan sosyalist sistemin tek parti rejimi altındaki yasama organından, 1992 Anayasası ile çok partili demokratik sisteme geçiş süreci, ülkenin siyasal dönüşümünde kritik bir dönüm noktasıdır. İki bölümden oluşturulan tezin ilk kısmında, parlamenter denetimin kavramsal çerçevesi çizilerek tarihsel gelişimi ele alınmaktadır. Parlamento olgusunun evrimi, tarihsel bir süreç içinde niteliksel değişimi de dikkate alınarak incelenmiştir. 1789 Fransız Devrimi ile birlikte temsili demokrasinin ortaya çıkarak yaygınlaşması, parlamenter sistemlerin güçlenmesine katkı sağlamış 19. ve 20. yüzyıllarda da parlamenter denetim mekanizmalarının kurumsallaşması gerçekleşmiştir.

İkinci bölümde, Moğolistan'daki parlamenter denetim sistemine odaklanılmaktadır. 1924-1992 yılları arasında sosyalist sistemin belirlediği tek parti rejimi altında parlamentonun işlevleri, sosyalist yapının kurumsallaşması bağlamında ele alınırken, 1992 Anayasası sonrası parlamenter sistemde yaşanan dönüşümler ayrıntılı biçimde değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede Moğolistan'ın kuvvetler ayrılığı ilkesiyle olan ilişkisi, Devlet Denetim Ofisi'nin rolü ve kamu denetim sisteminin etkinliği incelenmektedir. Böylece, Moğolistan'daki parlamenter soruşturma süreçleri, parlamentonun denetim yetkileri ve anayasal düzenlemelerin yönetim mekanizmalarına etkisi değerlendirilecektir. Özellikle 2019 Anayasa değişikliği sonrasında Başbakanın

yetkileri ve gensoru mekanizmasına getirilen kısıtlamalara ilişkin düzenlemeler, parlamenter denetim açısından önemli bir dönüşüm olarak ele alınmaktadır. Parlamantonun yürütme organı üzerinde gerçekleştirdiği denetim işlevi, milletvekillerinin soru sorma hakkı, bütçe kanunlaştırması yoluyla yapılan mali denetim ve meclis soruşturmasıyla cezai anlamda yapılan hesap sorma vb. düzenekler çerçevesinde incelenmektedir. Parlamenter denetimin etkinliğini artırmaya yönelik yenilikçi öneriler sunularak, hukuki uygulamaların değerlendirilmesi, dijital denetim sistemlerinin geliştirilmesi ve siyasi bağımsızlığın güçlendirilmesi gibi konular da tez çalışmasında ele alınmaya çalışılmıştır. Böylece, Moğolistan'ın parlamenter denetim sistemi tarihsel ve hukuki bağlamda incelenerek, parlamenter denetim olgusu üzerinden ülkenin demokratikleşme sürecine katkı sunacak çeşitli öneriler geliştirilmeye çalışılmaktadır.

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi esas alınmış ve özellikle doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Moğolistan'daki anayasal düzenlemeler, yasa metinleri, meclis tutanakları, denetim raporları gibi birincil kaynaklar sistematik biçimde incelenerek, parlamenter denetim mekanizmalarının tarihsel ve kurumsal gelişimi analiz edilmiştir. Bu yöntem, kavramsal çerçevenin oluşturulması ve anayasal süreçlerin değerlendirilmesinde bilimsel bir zemin sağlamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TEMSİLİ PARLAMENTONUN OLGUSUNUN ORTAYA ÇIKIŞI VE İŞLEVİ

1.1. Parlamentonun Tarihsel Gelişim Süreci

1.1.1. *Başlangıç Noktası Olarak Britanya: Vergi(lendirme) Kavgası*

Parlamentonun tarihsel evrimi, monarşilerin ve feodal yapılarının hâkim olduğu erken dönemlere dayanır. Orta Çağ boyunca, Avrupa’da monarşiler mutlak güçle hükmediyordu ve yasama, yürütme ve yargı yetkileri genellikle tek bir elde toplanmıştı. Bu dönemde halkın hükûmet üzerindeki etkisi çok sınırlıydı. Krallar, devletin yönetimini kendi iradelerine dayandırarak, toplumun büyük bir kısmını karar alma süreçlerinden dışlıyorlardı. Bu durum, halkın hükûmete karşı bir kontrol mekanizması oluşturmasını zorlaştırıyordu. Ancak bu dönemdeki feodal yapılar, toplumun farklı sınıflarının bir araya gelerek yerel düzeyde temsil edilmelerini sağlayan bazı organların oluşmasına da zemin hazırlamıştır (Dinçkol, 2021).

Bu süreçteki en önemli dönüm noktalarından ilkinin, 1215 yılında Britanya’da kabul edilen Magna Carta Libertatum (Büyük Ferman) anayasal belgesi oluşturmuştur. Halkın haklarını koruma amacını güden ve monarşinin gücünü sınırlamayı hedefleyen bu belge, Britanya Kralı I. John’un mutlak yetkilerini denetlemek için baronlar tarafından Krala imzalatılmıştır. Magna Carta, kralın keyfi vergilendirme, hapis ve mülk el koyma gibi işlemlerini yasaklayarak, halkın bazı temel haklarının güvence altına alınmasına önayak olmuştur. Bu belge ile aynı zamanda monarşinin denetlenmesi gerektiği fikrinin temelleri atılmış ve halkın, hükûmetin eylemleri üzerinde bir denetim hakkı olduğunu kabul ettirmiştir (Dinçkol, 2021).

Magna Carta, doğrudan bir parlamenter denetim kurumu oluşturmaya da halkın temsil edilmesi ve hükûmetin denetlenmesi için önemli bir esin kaynağı olmuştur. Bu dönemde, yerel meclisler ve soyluların monarşi karşısındaki haklarını savunmaya yönelik çeşitli adımlar atılmaya başlanmış ve bu zamanla daha güçlü parlamentoların oluşmasına olanak sağlamıştır. Parlamenter denetimin tarihsel gelişimi, Batı Avrupa'daki siyasal yapıların evrimiyle doğrudan bağlantılıdır. Özellikle 16. ve 17. yüzyıllar, monarşik iktidarın sınırsız gücüne karşı ilk ciddi sınırlamaların getirildiği, birey haklarının ve yasama organlarının rolünün tartışılmaya başlandığı kritik bir dönemdir. Bu süreç, parlamenter sistemin temel taşlarını oluşturacak olan kurumsal ve hukuki reformlara zemin hazırlamıştır. Britanyanın kendi monarşik yapısının geçirdiği değişim, parlamenter denetim olgusunun yerleşik hale gelmesine yol açmıştır. Orta Çağ boyunca krallık

yetkilerinin dini meşruiyete dayanması ve mutlakiyetçi bir anlayışla uygulanması, halk iradesinin yönetime doğrudan etkide bulunmasını engellemiştir. Ancak zamanla artan vergi yükü, savaş maliyetleri ve krallığın keyfi uygulamalarının, soylular ve halk arasında hoşnutsuzluk yaratması, parlamentonun işlevinin artırılması yönündeki talepleri doğurmuştur {Dinçkol, 2021}.

Bu hoşnutsuzlukların örgütlenerek artması sonucunda 1688 Şanlı Devrimin (Glorious Revolution) yaşanmasına yol açmıştır. Dönemin Katolik Kralı II. James'in dini hoşgörüsüzlüğe dayanan politikaları ve parlamentoyu yok sayan yönetim anlayışı, geniş bir toplumsal ve siyasal muhalefete yol açmıştır. Sonuç olarak halkın ve siyasal elitlerin desteğiyle II. James tahttan indirilmiş, yerine William of Orange ve eşi Mary Stuart geçirilmiştir. Bu gelişme yalnızca bir hükûmet değişikliği değil, aynı zamanda siyasal rejimin temelini oluşturan güçler dengesinin yeniden tanımlanması anlamına gelmiştir. Şanlı Devrimi izleyen en önemli hukuki düzenleme olan 1689 yılı Bill of Rights anayasal belgesiyle, mutlak monarşi hukuken sınırlanmış ve parlamento anayasal düzen içinde bir kurum olarak tanınmıştır. Bu belge ile kralın yasaları askıya alma, vergi koyma veya orduyu barış zamanında kullanma yetkileri yalnızca parlamentonun onayıyla mümkün hâle gelmiştir. Ayrıca, parlamento üyelerinin dokunulmazlığı ve ifade özgürlüğü güvence altına alınmış; yürütme organı, yasama organına karşı hesap verebilir hâle getirilmiştir (Keskin, 2021).

Bill of Rights, yalnızca bir haklar bildirisi olmanın ötesinde, modern anayasal yönetimlerin temelini oluşturmuş, kuvvetler ayrılığı ilkesinin erken bir yansıması olarak siyasal teoriye katkı sağlamıştır. Bu belgeyle birlikte, halkın temsilcileri aracılığıyla yönetime katılımı kurumsallaşmış, parlamentoların yalnızca yasa yapıcı değil, aynı zamanda yürütmeyi denetleyici organlar olarak da işlev görmesi sağlanmıştır. Parlamenter denetimin sistematik biçimde kullanılması, böylece bu dönemde hukuki bir zemine kavuşmuştur {Keskin, 2021}.

Bu gelişmelerin bir diğer önemli sonucu, hükûmetin bütçe ve mali yönetim konularında parlamentoya bağımlı hâle gelmesidir. Hükûmet, vergi toplama, kamu harcaması yapma gibi faaliyetleri ancak parlamento denetiminde ve onayında gerçekleştirebilme durumunda kalmıştır. Bu da yürütme erkinin mali bağımsızlığını sınırlandırmış ve halk adına denetim görevini üstlenen parlamentonun konumunu güçlendirmiştir. 17. yüzyıl İngiltere'sinde yaşanan bu siyasal ve hukuki dönüşümler, yalnızca o döneme özgü

gelişmeler değil, aynı zamanda temsili demokrasi, anayasal yönetim, ve parlamenter denetim gibi çağdaş siyasal sistemlerin yapı taşlarını oluşturan temel olaylardır. Şanlı Devrim ve Bill of Rights sayesinde parlamentolar, hükûmetin faaliyetlerini sorgulama, yasaları oluşturma ve bütçeyi denetleme gibi haklarla donatılarak modern anlamda parlamenter denetimin temellerini atmışlardır {Dinçkol, 2021}.

1.1.2. Fransız Devriminin Yarattığı Niteliksel Değişim

1789 Fransız Devrimi, parlamenter denetimin gelişiminde önemli bir dönüm noktasıdır. Devrim, halkın egemenliğini ortaya çıkararak monarşik yönetimi sona erdirmiştir. Böylece halkın seçtiği temsilciler aracılığıyla hükûmet üzerinde denetim hakkı kazandığı bir siyasal sistemin temelleri atılmıştır. Bu süreç, özellikle demokratik değerlerin, anayasal yönetimlerin ve halkın iradesinin belirleyici hâle gelmesinin başlangıcına işaret eder. Devrim öncesinde, mutlak monarşiyle yönetilen Fransa’da Kral her türlü kararını tek başına alıyordu. Halkın, hükûmetin eylemleri üzerinde bir denetim gücü yoktu. Devrimle birlikte, bu yapıya karşı güçlü bir halk hareketi ortaya çıkmış ve Fransız halkı, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik temel ilkelerini savunarak, monarşiyi yıkmıştır (Sartori, 1995).

Devrim sırasında halkın seçtiği temsilcilerden oluşan Ulusal Meclis, önceki monarşiyi ve feodal yapıyı ortadan kaldırarak yeni bir anayasal düzen kurmayı hedeflemiştir. 1789 yılında kabul edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, bu değişimin en önemli belgelerinden biridir. Bildirge, halkın eşit haklara sahip olduğunu ve halkın egemenliğinin esas alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Şen & Taşkesen, 2018). Bu siyasal tercih doğrudan parlamenter denetimin temellerine işaret etmektedir. Öyle ki halkın egemenliği, kendi seçtiği temsilciler aracılığıyla hükûmetin faaliyetlerini denetlemesini gerektirmektedir (Norton, 1998).

1789 Devrimi, parlamentolara tanıdığı bu denetleme yetkisi yoluyla parlamenter demokrasilerin temellerini atmış oldu. Yeni kurulan anayasal düzenle birlikte, parlamentolar hükûmetin uygulamalarını izlemek, yargılamak ve gerektiğinde sorgulamak gibi önemli yetkiler kazandılar. Bu dönemde, hükûmetin halkın iradesine dayanarak hareket etmesi gerektiği kabul edildi. Dolayısıyla, Fransız Devrimi, parlamentoların yasama işlevlerinin yanı sıra, hükûmetin hesap vermesini sağlamak için de önemli bir denetim işlevi üstlenmelerini olanaklı kıldı (Norton, 1998).

1.1.3. *Parlamenteer Demokrasilerin Kurumsallaşması*

19. ve 20. yüzyılda, parlamenteer denetim önemli ölçüde güçlenmiş ve temsili demokrasiler daha da kökleşmiştir. Bu süreç, başta Avrupa olmak üzere dünyanın diğer bölgelerindeki parlamenteoların hükûmetler üzerinde daha fazla denetim ve izleme yetkisi kazanmasına yol açmıştır. Bu dönemde, demokrasi anlayışı ve parlamenteoların işlevleri önemli ölçüde genişlemiş, halkın egemenliği ve hükûmetin hesap verebilirliği kabulü güçlendirilmiştir (Hix & Høyland, 2022). 19. yüzyılda yaşanan Sanayi Devrimi ve toplumsal değişimlerin etkisiyle, Avrupa'daki birçok monarşi parlamenteer demokrasiye geçiş yapmış ve bu süreç, parlamenteoların yürütme organı üzerinde daha fazla denetim yetkisi elde etmelerine olanak tanımıştır. Aynı zamanda, halkın daha fazla hak kazandığı, seçimlerin daha geniş kitlelere yayıldığı ve daha şeffaf yönetimlerin oluşturulmaya çalışıldığı bir döneme girilmiştir. Parlamenteolar artık sadece yasa yapmakla kalmayıp, aynı zamanda hükûmetin politikalarını izleme, denetleme ve gerektiğinde sorgulama gibi işlevler üstlenmeye başlamışlardır (Aktay, 2017).

20. yüzyılın başı ise bu sürecin daha da pekiştiği bir dönem olmuştur. Özellikle I. Dünya Savaşı ve ardından gelen siyasi, toplumsal ve ekonomik değişiklikler, parlamenteoların güçlendirilmesi gerektiğini göstermiştir. Bu dönemde, parlamenteor denetim, sadece yasaların yapıldığı bir süreç olmaktan çıkıp, hükûmetin faaliyetlerini izleyen, toplum adına hesap soran ve gerektiğinde hükûmetin eylemlerini sorgulayan bir işlev halini almıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında ise parlamenteer denetim ve demokratik reformlar daha da derinleşmiştir. Savaş sonrası dönemde, birçok ülke demokratik reformlara yönelmiş ve daha şeffaf, daha hesap verebilir hükûmet sistemleri oluşturulmaya çalışılmıştır. Parlamenteolar, hükûmetin bütçelerini denetleme, kamu kaynaklarının nasıl kullanıldığını izleme gibi işlevleri üstlenerek daha güçlü bir denetim yetkisine sahip olmuşlardır. Bunun yanı sıra, yürütme organlarının eylemleri üzerinde daha fazla kontrol sağlamak amacıyla, çeşitli denetim düzenekleri kurulmuştur {Keskin, 2021}.

20. yüzyılın ortasında özellikle Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve bazı Asya ülkelerinde, parlamenteer denetim çok daha şeffaf hale gelmiştir. Hükûmetlerin faaliyetleri daha açık bir şekilde izlenebilir hâle gelirken, parlamenteolar hükûmetin hesap verebilirliğini sağlamak için daha etkin bir şekilde çalışmaya başlamışlardır. Ayrıca, uluslararası düzeyde de birçok ülke, parlamenteer denetimi güçlendirmek amacıyla anayasal reformlar

yapmıştır. Bu reformlar, yasaların yapılmasını, hükûmetin icraatlarını ve kamu hizmetlerinin işleyişini daha şeffaf hale getirmiştir (Özmen & Yaman, 2022).

Günümüzde, parlamentoların denetim yetkileri küresel ölçekte önemli biçimde genişlemiş ve demokratik devletlerin vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Çağdaş parlamentolar, hükûmetin faaliyetlerini denetlemek için hükûmetin politikalarını sorgulamak, yasama faaliyetlerinde bulunmak, devlet bütçelerini onaylamak ve hükûmetin eylemleri hakkında sorular sormak gibi bir dizi farklı yöntem kullanmaktadır. Bu denetim süreci, halkın seçtiği temsilciler aracılığıyla yürütme organının, halkın çıkarlarına ve hukuka uygun bir şekilde hareket etmesini sağlamayı amaçlar. Böylece hükûmet, halkın iradesine saygı göstermek ve hesap verebilir olmak zorunda kalacaktır. Parlamento kurumunun kendi tarihsel evrimi, süreç içinde, yasama organını salt kural koyucu olmaktan çıkarmış ve özellikle yürütmeyi halk adına denetleme işleviyle donatarak parlamentoların temsiliyet işlevinin yanı sıra, denetleyici olma işlevini de önemli ölçüde artırmıştır. Böylece temsili parlamentolar, halkın iradesini yansıtan ve aynı zamanda hükûmetin eylemlerini de denetleyen sistem içi mekanizmalara dönüşmüşlerdir (Çınar, 2019).

Denetim yetkilerinin zamanla artması parlamentoları daha fazla etkiye sahip kılarken bu gelişme aynı zamanda demokratik sistemlerin işlerliğini de güçlendirmiştir. Demokratik yönetimlerin şeffaflık, hesap verebilirlik ve halkın iradesine dayalı olması ilkeleri daha sağlam bir şekilde hayata geçmiştir. Bu denetim mekanizmaları, hükûmetin her seviyede halkın çıkarlarını gözetmesini ve her türlü olumsuz eylem veya uygulamanın önlenmesini sağlamaktadır. Modern demokrasilerde, bu denetim, hukukun üstünlüğü, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi ilkelerin teminatı olarak kritik bir rol oynamaktadır. Bu nedenle parlamenter denetim, sadece hükûmetin denetlenmesi için değil, aynı zamanda devletin kamu kaynaklarını etkin ve doğru bir şekilde kullanması için de önemli bir araçtır (Krehbiel, 2010).

1.2. Parlamentonun Siyasal Sistem İçindeki Denetim İşlevi

1.2.1. Parlamenter Denetim Üzerine Akademik ve Kuramsal Yaklaşımlar

Parlamenter denetim, demokrasilerin sağlıklı işleyişi için kritik bir öneme sahiptir. Yasama organının, yürütme yetkisini denetlemesi, halkın egemenliğinin korunmasında ve güçler dengesinin sağlanmasında temel bir araçtır. Bu bağlamda, parlamenter denetim

üzerine geliştirilen akademik ve kuramsal yaklaşımlar, denetim mekanizmalarının nasıl işlediği ve hangi ilkelerle şekillendiği üzerine derinlemesine çözümler sunmaktadır. Bu kuramsal çerçeve, geçmişteki klasik yaklaşımlardan ve günümüzdeki eleştirel ve ampirik çalışmalardan beslenmektedir (Strøm, 2000). Parlamenter denetim üzerine yapılan akademik çalışmalar, yasama ve yürütme arasındaki ilişkinin tarihsel gelişimini ve bu ilişkinin kuramsal temellerini inceleyerek, denetimin demokrasiyi nasıl şekillendirdiği ve sınırlı hükûmet anlayışını nasıl koruduğuna dair önemli ipuçları sunar (Sieberer, 2011).

1.2.1.1. *Kuvvetler Ayrılığı İlkesine Dayanan Açıklamalar*

Klasik siyaset kuramının en önemli isimlerinden Montesquieu ve John Locke, parlamenter denetim ve güçler ayrılığı anlayışının temellerini atmış, modern demokratik sistemlerin şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Bu kuramcıların düşünceleri, günümüz yasama ve yürütme ilişkilerine dair pek çok tartışmanın zeminini oluşturur (Locke, 1821).

Montesquieu, "Kanunların Ruhı" adlı eserinde kuvvetler ayrılığı ilkesini geliştirmiştir. Bu ilke, devletin üç temel gücünün yasama, yürütme ve yargı birbirinden bağımsız olması gerektiğini savunur. Montesquieu, bu ayrılığın, herhangi bir gücün diğerini baskılayarak mutlak iktidar kurmasının önüne geçeceğini ve böylece özgürlüklerin korunmasını sağlayacağını belirtmiştir. Yasama organının halkın iradesini yansıtarak, yürütme organını denetlemesi gerektiği vurgulanırken, bu iki organ arasındaki ilişkide denetim ve dengeleme işlevlerinin merkezî rolü ortaya konur. Montesquieu'nün bu yaklaşımı, parlamenter sistemin temel işlevlerinin bir kısmını biçimlendirir. Yürütmenin güçlendirilmeyecek şekilde denetim altında tutulması, yasamanın ise halkı temsil etme sorumluluğu taşıması. Kuvvetler ayrılığı, özellikle yürütme organının, yasama tarafından denetlenmesinin bir gerekliliği olarak görülmüştür{baron de Montesquieu, 2023}.

John Locke ise, "İki Hükûmet Üzerine Deneme" adlı eserinde yasama ve yürütme ilişkisini farklı bir açıdan ele alır. Locke, monarşiye karşı geliştirdiği görüşlerde, bireylerin haklarının korunması gerektiğini savunmuş ve bu doğrultuda devletin halkın rızasına dayalı olarak varlığını sürdürmesi gerektiğini belirtmiştir. Locke, yasama organını en yüksek güç olarak kabul etse de, yürütme organının da yasama tarafından denetlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre, yürütme, yasaların uygulanmasında aktif bir rol üstlenirken, yasama da bu süreci denetleyerek güçler dengesini sağlayacaktır.

Locke'un bu görüşü, parlamenter denetim anlayışının temellerine önemli bir katkıda bulunmuş ve yasama ile yürütme arasındaki etkileşimi daha dinamik bir hâle getirmiştir. Locke'a göre, hükûmetin meşruiyeti, halkın iradesine ve hukukun üstünlüğüne dayanmalıdır bu da yasama organının yürütmeyi denetlemesi gerektiği anlamına gelir {Locke, 1821}.

Her iki düşünür de kuvvetler ayrılığı ve demokratik denetim anlayışları ile modern parlamenter sistemlerin temel yapı taşlarını atmış, yasama ve yürütme arasındaki ilişkinin ne şekilde yapılandırılması gerektiğine dair önemli ilkeler ortaya koymuşlardır. Bu kuramlar, parlamenter denetimin günümüzdeki işleyişi ve devletin işlevleri hakkında yapılan tartışmalar için kritik bir referans noktası sağlamaktadır (Mill, 2016).

1.2.1.2. *Modern Demokrasi Kuramlarında Parlamenter Denetim*

Modern demokrasi kuramları, klasik kuramların ötesine geçerek, demokratik işleyişin nasıl daha etkin ve kapsayıcı hale getirilebileceğini tartışmaktadır. Bu bağlamda, Robert Dahl ve Arend Lijphart, demokratik sistemlerin işleyişi ve parlamenter denetim mekanizmalarına dair önemli düşünsel katkılarda bulunmuşlardır. Her iki siyaset bilimci de çoğulculuk ve karşılaştırmalı çözümlemelerle demokratik sistemlerin yapılarını inceleyerek, yasama ve yürütme arasındaki ilişkilere dair modern bakış açıları geliştirmiştir (Lijphart, 1999).

Dahl, çoğulculuk kuramı ile modern demokrasilerin çok çeşitli grupların ve çıkarların denetim altında tutulduğu, farklı toplumsal aktörlerin etkin bir şekilde temsil edildiği sistemler olduğunu savunmuştur. "Demokrasi ve Düşünsel Çeşitlilik" adlı eserinde, demokrasinin yalnızca çoğunluk iradesine dayalı bir yönetim şekli olmaktan öte, azınlık haklarını da koruyan ve farklı grupların katılımını sağlayan bir sistem olması gerektiğini öne sürmüştür. Çoğulculuk anlayışına göre, devletin yapısı ve işleyişi, farklı toplumsal grupların etkileşimini ve çıkarlarının denetimini gözetmelidir. Parlamenter sistemlerde, yasama organının yürütmeyi denetlemesi, aynı zamanda farklı toplumsal kesimlerin temsilinin ve çıkarlarının göz önünde bulundurulması gerektiği anlamına gelir. Dahl'ın kuramı, çoğulculuk ilkesini demokratik sistemin sağlıklı işlemesi için temel bir özellik olarak kabul eder ve parlamenter denetim işlevlerinin sadece hükûmetin kontrol edilmesi değil, aynı zamanda toplumsal çeşitliliğin temsili açısından da kritik olduğunu belirtir (Dahl, 2008).

Lijphart, karşılaştırmalı siyasal alanında yaptığı çalışmalarla, parlamenter sistemlerin işleyişini ve denetim mekanizmalarını derinlemesine incelemiştir. Yazar, "Demokratik Sistemler: Çoğunlukçu ve Konsensüscü Model" adlı eserinde, farklı demokratik sistemler arasında bir karşılaştırma yaparak, çoğunlukçu ve konsensüscü demokrasi modellerini ele alır. Lijphart'a göre, parlamenter sistemlerde güçler ayrılığı ve denetim, yalnızca yasama ve yürütme arasındaki dengeyi sağlamakla kalmaz, aynı zamanda siyasi istikrarı da garanti altına alır. Konsensüscü demokrasilerde, karar alma süreçlerinde geniş bir katılım sağlanırken, çoğunlukçu demokrasilerde ise kararlar daha merkezi ve hızlı bir biçimde alınır {Lijphart, 1999 }. Lijphart, parlamenter denetim sistemlerinin her iki modelde de farklı işlediğini, ancak her iki modelin de demokratik denetimi sağlamada farklı yollar sunduğunu savunur. Karşılaştırmalı çözümlemeleri, parlamenter sistemlerin farklı toplumlarda nasıl farklı dinamiklerle işlediğini ve bu dinamiklerin denetim mekanizmalarını nasıl şekillendirdiğini anlamada önemli bir araç olarak kullanılmaktadır {Lijphart, 1999}.

Dahl ve Lijphart, demokratik denetim süreçlerinin sadece yasama ve yürütme arasındaki etkileşimle değil, aynı zamanda toplumdaki farklı grupların etkili biçimde temsil edilmesiyle de doğrudan ilişkili olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu kuramlar, modern parlamenter sistemlerde, demokratik katılımın nasıl daha kapsayıcı hale getirilebileceğini ve denetim işlevlerinin toplumsal çeşitliliği nasıl yansıttığını anlamada önemli bir çerçeve sunmaktadır {Lijphart, 1999}.

1.2.2. Yasama Denetiminin Anlamlandırılması

Parlamento, sadece yasama işleviyle değil, aynı zamanda denetim işleviyle de siyasal sistemde önemli bir rol oynar. Demokrasi ve hukuk devleti ilkeleri çerçevesinde, parlamentonun denetim işlevi, yürütme organının keyfi yönetimden kaçınmasını ve halkın çıkarlarını gözetmesini sağlar. Parlamento, halkın temsili açısından da kritik bir işlevi yerine getirir. Temsili parlamentolar, halkın iradesinin doğru bir şekilde yansımaları ve halkın çıkarlarının savunulması için önemli bir mekanizma oluşturur. Parlamenter denetim, yürütme organının sadece yasalar ve anayasanın gerekliliklerine uygun hareket etmesini sağlamaz, aynı zamanda halkın temsilcileri aracılığıyla halkın çıkarlarını savunur. Dolayısıyla parlamentonun denetim işlevi, hükûmetin doğru bir şekilde yönetilmesini ve halkın haklarının korunmasını temin etmeyi amaçlar{Tsebelis, 2002}.

Parlamento, hükûmetin yaptığı her eylemi, yürüttüğü politikaları ve aldığı kararları yasalarla uyumlu olup olmadığını kontrol eder. Bu sayede, hükûmetin hukuka aykırı veya anayasa dışı bir şey yapması engellenir. Ancak parlamento denetim bunun ötesine geçer; böylece parlamentolar, halkın seçtiği temsilciler aracılığıyla hükûmetin, halkın çıkarlarına uygun hareket edip etmediğini de denetler (Kılıçoğlu, 2013).

Parlamento denetim, hükûmetin sadece yasalara ve anayasalara uygun hareket etmesini değil, aynı zamanda halkın ihtiyaçlarına, taleplerine ve genel çıkarlarına göre hareket etmesini sağlamayı amaçlar (M. Karaman, 2020). Örneğin, hükûmetin bütçeyi onaylaması, sosyal politikalarını oluşturması veya dış politikada attığı adımlar, halkın temsilcileri tarafından sorgulanır ve incelenir. Böylece, hükûmetin halkın çıkarlarına hizmet etmesini garanti altına alır. Parlamento denetim, sadece hukukun üstünlüğünü sağlamakla kalmaz, aynı zamanda halkın temsilcilerinin hükûmeti sürekli olarak denetleyerek halkın çıkarlarını savunmasına da olanak tanır. Bu mekanizma, hükûmetin doğru, adil ve şeffaf bir şekilde çalışmasını sağlayarak demokrasinin sağlıklı işlemesine katkı sunar (Kılıçoğlu, 2013).

Parlamento denetim, halkın politikaya katılımını ve yönetime olan etkisini artıran önemli bir mekanizmadır. Bu süreçte halk, doğrudan değilse de, seçtiği temsilciler aracılığıyla hükûmetin faaliyetlerini izler ve denetler. Parlamento üyeleri, halkın isteklerini ve çıkarlarını yansıtarak, hükûmetin uygulamalarını gözden geçirir ve gerektiğinde eleştirir.

Temsilciler, yürütme organını sürekli olarak denetler. Hükûmetin aldığı kararlar, uyguladığı politikalar ve bütçeler hakkında parlamento sorular sorulabilir, raporlar talep edilebilir ve açıklamalar yapılması istenebilir. Böylece, halkın temsilcileri, hükûmetin politikalarını sorgular ve halkın çıkarlarına uygun olup olmadığını denetler. Bu, hükûmetin, halkın taleplerine duyarlı olmasını ve kararlarının şeffaf olmasını sağlar. Bu denetim, halkın politikaya katılımını güçlendirir çünkü temsilciler, halkın sesini hükûmete iletmek ve onun adına denetim yapmakla yükümlüdür. Ayrıca, halkın temsilciler aracılığıyla hükûmetin faaliyetlerini denetlemesi, demokratik katılımın ve hesap verebilirliğin sağlanmasına katkı sağlar. Bu mekanizma, halkın yönetime etkisini artırarak, demokratik süreçlerin sağlıklı işlemesine olanak tanır (Mayhew, 2005).

Parlamento denetim, yasama organının, yani parlamentonun, yürütme organını, yani hükûmeti izleyip denetleme sorumluluğunu taşıdığı bir mekanizmadır. Bu, demokratik sistemlerin temel unsurlarından biridir ve hukukun üstünlüğü ilkesiyle doğrudan

ilişkilidir (Özçelik, 2011). Hukukun üstünlüğü, devletin bütün organlarının, özellikle de hükûmetin, yasalara ve anayasal ilkelere uygun hareket etmesini zorunlu kılar. Bu bağlamda parlamenter denetim, hükûmetin halkın iradesine ve yasaların gerekliliklerine aykırı hareket etmesini engelleyen, denetleyici bir işlevi yerine getirir (Kydyralieva, 2019). Parlamenter denetim, halkın seçtiği temsilciler olan parlamenterlerin, hükûmetin eylemlerini izleyip onlara karşı sorumluluk talep etmelerini sağlar. Bu denetim, demokrasinin temel taşlarından biri olup, hükûmetin hesap verebilirliğini ve şeffaflığını artırır. Parlamente'nin hükûmetin faaliyetlerini denetlemesi, sadece hükûmetin hatalı veya yasa dışı işlemlerini engellemekle kalmaz, aynı zamanda doğru politikaların uygulanmasını teşvik eder (Beder & Altundiş, 2009).

Parlamente'nin denetim yetkisi, yasama sürecinde çeşitli yollarla kendini gösterir. Parlamenter denetim, demokrasinin işlerliğini sağlayan ve halkın egemenliğini güçlendiren bir mekanizma olarak önemli bir rol oynar. Demokrasiye geçiş, yani monarşiden demokratik sisteme geçiş, bu denetim sürecinin güçlenmesinin başlangıcını oluşturur. Monarşi dönemlerinde, hükûmetin denetimi monarkın elinde olup hükûmetin kararları halkın iradesinden bağımsız olarak biçimlenmekteydi. Temsili demokrasiye geçişle birlikte, halkın iradesini temsil eden parlamento, hükûmetin faaliyetlerini denetleme hakkını kazanmıştır (Aktay, 2017).

Bu tarihsel evrim, parlamentoların güçlenmesi ve yasama organının denetim işlevinin artması açısından kritik bir dönüm noktasıdır. Demokrasinin yerleşmesiyle birlikte, halkın temsilcileri olan parlamentolar, hükûmetin tüm faaliyetlerini izleme ve denetleme yetkisine sahip olmuşlardır. Bu süreç, hükûmetin hukuka uygun hareket etmesini, yolsuzlukların ve hatalı uygulamaların önüne geçilmesini sağlamak için önemlidir (Beder, 2009).

Parlamenter denetim, hükûmetin halkın çıkarlarına uygun şekilde faaliyet göstermesini garanti altına almak için temel bir mekanizma olarak kabul edilir. Demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin sağlıklı bir şekilde işlemesi için parlamentoların denetim yetkilerini etkin bir şekilde kullanması gereklidir (Aktay, 2017).

Parlamenter denetim yöntemleri arasında, yürütme organına sorular sorarak açıklama alma, genel görüşmeler ve araştırmalar yapma, güvenoyu veya gensoru sunma, yasama yetkisi kullanarak bütçe tekliflerini onaylama veya reddetme yer alır. Bu yöntemler, yürütme organının faaliyetlerini denetler ve hükûmetin şeffaf olmasını sağlar.

Parlamente denetim, demokratik yönetim biçimlerinin işlerliğini sağlamak, kötü yönetimi engellemek, kamu kaynaklarının etkin kullanımını sağlamak ve sosyal adaleti temin etmek adına kritik öneme sahiptir. Devletin yönetim biçimi ne olursa olsun, parlamente denetim, halkın iradesinin ve demokratik değerlerin korunmasında önemli bir rol oynar (Hix & Høyland, 2022).

Temsili parlamento, halkın seçtiği temsilciler aracılığıyla demokratik bir yönetim biçimi oluşturur. Bu sistemde, halk doğrudan hükûmetin işleyişine müdahale etmek yerine, seçtiği temsilciler aracılığıyla karar süreçlerine katılır. Seçilen temsilciler, halkın çıkarlarını savunma ve toplumun ihtiyaçlarına uygun politikaların uygulanmasını sağlama sorumluluğunu taşır. Temsili parlamentolar, bu temsilciler sayesinde, hükûmetin faaliyetlerini denetleyerek ve gerektiğinde eleştirerek yönetim üzerinde bir denetim oluştururlar (Döner, 2004).

Parlamento, hükûmetin politikalarını izlerken, bu politikaların halkın iradesine ve ihtiyaçlarına uygun olup olmadığını değerlendirir. Temsili sistemde, halkın iradesi doğrudan hükûmete yansımaya da halkın seçtiği temsilciler aracılığıyla, hükûmetin kararları ve uygulamaları üzerinde denetim sağlanır. Bu mekanizma, halkın yönetimdeki etkinliğini ve katılımını sürdüren bir yol sunar. Temsilciler, hükûmetin kararlarını sorgular, gerekirse bu kararları eleştirir ve halkın çıkarlarını korumak için gerekli yasaları çıkarır (Tekin & Çiftçi, 2011).

Parlamentor denetim, demokrasinin sağlıklı işlemesi için kritik bir rol oynar çünkü halkın iradesi, yalnızca seçilen temsilciler aracılığıyla değil, aynı zamanda yürütme organının eylemlerinin denetimiyle de biçimlenir. Parlamente denetim, halkın çıkarlarının hükûmet tarafından doğru şekilde temsil edilmesini ve uygulanmasını sağlamak için önemli bir mekanizma oluşturur (Teziç, 1982). Parlamentonun siyasal sistem içindeki işlevi sadece yasama ile sınırlı değildir. Bu durum, demokratik bir denetim mekanizması oluşturur. Parlamento, hükûmetin aldığı kararları sorgular, eleştirir ve gerektiğinde düzeltici tedbirler alır. Bu denetim süreci, hükûmetin halka karşı hesap verebilirliğini artırır ve şeffaflık sağlar (Gültekin, 2006).

Halkın temsilcileri oluşturan milletvekilleri, bu denetim işlevini yerine getirerek aslında devletin işleyişini şeffaf hale getirmektedir. Böylece parlamento, hükûmetin politikalarını izleyerek onların halkın çıkarlarına uygun olup olmadığını kontrol eder. Eğer bir politika halkın yararına değilse, parlamentolar bunu sorgular ve denetler. Bu yolla hükûmetin

hatalı uygulamalarını düzeltmeye çabalar. Bu, demokrasinin işlerliğini koruyarak, halkın iradesinin doğru bir biçimde hükûmete yansımını temin eder. Parlamenter denetim, halkın çıkarlarının korunması ve hükûmetin doğru bir şekilde denetlenmesi için temel bir işlev görür. Temsilcilerin hükûmetin faaliyetlerini denetlemesi, devletin daha hesap verebilir ve şeffaf bir şekilde işlemesini sağlayarak demokratik bir sistemin sürdürülebilirliğini güçlendirir (Demirbağ, 2019).

Demokrasinin işlerliği ve halkın hükûmet üzerindeki etkisinin güvencesi olan denetim mekanizmasının tarihsel gelişimi, demokrasi tarihinin evrimiyle koşutluk oluşturmaktadır. Böylece halkın egemenliğini esas alan demokratik sistemlerin kurulması ve güçlenmesiyle birlikte, parlamentoların hükûmetin faaliyetlerini denetleme rolü de daha belirgin hale gelmiştir (Karaman, 2020).

Temsili parlamentosunun ortaya çıkışı, parlamenter denetimin evriminde kritik bir dönüm noktasıdır. Temsili parlamentolar, halkın seçtiği temsilciler aracılığıyla devletin yönetiminde söz sahibi olmasını sağlamıştır. Bu gelişme, halkın doğrudan karar alma sürecine katılmaktan ziyade, seçtiği temsilciler aracılığıyla hükûmetin faaliyetlerini denetlemesini ve yönlendirmesini mümkün kılmıştır. (Karaman, 2020).

Temsili parlamentonun gelişimi, yalnızca halkın temsil edilmesiyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda yürütme organının denetlenmesi yönünde gelişen işlevi demokratik sistemin işleyişi bakımından da kritik bir dönüm noktasını ifade etmektedir. (Özbudun & Hale, 2010). Parlamentoların bu gelişen işlevi sayesinde, temsilciler aracılığıyla gerçekleştirdiği denetim, halkın iradesinin ve çıkarlarının korunmasına yardımcı olunmasını sağlamıştır (Pakdil, 2024).

1.2.3. Yasama Denetiminin Araçları

1.2.3.1. Soru Sorma

Parlamento üyeleri, hükûmetin faaliyetlerini denetlemek amacıyla soru sorma hakkına sahiptirler. Bu, parlamenter denetimin en önemli araçlarından biridir. Milletvekilleri, hükûmetin bakanlarına, hükûmetin aldığı kararlar, uyguladığı politikalar ve yürütme organının genel işleyişi hakkında sorular sorar. Bu sorular, bakanların hükûmetin faaliyetleri hakkında halka ve parlamentoya karşı hesap vermesini sağlar (Kydyralieva, 2019).

Bakanlar, milletvekillerine açık, net ve doğru yanıtlar vermek zorundadırlar. Bu süreç, hükûmetin şeffaflık ilkesine uygun hareket etmesini teşvik eder. Hükûmet, milletvekillerine verdiği yanıtlarla, halk adına denetlenmiş olur ve kararlarının ne kadar düzgün ve halkın çıkarlarına uygun olduğunu kamuoyuna açıklamak zorunda kalır. Hükûmetin icraatlarının kamu gözüyle izlenmesini sağlar ve hükûmeti daha hesap verebilir kılar. Ayrıca, milletvekilleri hükûmetin doğru çalışıp çalışmadığını sorgulayarak, halkın çıkarlarına aykırı bir durum varsa bunu gündeme getirebilir ve düzeltici adımlar atılmasını talep edebilirler. Bu denetim mekanizması, demokrasi ve hesap verebilirlik açısından kritik bir rol oynar{Kydyralieva, 2019}.

1.2.3.2. Genel Görüşme

Genel görüşme, yasama organlarının yürütme karşısındaki denetim araçları arasında yer alan önemli bir mekanizmadır. Bu yöntem, parlamentonun hükûmetin genel politikalarını değerlendirmesi, toplumun öncelikli gündem konularını kamuoyuna taşıması ve temsilciler aracılığıyla kamuoyunun tepkisini yönetime iletmesi işlevini görür. Özellikle kriz dönemleri, sosyal çatışmalar, dış politika yön değişimleri ve yapısal reformlar gibi geniş kitleleri ilgilendiren meselelerde, genel görüşme parlamenter tartışmanın meşru zemini olarak işlevselleşir. Bu tür görüşmeler, yasama süreciyle doğrudan ilişkili olmayabilir ancak siyasal denetim, demokratik hesap verebilirlik ve toplumsal meşruiyet açısından büyük öneme sahiptir. Parlamento tarafından yürütmeye doğrudan soru yöneltilmediği fakat hükûmetin kamuoyu önünde açıklama yapmak zorunda kaldığı bu süreç, yasama organının siyasal ağırlığını artırır(İba & Şirin, 2024).

Genel görüşmenin en önemli işlevlerinden biri de yasama organının gündem oluşturma gücüdür. Parlamento bu yolla yalnızca yasaları oylayan bir yapı olmanın ötesine geçerek, siyasal karar süreçlerine yön verir. Özellikle muhalefet partileri için genel görüşme, hükûmeti baskı altına almak ve kamuoyunu harekete geçirmek açısından etkili bir araçtır. Hükûmet, bu tartışmalar karşısında politikalarını revize etmek veya kamuoyunu ikna etmek zorunda kalabilir. Ancak bazı ülkelerde genel görüşme, yalnızca şekli bir prosedür haline gelmiş, bağlayıcı kararlarla sonuçlanmayan bir diyalog alanına dönüşmüştür. Bu nedenle görüşmelerin etkili olabilmesi için medya aracılığıyla geniş kitlelere ulaştırılması, hükûmet temsilcilerinin aktif katılımı ve siyasi partiler arası dengeli temsilin sağlanması büyük önem taşır. Genel görüşme parlamentoların yürütme karşısında görünürlük, denetim ve temsil gücünü artıran demokratik bir platformdur. Etkin bir şekilde

uygulandığında yalnızca yürütmenin politikalarının tartışılmasıyla kalmaz, aynı zamanda kamu vicdanının da yönetime yansımaları sağlar(Beder & Altundiş, 2009).

1.2.3.3. *Meclis Araştırması*

Meclis araştırması, yasama organlarının yürütmenin faaliyetleri ve kamuoyunu ilgilendiren önemli olaylar hakkında derinlemesine bilgi edinmek amacıyla başvurduğu bir denetim aracıdır.(Onar, 1977) Bu yöntem, yalnızca mevcut durumun aydınlatılmasıyla sınırlı kalmaz; aynı zamanda yasa yapım sürecine bilgi temelli katkı sağlar, kamu politikalarının gözden geçirilmesini mümkün kılar ve kamu yönetiminde şeffaflığı destekler. Araştırma talebi, genellikle siyasi partilerin ya da milletvekillerinin gündeme taşıdığı önemli meselelerde, yürütmenin faaliyetlerinin değerlendirilmesi ve kamu kaynaklarının etkin kullanılıp kullanılmadığının ortaya konulması amacıyla Meclis'ne sunulur. Kabul edilen araştırma önermeleri doğrultusunda oluşturulan geçici komisyonlar, ilgili belgeleri inceleme, uzmanları dinleme ve gerektiğinde saha araştırmaları yapma yetkisine sahiptir (Özkorkut, 2002).

Dünyanın farklı parlamentolarında meclis araştırması mekanizması, kamu yönetiminin şeffaflığını ve hesap verebilirliğini sağlamak açısından önemli işlevler üstlenir. Örneğin ABD Kongresi'nin alt komiteleri aracılığıyla yürütülen soruşturma ve araştırmalar, yürütme organını doğrudan etkileyebilecek kapsamlı raporlarla sonuçlanabilir. Almanya'da Bundestag'ın geçici komisyonları, çevre krizlerinden kamu ihalelerine kadar pek çok alanda kamuoyunu bilgilendiren nitelikli çalışmalar yapmaktadır. Japonya ve Güney Kore'de ise meclis araştırmaları, özellikle yolsuzluk ve kamu kaynaklarının kötüye kullanımı konularında güçlü bir denetim işlevi görmektedir (Doğan, 2014). Araştırma sonuçları genellikle bağlayıcı kararlar doğurmaz; ancak kamuoyu üzerinde yarattığı etki, hükûmet politikalarının yeniden şekillenmesine neden olabilir. Bu nedenle meclis araştırmaları, yasama organının prestijini artırırken aynı zamanda yürütme üzerinde dolaylı ama etkili bir baskı kurar. Medya ve sivil toplumun bu sürece katılımı, elde edilen sonuçların meşruiyetini ve görünürlüğünü de artıracaktır {Gözler, 1999 #130}.

Meclis araştırmasının etkinliği, çoğunlukla komisyonların teknik donanımına, uzman kadrolara erişimine ve siyasi iradeye bağlıdır. Bu araç, bilgiye dayalı politika üretiminin teşvik edilmesi açısından yalnızca bir denetim yöntemi değil, aynı zamanda modern yasama süreçlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Meclis araştırması parlamentoların yalnızca yasa yapan kurumlar değil, aynı zamanda kamu adına denetim ve değerlendirme yapan

kurumlar olarak işlev görmesini sağlayan temel araçlardan biridir. Etkin kullanıldığında, halkın yönetime katılımını güçlendirir, kamu yönetiminde sorumluluğu artırır ve demokrasi kültürünü derinleştirir.(Çınar, 2019)

1.2.3.4. *Güvenoylaması ve Gensoru*

Güvenoyu ve gensoru, parlamenter sistemlerde hükûmetin meşruiyetini doğrudan etkileyen temel siyasal denetim araçlarıdır. Güvenoyu, yeni kurulan bir hükûmetin yasama organının desteğiyle göreve başlamasını sağlarken; gensoru, görevdeki hükûmetin politikalarına duyulan güvensizliğin ifadesi olarak parlamentonun yürütmeye müdahale etmesine olanak tanır. Bu iki mekanizma, yasama ve yürütme arasındaki dengeyi tesis eden demokratik süreçlerin vazgeçilmez parçalarıdır. Güvenoyu genellikle hükûmetin programının sunulmasının ardından Meclis'te yapılan oylama ile alınır. Bu oylama, yürütme organının siyasal meşruiyet kazanmasının ilk adımıdır. Gensoru ise, genellikle muhalefet partileri tarafından başlatılır ve hükûmetin uygulamalarının parlamenter denetimden geçmesini sağlar. Gensoru sonucunda hükûmet, Meclis'te çoğunluğun desteğini kaybederse istifa etmek zorunda kalabilir. Bu bağlamda gensoru, hükûmetin yalnızca halk nezdinde değil, temsilciler önünde de hesap vermesini zorunlu kılan bir mekanizmadır (Gözler, 1999b).

Birçok ülkede bu araçlar, hükûmetlerin denetim altında tutulmasını ve siyasal sorumluluğun sağlanmasını garanti altına alır. Örneğin Almanya'da yürürlükte olan "yapıcı güvensizlik oyu" sistemi, bir hükûmeti düşürmeden önce yerine geçecek yeni bir hükûmetin de belirlenmesini şart koşar. Bu sistem, hem siyasal istikrarı korur hem de muhalefeti yapıcı çözümler üretmeye teşvik eder. Birleşik Krallık'ta ise geleneksel "gensoru önergesi" uygulaması, hükûmete duyulan güvenin parlamentoda düzenli olarak sınanmasına olanak tanır. Fransa'da güvenoyu ve güvensizlik oyu mekanizmaları, anayasal sınırlarla çerçevelenmiş olup hükûmetin Meclis karşısındaki konumunu netleştiren önemli araçlardır (Mardinli, 2018). Ancak bu mekanizmaların etkinliği yalnızca hukuki altyapıya değil, siyasi kültüre ve kurumsal geleneklere de bağlıdır. Bazı ülkelerde gensoru süreçleri, gerçek denetim yerine siyasi koz aracı olarak kullanılmakta, bu da denetim sisteminin istismar edilmesine yol açmaktadır. Bu durum hem siyasi istikrarsızlık yaratmakta hem de parlamenter denetimin inandırıcılığını zayıflatmaktadır. Öte yandan güvenoyu ve gensoru, sadece kriz anlarında değil, yürütme ile yasama arasındaki iş birliği zeminini belirleyen ve hükûmetin halk adına görev yapıp yapmadığını

görünür kılan kurumsal mekanizmalardır. Etkin işleyen bir güven sistemi, hükûmetin daha hesap verebilir, saydam ve katılımcı olmasını sağlar. Gensoru ise yürütme organının keyfi hareket etmesini engeller, siyasal dengeyi sürekli canlı tutar. Güvenoyu ve gensoru parlamenter sistemin hem denetim hem de meşruiyet sütunlarıdır. Bu mekanizmaların sağlıklı işlemesi, parlamentonun itibarını ve etkinliğini artırırken, halkın temsilcileri aracılığıyla yönetime katılımını da güçlendirir (Akpınar, 2006).

1.2.3.5. *Meclis Soruşturması*

Meclis soruşturması, yasama organlarının yürütme erkine ve üst düzey kamu görevlilerine karşı en güçlü ve etkili denetim araçlarından biridir. Bu mekanizma, hükûmet üyelerinin veya kamu görevinde bulunanların ciddi iddialar karşısında hukuka uygun hareket edip etmediğini tespit etmek amacıyla kullanılmaktadır. Soruşturmanın amacı, yalnızca olayların aydınlatılması değil, aynı zamanda sorumluların tespit edilmesi ve gerekiyorsa yargı önüne çıkarılmasıdır(Kılıçoğlu, 2013).

Meclis soruşturması genellikle belirli sayıda milletvekilinin önergesiyle başlatılır ve yasama organı içinde kurulan geçici bir komisyon tarafından yürütülür. Komisyon, ilgili kişileri çağırma, belge isteme, tanık dinleme ve gerektiğinde yerinde inceleme yapma gibi yetkilere sahiptir. Soruşturmanın sonunda hazırlanan rapor, yasama organının Genel Kuruluna sunularak tartışılır. Siyasi sorumluluğun yanı sıra hukuki süreçlerin başlamasına da yol açabilecek sonuçlar doğurabilir. Uluslararası örneklere bakıldığında, bu mekanizmanın demokratik denetim açısından hayati bir işlev üstlendiği açıkça görülür. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri Kongresi'nin "Congressional Investigations" kapsamında yürüttüğü soruşturmalar; vergi kaçakçılığı, kamu ihalelerinde yolsuzluk ve kamu görevlilerinin yetki ihlalleri gibi birçok konuda derinlemesine araştırmalarla sonuçlanmıştır. Güney Kore'de 2016 yılında Devlet Başkanı Park Geun-Hye'ye karşı başlatılan meclis soruşturması, geniş kapsamlı delil toplama süreciyle kamuoyunun yoğun ilgisini çekmiş ve sonrasında görevden alma kararıyla sonuçlanmıştır. Almanya'da ise Bundestag'ın soruşturma komisyonları, idari şeffaflık ve kamu fonlarının denetimi açısından önemli bir rol oynamaktadır(Döner, 2004).

Meclis soruşturmasının en dikkat çeken yönü, siyasi denetimle yasal sorumluluk arasındaki köprü işlevi görmesidir. Parlamenter demokrasilerde yürütmenin mutlak bir güç haline gelmesini önleyen bu mekanizma, hesap verebilirlik ilkesinin somutlaştığı bir alan yaratır. Bununla birlikte, soruşturma süreçlerinin etkili olabilmesi için bazı

koşulların sağlanması gerekir. Öncelikle komisyonların tarafsızlık ve objektiflik ilkesine uygun çalışması, delillere dayalı hareket etmesi ve kamuoyu ile şeffaf bir iletişim yürütmesi büyük önem taşır. Ayrıca medya ve sivil toplumun bu süreci izlemesi, meclis soruşturmalarının demokratik meşruiyetini güçlendirir {Döner, 2004}.

Bazı ülkelerde bu mekanizma yalnızca sembolik bir uygulama haline gelmiş, siyasi çıkar çatışmalarının aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu tür durumlar, soruşturmaların kamu nezdindeki ciddiyetini zayıflatmakta ve yasama organının güvenilirliğini olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla, meclis soruşturması ancak siyasi etik, hukuk devleti ilkeleri ve kamu yararı temelinde işlediği sürece etkili bir denetim aracı olabilir. Meclis soruşturması, yürütme erkine karşı yasama erkini etkin kılan; demokratik sistemin hesap verebilirlik ve denge-denetim ilkelerini güçlendiren temel bir araçtır. Etkin kullanıldığında yalnızca bireysel ihlalleri değil, aynı zamanda yapısal sorunları da görünür kılarak kamu yönetiminde reform ihtiyacını ortaya çıkarır (Akın, 2019).

1.2.3.6. *Ombudsmanlık*

Ombudsmanlık, modern demokratik sistemlerde vatandaş ile devlet arasındaki ilişkiyi dengeleyen, hak arama yollarını genişleten ve idarenin keyfi uygulamalarını önlemeyi amaçlayan yargı dışı bir denetim kurumudur. Kamu yönetimi karşısında bireyin korunmasını temel alan bu kurum, kamu hizmetlerinden doğan şikayetleri tarafsız biçimde inceleyerek çözüm önerileri sunar. Ombudsman, devletin hukuk devleti ilkeleri çerçevesinde hareket edip etmediğini gözetleyen bir aracı kurum işlevi görür. Ombudsmanlık kurumunun temel özellikleri; bağımsızlık, tarafsızlık, erişilebilirlik ve kamu otoritesinden etkilenmeme ilkelerine dayanır. Bu çerçevede ombudsmanlar, halkın devlet organlarına olan güvenini artırmayı, yönetimin insan haklarına saygılı ve adil bir biçimde hareket etmesini sağlamayı amaçlar. Ombudsmanlar doğrudan karar verme yetkisine sahip olmasa da hazırladıkları raporlar, kamuoyu baskısı oluşturarak kamu kurumlarını şikayetleri ciddiyetle ele almaya zorlar {Fendoğlu, 2011 #200}.

Dünya genelinde ombudsmanlık uygulamaları farklı isimler ve yetki sınırlarıyla yürütülmektedir. İsveç, 1809 yılında bu kurumu anayasal düzeyde kabul eden ilk ülke olmuştur. Bugün Avrupa Birliği Ombudsmanı, Avrupa Parlamentosu tarafından seçilen ve Birlik kurumlarının vatandaşlara karşı sorumluluğunu inceleyen önemli bir örnektir. Fransa'da "Le Défenseur des Droits", kamu kurumlarıyla vatandaşlar arasındaki ilişkilerde hak ihlallerine karşı denetim yapar. Güney Kore'de "Anti-Corruption and Civil

Rights Commission” benzeri yapılar ombudsmanlığın yolsuzlukla mücadele yönünü öne çıkarır. Latin Amerika ülkelerinde ise insan hakları temelli ombudsmanlık kurumları oldukça yaygındır. Bu kurumun demokratik sistemlerdeki önemi sadece bireysel adaleti sağlamasıyla sınırlı değildir; aynı zamanda kamu yönetiminin şeffaflığını, hesap verebilirliğini ve insan hakları odaklı dönüşümünü teşvik eder. Kurumun yıllık raporları, parlamentolara sunularak yasa yapıcıların dikkatini sorunlu alanlara çeker ve reform sürecini başlatabilir {Fendoğlu, 2011}.

Bazı ülkelerde ombudsmanlık kurumunun etkinliği sınırlıdır. Bütçe yetersizliği, personel eksikliği, siyasi baskılar ve halkın kuruma olan farkındalığının düşük olması gibi yapısal sorunlar, ombudsmanlık sistemlerinin gerçek işlevini yerine getirmesini engelleyebilir. Ayrıca ombudsmanların raporlarının bağlayıcı olmaması, kamu idareleri tarafından dikkate alınmama riskini de doğurur. Ombudsmanlık, demokratik yönetimin halkla ilişkilerinde bir tür “vicdan kurumu” olarak değerlendirilir. İdarenin teknik başarısından ziyade, insan haklarına saygılı bir yaklaşım sergileyip sergilemediğini izleyen bu kurum, modern yönetim anlayışının vazgeçilmez bir unsurudur. Etkin çalıştığında, yalnızca bireysel hakların değil, aynı zamanda kamu yönetiminin etik dönüşümünün de güvencesi haline gelir (Toprak, 2001).

1.2.3.7. *Bütçe Hakkının Kullanılması*

Parlamento, devlet bütçesinin onaylanması ve denetlenmesi konusunda çok önemli bir yetkiye sahiptir. Devletin bütçesi, hükûmetin gelir ve giderlerini belirleyen, kamu kaynaklarının nasıl kullanılacağını gösteren en temel belgedir. Bu bütçe, hükûmetin mali politikasını ve ekonomik önceliklerini yansıtır (Biçer, 2019). Parlamento, bu bütçeyi onaylayarak, devletin mali yönetimini denetler ve halkın çıkarlarına uygun olup olmadığını kontrol eder (Bağlı, 2010).

Bütçe, devletin gelirlerini (vergi gelirleri, borçlanma vb.) ve giderlerini (eğitim, sağlık, savunma, altyapı vb. harcamalar) belirler. Parlamento, bu bütçeyi inceleyerek, harcamaların halkın ihtiyaçlarına uygun olup olmadığını sorgular (Abdulahkimoğulları, 2007). Ayrıca, parlamentonun bütçeyi onaylamadan önce hükûmetin mali planlarını detaylı bir şekilde denetlemesi, kamu kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlar (Yüksel & Gürü, 2005). Böylece, devletin mali yönetimi daha şeffaf, hesap verebilir ve halkın çıkarlarına uygun hale gelir (Aktay, 2017).

Parlamento, aynı zamanda bütçe üzerinde yapılan değişiklikleri ve harcama kalemlerini de denetler. Bu süreç, hükûmetin mali politikalarını ve harcama önceliklerini sorgulayarak, devletin kaynaklarını verimli ve adil bir şekilde dağıtmasını sağlar. Sonuç olarak, parlamento, bütçeyi onaylamak ve denetlemek suretiyle, hükûmetin mali politikalarını ve kamu harcamalarını kontrol eder, bu da halkın çıkarlarının korunmasına ve devletin mali sürdürülebilirliğine katkı sağlar (Yüksel & Gürüü, 2005).



İKİNCİ BÖLÜM

2. MOĞOLİSTAN'DA YASAMA DENETİMİNİN HUKUKSAL DÜZENİ

2.1. Temsili Yasama Organının Ortaya Çıkışı ve Gelişim Süreci

Moğolistan, 1992 yılında yürürlük kazandırdığı yeni Anayasası ile devlet yönetiminde parlamenter cumhuriyet sistemini benimsemiştir. Bu sistemde parlamentonun devlet ve toplum içindeki rolü büyük bir öneme sahiptir. Bunun bir yansıması olarak, parlamento Hükûmet'in faaliyetlerini denetleme yetkisine sahip olmuştur. Moğolistan'da, 1992 Anayasası ile benimsenen parlamenter sistem, parlamentonun bu denetim yetkisini daha etkin bir şekilde kullanmasına olanak tanımıştır. Parlamento denetimi, hukukun üstünlüğünü ve demokratik değerleri koruyan bir sistem olarak varlığını sürdürmektedir (Janat, 2023).

Ülke, 20. yüzyılın başlarından itibaren siyasi olarak büyük değişimler yaşamış ve bu süreç parlamenter yapısının da evrim geçirmesine yol açmıştır. Parlamento, otoriter sosyalist rejimden demokratik sisteme geçiş sürecinde önemli dönüşümler geçirmiştir. Parlamento, halkın temsil organı olarak tanımlansa da yasama süreçleri büyük ölçüde tek parti yönetiminin kontrolü altında biçimlenmiştir. Anayasalar ve yasalar, Sovyetler Birliği'nin sosyalist sistemini benimseyerek, merkezi planlı ekonomiye ve devletçi yönetime dayalı bir çerçevede hazırlanmıştır. Moğolistan, 1940'lardan itibaren Sovyetler Birliği'nin doğrudan etkisi altında kalmış ve yasama süreçleri büyük oranda Sovyetler'in yönlendirdiği bir çerçevede işlemiştir. Yasama, yürütme ve yargı yetkileri tek parti yönetimi altında birleşmiş ve devlet başkanı ile parti lideri yasama süreçlerinde doğrudan belirleyici olmuştur (Chimid, 2001).

1989'da Sovyetler Birliği'nde başlayan reform hareketleri, Moğolistan'da da yankı bulmuş ve ülkede demokratik dönüşüm süreci başlamıştır. 1990 yılında gerçekleştirilen anayasal reformlarla tek parti sistemi kaldırılmış çok partili seçimlerin önü açılmıştır. Parlamento, yasama yetkisini genişletmiş ve farklı siyasi partilerin yönetime katılımı sağlanmıştır (Janat, 2023).

2.1.1. *Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin İlanı: 1924 Anayasası*

Moğolistan, 1911 yılında Qing Hanedanı'ndan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiş, ancak bu bağımsızlık uzun ömürlü olmamış ve 1919 yılında Çin'in işgaline uğramıştır. Bununla birlikte, 1921 yılında Sovyetler Birliği'nin desteğini alan Moğol devrimci güçlerinin

müdahalesi sonucunda, Moğolistan yeniden bağımsızlığını kazanmış ve işgal güçülerinden arındırılmıştır. Bu süreçte, Moğolistan Bogd Han'ın liderliğinde bir teokratik monarşi rejimi olarak varlığını sürdürmüştü de gerçekte Sovyetler Birliği'nin ideolojik ve siyasi etkisi altında hareket etmiştir. Bu durum, ülkenin iç ve dış politikasını Sovyet çıkarlarıyla uyumlu hale getiren bir dönüşüm sürecini tetiklemiştir. 1924 yılında Bogd Han'ın ölümü, Moğolistan'ın siyasi sisteminde radikal bir değişim için bir fırsat yaratmış ve Moğol Halk Devrimci Partisi (MHDP) liderliğinde ülkenin yönetim yapısı köklü bir şekilde dönüştürülmüştür. Aynı yıl ilan edilen Moğolistan Halk Cumhuriyeti, sosyalist ilkeleri benimseyen yeni bir devlet yapısının temelini atmış ve bu dönüşüm, 1924 Anayasası ile hukuki bir çerçeveye oturtulmuştur {Anayasası, 1924}.

1924 Anayasası, Moğolistan'ın ilk yazılı anayasası olarak, sosyalist sistemin temel unsurlarını içeren bir hukuk metni niteliğindedir. Bu çerçevede Moğolistan, feodal ve teokratik unsurlardan arındırılarak sosyalist bir halk cumhuriyeti olarak tanımlanmış; monarşik ve aristokratik yapılar tasfiye edilerek halkın temsili esas alınmıştır. Özel mülkiyetin kapsamı daraltılırken; devletçi politikalar benimsenmiş ve önemli ekonomik alanların kamu denetimi altına alınması sağlanmıştır. Sanayi ve tarım politikaları Sovyet modeli esas alınarak biçimlendirilerek devlet eliyle yönetilen ekonomik planlamalar uygulamaya konulmuştur {Anayasası, 1924}.

MHDP, tek siyasi gücün temsili olarak anayasada tanımlanırken; siyasal çoğulculuğa izin verilmemiştir. Böylece Devletin yönetim organları ve karar alma mekanizmaları tamamen MHDP'nin denetimine sokulmuştur. Din ile devlet işleri kesin bir biçimde ayrılırken; Budist manastırlarının ekonomik ve siyasi gücü kısıtlanmıştır. Özellikle Lamaist din adamlarının devlet yönetimi üzerindeki etkisi ortadan kaldırılarak, laikleşme süreci hızlandırılmıştır {Anayasası, 1924}.

1924 kurucu metni, Moğolistan'ın siyasal, ekonomik ve toplumsal yapısını Sovyet modeline yakınlaştıran bir dönüşümün hukuki temelini oluşturmuş ve ülkenin Sovyetler Birliği ile daha bütünleşik bir yapıya evrilmesine zemin hazırlamıştır. Anayasayla öngörülen merkeziyetçi ve sosyalist düzen, ilerleyen dönemlerde Moğolistan'ın siyasal ve ekonomik yapısını biçimlendiren en önemli etmenlerden biri olmuştur (Damiran & Pratt, 2017).

Moğolistan tarihinin önemli aşamalarından biri olan Halk Meclisleri Dönemi, 1924 yılında kurulan Moğolistan Halk Cumhuriyeti ile başlayıp, 1940'lara kadar devam eden

bir dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde, Moğolistan'ın devlet yapısı ve yönetim şekli, sosyalist bir ideolojiye dayalı olarak yeniden biçimlendirilmiş ve ülkenin politik tarihinde köklü bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Sosyalist devrim, ülkenin geleneksel feodal yapısını ortadan kaldırarak, halkın yönetiminde bir dönüşüm sağlamayı amaçlamıştır. Böylece Sovyetler Birliği'nin etkisi altında, Moğolistan'ın iç ve dış politikaları büyük ölçüde yeniden belirlenmiştir. 1924'te kurulan Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin ilanı ile birlikte, yeni bir devlet yapısının temelleri atılmıştır. Bu süreç ile Moğolistan'da halkın iradesine dayalı bir yönetim anlayışının yerleşmesi hedeflenmiştir. Sosyalist düşünce sisteminin etkisiyle, toprak reformları gerçekleştirilmiş; feodal toprak ağaları ve geleneksel sınıf yapıları zayıflatılmıştır. Bu dönemde, devrimci fikirler doğrultusunda köylülerin ve işçilerin hakları savunulmuş, devletin denetiminde kolektif çiftlikler kurulmuş ve tarım sektörü kolektivist bir yapıya kavuşturulmuştur (Odi.org.uk, 2023, March 1).

Halk Meclisleri Dönemi boyunca Moğolistan, Sovyetler Birliği'nden aldığı destekle, sosyalist reformları hayata geçirmek adına önemli adımlar atmıştır. Bu dönüşüm süreci, sadece sosyal ve ekonomik değil, aynı zamanda siyasi yapıyı da derinden etkilemiştir. Halk Meclisi, ülkenin en yüksek yasama organı olarak, tüm önemli kararların alındığı ve devlet politikalarının belirlendiği bir platform olmuştur. Sosyalist yönetim anlayışı, devletin her alanında merkeziyetçi bir kontrolün sağlanmasını teşvik etmiştir. Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, özellikle 1920'lerin sonlarından itibaren, ülkede ciddi bir sosyal ve politik değişim yaşanmış, geleneksel toplum yapıları hızla değişmiştir. Bu dönemin sonunda, ülkenin siyasi yapısı daha da merkezileşmiş, Sovyetler Birliği'nin etkisi arttıkça Moğolistan'da daha fazla totaliter bir yapının şekillenmesine neden olmuştur. Halk Meclisi'nin gücü zamanla artarken, halkın siyasi süreçlere katılımı sınırlı kalmış, merkezi yönetim giderek daha baskıcı bir hale gelmiştir. Halk Meclisleri Dönemi, Moğolistan'ın sosyalist bir devlet yapısına geçiş sürecinde belirleyici bir rol oynamış, sosyal, kültürel ve ekonomik yapıda kalıcı izler bırakmıştır. Bu dönemde yaşanan değişiklikler, ülkenin modern tarihinin temel taşlarını oluşturmuş, Moğolistan'ın sonraki yıllarda demokratikleşme sürecine kadar etkilerini sürdürmüştür (Anayasası, 1924).

2.1.2. Merkeziyetçi Yönetimin Güçlendirilmesi: 1940 Anayasası

1930'lu yıllar, Moğolistan'ın siyasi, ekonomik ve toplumsal yapısında köklü dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu yıllarda Moğolistan Halk Cumhuriyeti, daha merkeziyetçi bir yönetim modeline evrilmiş ve sosyalist ekonomi politikalarını

benimseyerek tarımsal kolektivizasyon ve sanayileşme programlarını uygulamaya koymuştur. Bu reformlar, sadece ekonomik ve idari alanlarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda toplumun çeşitli kesimleri üzerinde baskı oluşturan siyasi tasfiyelerle de pekiştirilmiştir (Anayasası, 1940).

Bu dönemde, Josef Stalin'in Sovyetler Birliği'nde gerçekleştirdiği büyük tasfiyelerin bir benzeri Moğolistan'da da uygulanmış, özellikle MHDP içindeki muhalif unsurlar ve Budist din adamları hedef alınmıştır. Bu siyasi baskılar neticesinde binlerce kişi idam edilmiş ya da zorlu çalışma kamplarına gönderilmiştir. Bu bağlamda, 1940 yılında kabul edilen yeni anayasa, Sovyetler Birliği'nin 1936 Anayasası'ndan esinlenerek hazırlanmış ve Moğolistan'ın siyasi ve ekonomik sistemini katı merkeziyetçi hâle getiren bir dizi düzenlemeyi beraberinde getirmiştir (Janat, 2023).

1940 Anayasası ile Moğolistan'ın ekonomik yapısı, merkezi planlama esasına dayandırılmış ve devletin ekonomik faaliyeti yönlendirme yetkisi genişletilmiştir. Sanayileşme politikaları devlet eliyle yürütülmüş ve bu kapsamda merkezi planlama mekanizmaları kurularak tarım ve sanayi alanlarında Sovyet modeline uygun yapılanmalara gidilmiştir. Tarım sektöründe, bireysel çiftçiliğin yerini kolektif tarım uygulamaları almış ve kolhoz (kolektif çiftlik) ile sovhoz (devlet çiftliği) sistemleri yaygınlaştırılmıştır. Bu doğrultuda köylüler, kendi topraklarını ve hayvanlarını devlete veya kooperatiflere devretmek zorunda kalmış, özel mülk sahipliği sınırlandırılmıştır (Ulziisaikhan & Esen 2018).

1940 Anayasası, yasama ve yürütme organlarının yetkilerini de yeniden tanımlamış ve devlet otoritesini daha merkezileştiren yapılara kavuşturmuştur. Bu bağlamda Moğolistan'ın yasama organı olan Büyük Halk Huralı'nın yetkileri artırılmış, ancak karar alma mekanizması Sovyet yanlısı yöneticilerin denetimine geçmiştir. Bakanlar Konseyi'nin yürütme yetkileri genişletilmiş, fakat bu organların bağımsız karar alma kapasitesi büyük ölçüde sınırlandırılmıştır. Mahkemeler ve hukuk sistemi, Sovyet modeline uygun olarak yeniden yapılandırılmış ve devletin ideolojik çizgisine uygun kararlar alacak şekilde düzenlenmiştir. 1940 Anayasası, Moğolistan'ın dış politika yönelimini de kesinleştirmiş ve Sovyetlerin stratejik çıkarları doğrultusunda hareket eden bir uydu devlet konumuna getirilerek dış ilişkiler tamamen Sovyetlerin yönlendirmesi altına girmiştir (Anayasası, 1940).

2.1.3. Sosyalist Yapının Kurumsallaşması: 1960 Anayasası

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Moğolistan, Sovyetler Birliği liderliğindeki Doğu Bloku içinde Sosyalist Blok ile daha da bütünleşik bir konuma gelmiş ve sosyalist ekonomik ve siyasal yapısını pekiştirmiştir. Sovyetler Birliği ile olan bu derin bağlılık, sadece siyasi ve ekonomik alanlarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda Moğolistan'ın anayasal yapısını da biçimlendiren temel bir unsur olmuştur. 1960 yılında kabul edilen yeni anayasa, sosyalist sistemin kurumsallaşmasını tamamlamış ve Moğolistan'ın devlet yapısını kesin biçimde sosyalist ideoloji ekseninde yeniden yapılandırmıştır (Anayasası, 1960).

1960 Anayasası, MHDP'nin devlet ve toplum üzerindeki mutlak otoritesini anayasal güvence altına almış ve siyasi çoğulculuğa kesin olarak son vermiştir. Devletin tüm idari mekanizmaları, parti yönetimi ile bütünleştirilmiş ve parti yöneticileri devletin kilit pozisyonlarını kontrol eder hâle gelmiştir. Yasama, yürütme ve yargı organlarının bağımsızlığı ortadan kaldırılmış, bu kurumların karar alma mekanizmaları MHDP'nin yönergeleri doğrultusunda biçimlendirilmiştir. Büyük Halk Huralı (parlamento), anayasal olarak devletin en üst yasama organı olarak belirlenmiştir ancak gerçekte MHDP tarafından yönlendirilmiştir (Janat, 2023).

Ekonomik planlama merkeziyetçi bir yapıya kavuşturulmuş, tüm ekonomik faaliyetler devletin kontrolü altına alınmıştır. Tarım ve sanayi alanlarında kolektifleştirme politikaları yoğunlaşmış, kolektif çiftlik ve devlet çiftliği sistemleri anayasal olarak desteklenmiştir. Sanayileşme, Sovyetler Birliği tarafından belirlenen beş yıllık kalkınma planları doğrultusunda yürütülmüş ve enerji, madencilik ve ulaşım gibi alanlarda Sovyet yardımlarıyla gelişim sağlanmıştır. Özel girişim ve bireysel ekonomik faaliyetler ciddi ölçüde sınırlandırılmış ve devlet denetimi dışında ekonomi alanında faaliyet göstermek neredeyse imkansız hâle getirilmiştir (Anayasası, 1960).

Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetleri anayasal olarak devletin sorumluluğu altına alınmış ve bu alanlarda Sovyet modeline uygun bir sosyal devlet anlayışı benimsenmiştir. Vatandaşlara temel sosyal haklar tanınmakla birlikte, bu hakların kullanımı sosyalist ideolojinin sınırları içinde tutulmuş, ifade ve örgütlenme özgürlükleri ise devlet denetimi altında olmuştur. Kadın hakları konusunda ilerici yasalar benimsenmiş ve kadınların eğitim ve iş hayatına katılımı devlet politikalarıyla özendirilmiştir. Anayasa, birey hakları ve özgürlüklerini teorik olarak güvence altına almakla birlikte, bu hakların kullanımını

sosyalist ideoloji çerçevesinde sınırlandırmıştır. Muhalif siyasi ve düşünce akımlarına izin verilmemiş, ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğü sert biçimde denetim altına alınmıştır. Ceza hukuku, sosyalist sisteme tehdit oluşturan unsurları bastırmak amacıyla katılaştırılmış, devlet aleyhine faaliyetler ciddi cezalarla karşılanmıştır (Janat, 2023).

1960 Anayasası, Moğolistan'ın sosyalist bir devlet olarak kurumsallaşmasını gerçekleştiren temel hukuki metinlerden biri olmuş ve kurulan anayasal-siyasal düzen, 1980'lere kadar önemli bir değişikliğe uğramadan devam etmiştir. Devletin siyasi ve ekonomik yapısını kesin bir şekilde Sovyet modeline göre düzenleyen bu anayasa, Moğolistan'ın bağımsız bir sosyalist devlet olarak tanınmasını sağlarken; aynı zamanda bireysel hak ve özgürlükleri ciddi ölçüde kısıtlayan bir sistemin kökleşmesine de yol açmıştır (Anayasası, 1960).

2.1.4. Temsili Parlamenter Demokrasiye Geçiş: 1992 Anayasası

1980'lerin sonlarına doğru, Sovyetler Birliği'nde Mihail Gorbaçov'un liderliğinde başlatılan Glasnost (açıklık) ve Perestroyka (yeniden yapılanma) politikaları, Doğu Bloku ülkelerinde olduğu gibi Moğolistan'da da derin siyasi ve ekonomik değişim taleplerini beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa üzerindeki baskısını azaltması ve küresel ölçekte sosyalist rejimlerin çözülmeye başlaması, Moğolistan'da da reform hareketlerinin önünü açmıştır. 1989 yılından itibaren ülkede geniş çaplı halk protestoları başlamış, demokratik hak ve özgürlükler talep eden grupların sayısı hızla artmıştır. 1990 yılında ise MHDP, siyasi tekeli sona erdirerek çok partili sisteme geçişi kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu dönüşüm sürecinin en önemli adımlarından biri, 1992 yılında kabul edilen yeni anayasadır. 1992 Anayasası, Moğolistan'ın siyasi ve ekonomik yapısını köklü biçimde değiştirmiş ve onu modern bir demokratik hukuk devleti hâline getirmeyi amaçlamıştır (Anayasası, 1992).

Yeni anayasayla önceki anayasalarla tanımlanan "Moğolistan Halk Cumhuriyeti" ifadesi kaldırılmış ve ülkenin adı yalnızca "Moğolistan" olarak belirlenmiştir. Bu değişiklik, sosyalist rejimden uzaklaşma ve ulusal kimliğin yeniden tanımlanması açısından önemli bir sembol niteliği taşımaktadır (Choisurendorj, 2023).

Yeni anayasa ile Moğolistan'da çok partili demokrasi anayasal güvence altına alınmış, seçimler yoluyla demokratik bir yönetim sisteminin işler hâle getirilmesi amaçlanmıştır. Hukukun üstünlüğü ilkesi vurgulanarak, yasama, yürütme ve yargı organlarının

bağımsızlığı güçlendirilmiştir. Önceki anayasaların aksine, bireysel hak ve özgürlükler genişletilmiş; ifade, basın, din ve vicdan özgürlüğü anayasal teminat altına alınmıştır. Vatandaşların özgürlüklerini kullanabilmesi için demokratik mekanizmalar geliştirilmiş ve devletin bireyler üzerindeki baskıcı denetimi sona erdirilmiştir (Doğan, 2024).

Sosyalist merkezi planlı ekonomi yerine serbest piyasa ekonomisi anayasal güvenceye alınmış ve devletin ekonomideki rolü sınırlandırılmıştır. Özel mülkiyet hakkı tanınmış, bireylerin ekonomik faaliyetlerde bulunma özgürlüğü garanti altına alınmıştır. Bu değişim, Moğolistan'ın piyasa ekonomisine dayalı bir kalkınma modeline geçişinin hukuki temelini oluşturmuştur (Odi.org.uk, 2023, March 1).

1992 Anayasası, Moğolistan'ın yalnızca siyasi sistemini değil, toplumsal ve ekonomik yapısını da büyük ölçüde dönüştürmüştür. Anayasa, Moğolistan'ın sosyalist bir rejimden liberal demokrasiye geçişinin en önemli hukuki dayanağı olmuştur. 1924-1992 yılları arasında Moğolistan, Sovyetler Birliği'nin doğrudan etkisi altında sosyalist bir devlet olarak yönetilmiş ve anayasaları bu doğrultuda oluşturulmuştur. 1924, 1940 ve 1960 Anayasaları, Moğolistan'ı sosyalist bir rejimle bütünleştirip merkeziyetçi, devletçi ve tek partili bir yönetimi kurumsallaştırmıştır. Ancak 1990'ların başında yaşanan demokratikleşme süreciyle birlikte 1992 Anayasası kabul edilerek, ülke liberal demokrasiye geçiş yapmıştır. Böylece Moğolistan, yeni dönemde demokratik hukuk devleti ve piyasa ekonomisi ilkelerini benimseyen bir yönetim anlayışına geçiş yapmıştır (Sezen, 2020).

2.2. Moğolistan'daki Yasama ve Yürütme Erkleri Arasındaki İlişkilenme

Moğolistan'da yasama ve yürütme erkleri arasındaki ilişki, 1992 Moğolistan Anayasası temelinde biçimlendirilen demokratik ve hukuk devleti ilkesine dayalı bir sistemle düzenlenmiştir. Anayasanın 1. md.'si, Moğolistan'ın "*bağımsız, egemen ve hukukun üstünlüğüne dayalı demokratik bir cumhuriyet*" olduğunu açıkça ortaya koymakta; bu bağlamda yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrılığı ve denge içinde işlemlerini öngörmektedir. Kuvvetler ayrılığı ilkesi çerçevesinde bu erklerin görev, yetki ve sorumlulukları açık biçimde tanımlanmış olup erkler arası denetim ve denge mekanizmaları anayasal güvence altına alınmıştır (Ulziisaikhan & Esen 2018).

Yasama yetkisi, Anayasanın 20 ila 30. maddelerinde düzenlenen ve halk tarafından doğrudan seçilen milletvekillerinden oluşan tek meclisli yasama organı olan **Ulsyn Ikh Khural** (Büyük Hural) tarafından kullanılmaktadır. Büyük Hural, 126 üyeden oluşmakta

ve üyeler dört yıllık bir süre için genel oyla seçilmektedir. Anayasa'nın 25. md.'si uyarınca Büyük Hural'a tanınan başlıca yetkiler; *Anayasa ve yasaları kabul etmek, değiştirmek ve yürürlükten kaldırmak* (25.1) *hükûmetin kuruluşunu onaylamak ve gerektiğinde görevden almak* (25.2) *devlet bütçesini onaylamak ve mali denetimi sağlamak* (25.3) *uluslararası antlaşmaları onaylamak veya iptal etmek* (25.6); *Başbakan ve bakanlardan bilgi talep etmek ve faaliyet raporlarını incelemek* (25.8) şeklinde sıralanabilir(Choisurendorj, 2023).

Yürütme yetkisi ise Anayasanın 38 ila 45. md.'leri kapsamında, Başbakan ve Bakanlar Kurulu tarafından kullanılmaktadır. Anayasanın 39. md.'sine göre Başbakan, Büyük Hural tarafından seçilmekte ve Cumhurbaşkanı tarafından atanmakta, diğer bakanlar ise Başbakanın önerisi üzerine atanarak yürütme görevini üstlenmektedir. Hükûmetin görevleri arasında devlet politikasının uygulanması, yasaların icrası, bütçenin yürütülmesi, kamu hizmetlerinin sunumu ve dış ilişkilerin yönetimi yer almaktadır. Yürütme, meclise karşı sorumlu olup, parlamenter sistemin temel ilkelerinden olan “*yasamaya karşı hesap verebilirlik*” ilkesine uygun olarak faaliyet göstermektedir. Moğolistan Cumhurbaşkanı, Anayasa'nın 30 ila 37. md.'lerinde arasında düzenlenen hükümler kapsamında devletin birliğini temsil eden tarafsız bir makam olarak konumlandırılmıştır. Yürütmeye doğrudan müdahalesi olmamakla birlikte, *yasa teklif etme* (33.1.1), *yasaları veto etme* (33.1.2) ve *hükûmete önerilerde bulunma* gibi sınırlı dengeleyici yetkileri mevcuttur¹. Bu yetkiler mutlak nitelik taşımamakta, örneğin Cumhurbaşkanının veto yetkisi Büyük Hural tarafından basit çoğunlukla aşılabilmektedir (Amarsanaa, 2009).

Moğolistan Anayasası'nda öngörülen erkler ayrılığı, yalnızca erklerin birbirinden bağımsızlığını değil, aynı zamanda birbirlerini denetlemelerini ve dengelemelerini de amaçlamaktadır. Bu bağlamda yasama ve yürütme erkleri arasındaki ilişkinin temelinde hukukun üstünlüğü, demokratik hesap verebilirlik, kurumsal denge ve yargısal denetim ilkeleri yer almaktadır. Büyük Hural yasama yetkisini kullanmakla kalmayıp yürütmenin meşruiyetini de sağlamaktadır. Hükûmet ise yasama organına karşı siyasi sorumluluk taşımakta, demokratik denetim altında icra yetkisini kullanmaktadır. Cumhurbaşkanı ise anayasal dengeyi sağlayan ve siyasi sistemde tarafsızlığı temsil eden sembolik bir güç olarak yer almaktadır. Bu yapı, Moğolistan'ın demokratikleşme sürecinde hukuka dayalı,

¹ https://www.constituteproject.org/constitution/Mongolia_2001

şeffaf ve hesap verebilir bir yönetim anlayışının yerleşmesinde merkezi bir rol oynamaktadır (Baatarzorig et al., 2022).

Moğolistan, 1992 Anayasası ile parlamenter demokrasiye geçerek kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanan bir hükûmet sistemini benimsemiştir. Bu sistemde yasama, yürütme ve yargı erkleri birbirinden bağımsız olmakla birlikte, karşılıklı denge ve denetim mekanizmalarıyla birbirini tamamlar niteliktedir. Yasama yetkisi, halk tarafından seçilen ve anayasal çerçevede yetkilendirilen Büyük Hural'a adlı tek meclisli parlamentoya aittir. Meclis, yasa yapma, hükûmeti kurma, bütçeyi onaylama, uluslararası antlaşmaları onaylama ve yürütme organını denetleme gibi kapsamlı yetkilere sahiptir. Yasama organı aynı zamanda yürütme erkinin meşruiyet kaynağı olarak Başbakanı seçmekte ve hükûmete güvenoyunu sunmaktadır (Baldorzh & Udintsev, 2025).

Yürütme yetkisi, Başbakan'ın başkanlığındaki Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirilir. Başbakan, hükûmeti oluşturur. Buna göre, Bakanlar, Başbakan tarafından önerilir ve Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Yürütme organının temel sorumluluğu, parlamentonun kabul ettiği yasaların uygulanmasını sağlamak, devlet politikasını hayata geçirmek ve kamu hizmetlerini yürütmektir. Hükûmet, faaliyetlerinden dolayı doğrudan parlamentoya karşı sorumludur ve siyasi hesap verebilirlik mekanizmasına tabidir. Yürütmenin birinci kanadını oluşturan Cumhurbaşkanı, halk tarafından seçilen, devleti temsil eden ve anayasal denge unsuru olan bir makamdır. Yasama sürecine sınırlı müdahale yetkisine sahip olan Cumhurbaşkanı, yasa teklif edebilir veya meclisten geçen yasaları veto edebilir. Bununla birlikte, meclis bu vetoyu basit çoğunlukla aşabilmektedir. Bu durum, Cumhurbaşkanı'nın sistemdeki rolünü dengeleyici ve sınırlı kılmaktadır. Moğolistan hükûmet sistemi, parlamenter demokratik ilkelerle uyumlu biçimde işlemesi bakımından dikkate değerdir. Yasama organı güçlü denetim yetkilerine sahipken, yürütme organı bu denetim karşısında hesap verebilirlik sorumluluğu taşımaktadır. Böylece, halk iradesine dayalı, şeffaf ve hukuka bağlı bir yönetim anlayışı tesis edilmiştir {Anayasası, 1992}.

Moğolistan'da yasama erki, devletin demokratik yapısında merkezi bir rol oynamaktadır. 1992 Anayasası ile oluşturulan ve yapısal olarak yarı-başkanlık modelinin kalıplarına uyumlu hükûmet sisteminde, Büyük Hural, yürütme ve yargı erkleriyle karşılıklı denetim ve denge mekanizmaları içinde işlev görmektedir. Yasama erkinin yönetsel dengedeki yeri, yalnızca yasa yapma ve değiştirme yetkisiyle sınırlı kalmaz. Büyük Hural, hükûmetin oluşturulmasına karar verirken, aynı zamanda başbakanı atar ve hükûmete

güven oyu verir. Bu bağlamda yasama organı, hükûmetin meşruiyetini sağlayan ana denetleyici güçtür. Bu sistem, parlamentonun yürütme yetkisini denetlemesini, gerektiğinde hükûmeti görevden almasını ve devlet bütçesinin nasıl harcanacağı konusunda kararlar almasını mümkün kılar (Bayarsayhan, 1999).

Anayasada belirlenen yasama yetkilerinin başında, yasaların kabul edilmesi ve hükûmetin denetlenmesi gelir. Büyük Hural, devletin ekonomik ve toplumsal gelişimine yön verecek politikaları belirler ve uluslararası antlaşmaları onaylar. Bunun yanı sıra, yasama organı hükûmetin faaliyetlerine dair rapor talep etme ve hükûmetin politikalarını sorgulama yetkisine sahiptir. Bu işlevler, yasama organını yalnızca yasa çıkaran değil, aynı zamanda yürütmeyi denetleyen ve gerektiğinde yönlendiren güçlü bir aktör hâline getirmektedir. Özellikle, yürütme organının politikalarının halk iradesine uygun olup olmadığının denetimi, doğrudan yasama organının sorumluluğundadır. Büyük Hural, başbakanın ve bakanların görevlerini etkin biçimde yerine getirip getirmediğini izler. Ayrıca, yasama organının her zaman yürütme organının faaliyetleri karşısında hesap verebilir olması, demokratik bir yönetimin temel ilkelerindendir. Moğolistan'da yasama erkinin yönetsel dengedeki yeri, yürütme organının denetimi, hükûmetin sorumluluk takibi ve halk egemenliğine dayalı hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda belirginleşmektedir. Yasama organı, yürütme yetkisini sınırlandırma, denetim yapma ve gerektiğinde müdahale etme gücüne sahip olarak, hükûmetin halk adına şeffaf ve verimli bir şekilde işlemesini sağlar (Anayasası, 1992).

2.3. Moğolistan'daki Yasama Denetiminin Yapılışı

Parlamentonun denetim işlevi, hukuki çerçevede çeşitli biçimlerde sınıflandırılabilir ve bu mekanizmalar, Anayasa, yasalar ve parlamentonun iç düzenlemeleri doğrultusunda biçimlenir. Moğolistan Anayasası, hükûmetin faaliyetlerini denetleme ve hesap verme sorumluluğunu belirgin olarak düzenlemektedir. Anayasaya göre, Parlamento, hükûmetin faaliyetlerini denetleme yetkisine sahip olup bu yetki, devletin faaliyetlerinin şeffaflığı, sorumlulukları ve sonuçları üzerinde denetim yapmayı amaçlayan kritik bir rol üstlenir (Damiran & Pratt, 2017).

Bu denetim yetkisi, parlamentonun oluşturduğu mekanizmaları belirler ve bu mekanizmalar, hükûmetin atamalarını, politikalarını ve kararlarını denetlemeyi, hükûmet faaliyetlerini değerlendirmeyi, rapor almayı ve gerektiğinde hükûmetten sorumluluk hesap sormayı içeren süreçleri kapsar. Hükûmetin faaliyetlerinin her yönünü kapsayan

hukuki çerçeve, parlamentoya, hükûmet üyelerinin atanması, bütçe uygulamaları ve devlet politikalarının sonuçlarını denetleme yetkisi tanır (Chimed-Ochir et al., 2022).

Parlamento aynı zamanda, hükûmeti görevden alma ve sorumluluk hesap sorma yetkisine sahiptir. Bu yetki, parlamentonun denetim işlevinin en önemli araçlarından biridir. Anayasa ve ilgili yasal düzenlemeler çerçevesinde, denetim yetkisi, devletin sorumluluk sistemini güçlendirmeyi, yolsuzluğu önlemeyi ve devlet faaliyetlerinin etkin ve adil bir şekilde yürütülmesini sağlamayı amaçlar (Chuluunbaatar et al, 2024).

2.3.1. Kamusal Denetimin Araçları

Moğolistan'da kamu adına yapılan denetim, devletin işleyişinin şeffaf, hesap verebilir ve adil biçimde yürütülmesini sağlamak amacıyla oluşturulmuş temel ilkeler üzerine inşa edilmiştir. Kamusal denetim, devlet organlarının faaliyetlerinin izlenmesi, kamu görevlilerinin eylemlerinin denetlenmesi ve yasaların uygulanmasının doğru biçimde yerine getirilip getirilmediğinin gözlemlenmesi için yaşamsal bir mekanizma işlevi görür. Bu süreç, yalnızca devletin iç işleyişini değil, aynı zamanda hükûmetin halkla olan ilişkilerini de düzenler. Halkın, devletin yönetimi üzerinde denetim kurması, demokrasinin temel unsurlarından biri olarak kabul edilir. Moğolistan Anayasası, kamusal denetimi etkin bir şekilde sağlamaya yönelik bir dizi mekanizma ve ilke ortaya koymuştur. Anayasada belirtilen hükümler doğrultusunda, devlet organlarının faaliyetlerinin şeffaflık içinde yürütülmesi sağlanırken, aynı zamanda kamusal denetimle ilgili çeşitli sorumluluklar ve haklar da belirlenmiştir. Bu denetim süreci, yalnızca yasama, yürütme ve yargı organları arasında değil, aynı zamanda bağımsız denetim organları tarafından da izlenmektedir. Böylece, devletin her bir organının işlevi, halkın yararına uygun biçimde denetlenebilir hâle gelir (Bayarsayhan, 1999).

Kamusal denetim, aynı zamanda yolsuzlukla mücadele ve devletin kaynaklarının etkin kullanımı konusunda da önemli bir rol oynamaktadır. Kamu görevlilerinin ve devlet organlarının, halkın güvenini ve devletin halkla olan ilişkisini bozmadan hareket etmeleri gerektiği vurgulanmış ve bunun sağlanabilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Kamusal denetim, devletin işleyişinin her aşamasında şeffaflık ve hesap verebilirlik sağlayarak, halkın devlet politikalarına olan güvenini artırır. Anayasa, bu denetim süreçlerinin etkin biçimde işlenmesini sağlamak amacıyla, yasaların uygulanmasını ve devlet politikalarının doğru olarak hayata geçirilmesini güvence altına alır. Bu bağlamda, kamusal denetim sadece devletin iç işleyişinin düzenlenmesi değil, aynı zamanda halkın

devlet organları üzerindeki denetim hakkının da güçlendirilmesi anlamına gelir (Damiran et al, 2024).

2.3.1.1. *Moğolistan Devlet Denetim Genel İdaresinin İşlevi*

MDDGİ, ülkenin kamu maliyesinin yönetilmesinde, kamu harcamalarının denetiminde, vergi gelirlerinin izlenmesinde ve yolsuzlukla mücadelede kritik bir rol üstlenmektedir. Bu ofis, yalnızca devletin kaynaklarını daha verimli bir şekilde kullanmayı sağlamayı amaçlamakla kalmaz, aynı zamanda devletin hesap verebilirliğini de artırarak kamu yönetiminin şeffaflık ilkesine dayalı olarak işleyişini güvence altına alır. MDDGİ'nin faaliyetleri, kamu sektörüyle ilgili her türlü mali işleyişi kapsayacak biçimde geniş bir yelpazeye yayılmakta olup ülkenin ekonomik dengesini ve kalkınma hedeflerine ulaşılmasını doğrudan etkileyen önemli bir denetim mekanizmasıdır (Hix & Høyland, 2022).

Kamu sektöründe şeffaflık sağlayarak devletin mali kaynaklarının toplumsal yarar doğrultusunda en verimli biçimde kullanılmasını temin etmek için kurulmuş olan , kamu maliyesinin her alanında denetimler gerçekleştirmektedir. Böylece devlet harcamalarının düzgün ve etkin biçimde yapılmasını sağlarken; bütçe yönetiminin şeffaflığını izler ve kamu hizmetlerinin gerekliliklere uygun biçimde sunulmasını denetler. Bu denetimler, yalnızca mali kaynakların israfını engellemeyi hedeflemekle kalmaz, aynı zamanda kamu sektöründeki faaliyetlerin toplumun ihtiyaçlarına uygun, adil ve verimli olmasına katkı sağlar. MDDGİ'nin faaliyet alanı, vergi gelirlerinin toplanmasından, kamu harcamalarının yönetilmesine kadar geniş bir kapsamı ifade etmektedir. Bu denetimler, vergi sistemlerinin etkinliğini izleyerek, vergi gelirlerinin doğru bir şekilde toplanmasını sağlamakta ve vergi kaçakçılığı ile mücadelede önemli bir rol oynamaktadır. Kamu hizmetlerinin etkinliği ise devletin sunmuş olduğu hizmetlerin kalitesinin arttırılmasına, kamu sektörü projelerinin zamanında ve bütçeye uygun biçimde tamamlanmasına olanak tanır. Aynı zamanda, bütçe yönetimi ve harcama kalemleri üzerindeki denetimler, kamu kaynaklarının doğru bir şekilde kullanılmasını ve israfın önlenmesini sağlar (Chimid, 2001).

Yolsuzluk, devlet kaynaklarının verimli kullanılmasını engelleyen en önemli unsurlardan biri olup MDDGİ'nin şeffaflık ve denetim süreçleri, yolsuzlukla mücadelede etkili bir araç olarak kullanılır. Kamu görevlilerinin hesap verebilirliğini artıran ve yolsuzluk faaliyetlerini ortaya çıkarmaya yönelik denetimler, halkın devlet kurumlarına olan

güvenini pekiştiren bir diğer önemli unsurdur. Moğolistan'da kamu maliyesinin yönetilmesinden vergi düzenlemelerine, bütçe harcamalarından kamu hizmetlerinin kalitesine kadar her alanda etkin bir denetim sağlayarak, devletin hesap verebilirliğini ve halkın devletle olan güven ilişkisini pekiştirmekte büyük bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, MDDGİ'nin etkin çalışmaları, sadece Moğolistan ekonomisinin sürdürülebilir büyümesini desteklemekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal adaletin sağlanması ve devletin şeffaflığının korunması açısından da yaşamsal bir önem taşır (Amarsanaa, 2012).

2.3.1.2. *Kamu Mali Yönetimi ve Harcama Denetimi*

Ofisin başlıca görevlerinden bir diğeri de kamu mali yönetiminin şeffaf, hesap verebilir ve etkin bir biçimde işlemlerini sağlamaktır. Bu bağlamda kamu harcamaları, devletin mali yapısının temel taşlarından biri olup, bu harcamaların denetimi; kamu kaynaklarının israf edilmeden, ekonomik ve sosyal fayda gözetilerek kullanılmasını temin açısından hayati öneme sahiptir. Kamu harcamalarının her bir kalemini ayrıntılı bir biçimde izlemekte, bu harcamaların toplumun genel refahına en üst düzeyde katkı sağlayacak biçimde gerçekleştirilmesini güvence altına almaktadır. Bu süreçte maliyet-fayda analizleri temel alınarak, yapılan her harcamanın ekonomik verimliliği ve sosyal etkisi değerlendirilmektedir. Böylece kamu kaynaklarının en verimli şekilde tahsisi ve kullanımı sağlanırken, devletin ekonomik sürdürülebilirliği de desteklenmektedir. Ayrıca, kamu harcamalarının yalnızca miktar bazlı değil, nitelik bazlı olarak da değerlendirilmesi amacıyla performans denetimlerine başvurmaktadır. Bu denetimler, belirli bir kamu hizmetinin ya da harcama kaleminin toplumsal etkisini, hizmet kalitesini ve hedeflere ulaşma düzeyini ölçmeye yönelik olarak yürütülmektedir. Bu sayede kaynakların öncelikli alanlara yönlendirilmesi kolaylaşmakta ve kamu hizmetlerinin etkinliği artırılmaktadır. MDDGİ'nin gerçekleştirdiği performans ve harcama denetimleri, yalnızca devlet bütçesinin etkin yönetimini sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda kamu politikalarının yeniden biçimlendirilmesine katkı sunarak, toplum yararına daha sonuç odaklı bir mali yönetim anlayışının gelişmesine olanak tanımaktadır. Bu yönüyle harcama denetimi, kamu hizmetlerinin kalitesini doğrudan etkileyen ve toplumsal güveni pekiştiren stratejik bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır (Dondog, 2019).

2.3.1.3. *Vergi Gelirlerinin İzlenmesi ve Saydamlığın Sağlanması*

Moğolistan, son yıllarda kamu maliyesinin modernizasyonu ve vergi yönetiminin etkinleştirilmesi amacıyla kapsamlı reformlara yönelmiş; özellikle dijital teknolojilerin

kullanımıyla vergi toplama süreçlerini daha şeffaf ve izlenebilir hâle getirmeyi hedeflemiştir. Elektronik vergi beyan sistemleri, dijital ödeme altyapıları ve çevrim içi işlem izleme mekanizmaları gibi araçlar sayesinde, vergi gelirlerinin toplanması yalnızca hızlanmakla kalmamış; aynı zamanda usulsüzlüklerin tespiti ve önlenmesi bakımından da önemli avantajlar sağlanmıştır. Bu bağlamda, büyük veri analitiği ve yapay zekâ tabanlı sistemlerin entegrasyonu, yalnızca anlık denetim değil, aynı zamanda öngörüye dayalı analizlerin yapılmasına olanak tanıyarak kamu mali yönetiminin rasyonelleşmesine katkı sunmaktadır. Bununla birlikte, dijitalleşmenin sağladığı bu yapısal dönüşüm, bazı temel koşulların da sürekli olarak karşılanmasını zorunlu kılmaktadır. Altyapı yatırımları, siber güvenlik önlemleri, insan kaynağının dijital yetkinliklerinin artırılması gibi alanlarda sürdürülebilir gelişme sağlanmaksızın bu sistemlerin etkinliğinden beklenen düzeyde verim alınması mümkün değildir. Dolayısıyla dijital vergi sistemlerinin kurulması kadar, bu sistemlerin sürekliliğini sağlayacak yönetim ve kurumsal kapasite unsurları da bir o kadar önemlidir (Badamdorj & Harms, 2006).

Moğolistan'da vergi gelirlerinin izlenebilirliğini artırmaya yönelik politikalar, yalnızca teknik altyapıya değil, aynı zamanda yönetim kültürünün güçlendirilmesine de odaklanmaktadır. Saydamlık ilkesi, kamu kaynaklarının kullanımında hesap verebilirliğin sağlanması ve yurttaş-devlet ilişkisinde güvenin tesis edilmesi açısından temel bir unsur olarak görülmektedir. Devletin, vergi gelirlerinin nasıl toplandığı ve bu gelirlerin hangi alanlarda harcandığı konusunda kamuoyunu düzenli ve anlaşılır biçimde bilgilendirme çabaları, demokratik mali yönetimin bir göstergesi niteliğindedir. Ancak uygulamada karşılaşılan bazı yapısal zorluklar, özellikle kamu harcamalarının tüm yönleriyle denetlenebilir olmaması, saydamlık ilkesinin tam anlamıyla hayata geçirilmesinin önünde engel teşkil etmektedir. Bu nedenle Moğolistan, kamu maliyesine dair raporlama sistemlerini güçlendirir ve açık veri uygulamalarını yaygınlaştırmak ve kamu denetimini kurumsallaştırmak adına yasal ve kurumsal düzenlemelere gitmektedir. Bağımsız denetim organlarının etkinliği, yalnızca denetim sürecinin teknik boyutunu değil, aynı zamanda siyasi tarafsızlık ve toplumsal güvenin inşası gibi değerleri de içinde barındırmaktadır. Bu organlar, devletin mali faaliyetlerinin yasal çerçeveye uygun yürütülüp yürütülmediğini belirlemekle kalmaz, aynı zamanda kamuoyunu bilgilendirme işleviyle saydamlığı pekiştirir (Banzragch, 2018).

Vergi gelirlerinin etkin izlenebilmesi ve şeffaflığın kurumsallaşması, devletin çabalarıyla sınırlı kalmamalı; yurttaşların, sivil toplum kuruluşlarının ve medya organlarının da sürece etkin olarak dahil edilmesini gerektirmektedir. Bu kapsamda Moğolistan'da çeşitli kamu bilgilendirme kampanyaları ve eğitim programları yürütülmekte; vergi bilincini artırmak ve mükelleflerin gönüllü katılımını teşvik etmek amacıyla toplumu kapsayıcı politikalar geliştirilmektedir{Zaya, 2024}. Bu tür uygulamalar, yalnızca vergi ödeme davranışlarını olumlu yönde etkilemekle kalmaz, aynı zamanda yönetime karşı sorumluluk duygusunu pekiştirerek yurttaş-devlet ilişkisini daha sağlam temellere oturtur. Moğolistan'da vergi gelirlerinin izlenmesi ve şeffaflık politikalarının uygulanması, teknolojik ve yönetişimsel bir dönüşümün ürünü olarak değerlendirilebilir. Ancak bu sürecin sürdürülebilirliği, güçlü bir kurumsal yapı, toplumsal katılım ve sürekli denetim ile mümkündür. Vergi sisteminin dijitalleşmesi, mali kaynakların etkin yönetimini sağlarken; yurttaşların yönetime olan güvenini artırmakta ve demokratik hesap verebilirliğe zemin hazırlamaktadır.{Zaya, 2024} Moğolistan'ın bu alanda atacağı her yeni adım, yalnızca kamu maliyesinin kalitesini değil, aynı zamanda ülkenin ekonomik kalkınma sürecini de doğrudan etkileyecek stratejik bir önem taşımaktadır (Lkhagvadorj, 2012).

2.3.1.4. Yolsuzlukla Mücadele ve Kamu Etik Kuralları

Yolsuzluk, Moğolistan'da kamu yönetiminin karşı karşıya kaldığı en temel yapısal sorunlardan biri olup kamu kaynaklarının etkin kullanımını engellemekte ve yurttaş – devlet ilişkilerinde güven erozyonuna yol açmaktadır. Bu bağlamda, **Moğolistan Devlet Denetleme Genel İdaresi (MDDGİ)** ² kamu sektöründe şeffaflığı sağlamak ve yolsuzluğu önlemek amacıyla denetim ve rehberlik faaliyetlerini Anayasa ve ilgili mevzuat çerçevesinde yürütmektedir. Moğolistan Anayasası'nın 3. md'si, devletin demokratik yapısını ve hukukun üstünlüğünü esas aldığını vurgularken;³ 6. md. kamu mülkiyetinin ve kaynaklarının yalnızca halkın yararı doğrultusunda kullanılabileceğini hükme bağlamaktadır. Bu anayasal ilkeler doğrultusunda, 2006 yılı **Yolsuzlukla Mücadele Yasası**, kamuda etik değerleri güçlendirmeyi ve yolsuzluk risklerini en aza indirmeyi hedefleyen kapsamlı düzenlemeler içermektedir{Zaya, 2024}.

² Moğolistan Devlet Denetleme Genel İdaresi (MDDGİ), ülke genelinde kamu sektörünün hesap verebilirliğini ve şeffaflığını sağlamakla sorumlu bir denetim kuruluşudur. <http://www.audit.mn>

³ Moğolistan Anayasası'nın 3. maddesi, demokratik yönetim ve hukukun üstünlüğü ilkelerini güvence altına alır. Bu ilke, devletin tüm faaliyetlerinin hukuk temelli olmasını zorunlu kılar.

Moğolistan Yolsuzlukla Mücadele Kurumu (MYMK), yolsuzluk suçlarının soruşturulması ve kamu görevlilerinin mal bildirimlerinin izlenmesinden sorumlu bağımsız bir kurumdur. Yasanın 11/1 md.'sine göre, kamu ihalelerinin, bütçe harcamalarının ve devlet fonlarının yönetim süreçlerinin şeffaflık ve açıklık ilkeleri doğrultusunda yürütülmesi zorunludur. MYMK ve MDDGİ, bu süreci denetlemekle yükümlüdür. Yolsuzluğun önlenmesi yalnızca finansal denetimle sınırlı olmayıp, kamu görevlilerinin etik değerlere uygun davranışlar sergilemesini de zorunlu kılar. Bu doğrultuda, 2010 yılı **Kamu Görevlilerinin Etik Davranışları Hakkında Yasa**, kamu çalışanlarının çıkar çatışmasından kaçınması, şeffaflıkla hareket etmesi ve görevini tarafsızlık içinde yerine getirmesi gerektiğini hükme bağlamaktadır. Özellikle 5. ve 8. md.'ler, kamu hizmetinde dürüstlük, adalet ve hesap verebilirlik ilkelerini zorunlu kılarak etik kültürün kurumsallaşmasını desteklemektedir (Anayasası, 1992).

MDDGİ, yalnızca geriye dönük denetim faaliyetleri yürütmekle kalmayıp, aynı zamanda önleyici denetim, rehberlik ve etik eğitimi gibi proaktif yöntemlerle kurumsal etik kültürün inşasına katkı sağlamaktadır. Bu doğrultuda, kamu ihalelerinin her aşaması izlenmekte; rekabetin korunması, usulsüzlüklerin önlenmesi ve kamu bütçesinin etkin kullanımı sağlanmaktadır. Ayrıca, gerektiğinde **Kamu Hizmetleri Yasası** ve **Ceza Kanunu** çerçevesinde disiplin ve adli yaptırımlar uygulanarak caydırıcılık sağlanmaktadır. Moğolistan'da yolsuzlukla mücadele yalnızca bir hukuki zorunluluk değil, aynı zamanda kamu hizmetinin meşruiyetini ve kalitesini güvence altına alan kurumsal bir etik politika olarak ele alınmaktadır. Etkin bir yolsuzlukla mücadele sistemi, şeffaf yönetim, güçlü denetim kurumları ve kamu görevlilerinin etik değerlere bağlılığı ile mümkündür. Bu doğrultuda yürütülen çalışmalar, kamu maliyesinin sürdürülebilirliğine ve yurttaşların devlete olan güveninin güçlenmesine doğrudan katkı sağlamaktadır (Chimed-Ochir et al., 2022).

2.3.1.5. *Kaynakların Verimliliği ve Kamu Bütçesinin Yönetimi*

Devletin mali kaynaklarının etkin, verimli ve sürdürülebilir biçimde kullanılması, modern kamu maliyesinin temel yapı taşlarından birini oluşturur. Mali kaynaklar yalnızca ekonomik büyümenin finansmanında değil; aynı zamanda sosyal adaletin güçlendirilmesi, kamu hizmetlerine erişimin artırılması ve toplum yararının azami düzeyde gerçekleştirilmesinde de önemli rol üstlenmektedir. Bu doğrultuda MDDGİ, kamu mali yönetiminde şeffaf, hesap verebilir ve rasyonel bir yapının tesis edilmesi için kapsamlı

denetim ve değerlendirme faaliyetleri yürütmektedir. MDDGİ'nin gerçekleştirdiği bu denetimler, yalnızca bütçenin gelir-gider dengesiyle sınırlı kalmayıp, kamu harcamalarının ekonomik, toplumsal ve yönetsel etkilerini çok boyutlu bir bakış açısıyla analiz etmeye yöneliktir. Özellikle performans denetimleri sayesinde, kamu harcamalarının niceliksel verilerin ötesinde, toplumsal faydaya ne ölçüde dönüştüğü değerlendirilmektedir. Bu süreçte elde edilen bulgular, mali kaynakların etkinlik düzeyini ölçmenin yanı sıra, kamu politikalarının ve hizmet modellerinin iyileştirilmesine, stratejik önceliklere göre kaynakların yeniden tahsis edilmesine imkan tanımaktadır (Tumenbayar, 2000).

Bütçe süreçlerinde şeffaflık ilkesinin yaşama geçirilmesi, kamu yönetiminin hesap verebilirliğini artırmanın ve yurttaş-devlet ilişkilerinde güven inşa etmenin temel taşlarından biridir. MDDGİ, kamu bütçesinin her bir harcama kalemini sistematik biçimde izleyerek, hangi alanlara ne tür harcamalar yapıldığını ve bu harcamaların kamu hizmetleri üzerindeki etkilerini ayrıntılı biçimde raporlamaktadır. Bu yaklaşım, mali kaynakların yalnızca harcama bazında değil, sonuç odaklı biçimde değerlendirilmesini sağlayarak, kamu hizmetlerinin etkinliğinin nesnel ölçütlerle llmesine katkı sunmaktadır. Aynı zamanda, bütçe izleme ve değerlendirme süreçlerinde toplumsal katılımın artırılması, mali bilinç düzeyinin yükseltilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Denetleme faaliyetlerinin şeffaf biçimde yürütülmesi ve sonuçlarının kamuoyuna açık olarak sunulması, demokratik katılım kültürünü desteklemekte; kamu politikalarının daha kapsayıcı, şeffaf ve hesap verebilir bir yapıya kavuşmasını sağlamaktadır. Böylelikle yurttaşlar, kamu kaynaklarının kullanım süreçlerine doğrudan erişebilmekte ve yönetime karşı etkin bir denetim işlevi üstlenebilmektedir. MDDGİ'nin yürüttüğü etkin mali denetim, performans analizi ve bütçe şeffaflığına yönelik faaliyetler, yalnızca mali kaynakların etkin kullanımını sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda etik kamu yönetiminin, iyi yönetişimin ve demokratik hesap verebilirlik anlayışının kurumsallaşmasına da hizmet etmektedir. Bu bütüncül yaklaşım, kamu maliyesinin yalnızca teknik bir alan değil, aynı zamanda toplumsal meşruiyet ve yönetsel sorumlulukla doğrudan ilişkili bir alan olduğunu ortaya koymaktadır (Bat-Erdene, 2011).

2.3.1.6. *Denetim Araçları ve Raporlama*

Kamu mali yönetiminde etkin denetim, yalnızca mali disiplini sağlamakla sınırlı kalmayıp; aynı zamanda şeffaflık, hesap verebilirlik, yönetsel etkinlik ve toplumsal güven

gibi temel kavramların kurumsallaşmasına katkı sağlayan çok boyutlu bir süreçtir. Bu sürecin en önemli yapı taşlarından biri ise denetim araçlarının çağdaş teknolojilerle bütünleştirilmiş biçimde kullanılmasıdır. Bu çerçevede, MDDGİ, kamu maliyesine yönelik denetim faaliyetlerinde teknolojik gelişmeleri etkin bir biçimde kullanarak, veri temelli, dinamik ve bütünleşik bir denetim altyapısı kurmuştur. MDDGİ tarafından kullanılan denetim araçları, klasik muhasebe ve kontrol yöntemlerinin ötesine geçerek, dijitalleşme ve otomasyon temelli yapılarla güçlendirilmiştir. Elektronik denetim sistemleri (e-denetim), yapay zekâ algoritmaları, veri madenciliği uygulamaları, kamu harcama izleme yazılımları ve bütünleşik karar destek sistemleri, kurumun denetim süreçlerinde başvurduğu temel teknolojik araçlar arasında yer almaktadır. Bu sistemler sayesinde kamu kurumlarının harcama kalemleri, gelir-gider dengeleri; ihale süreçleri ve mali işlemleri gerçek zamanlı olarak izlenebilmekte; risk taşıyan veya olağandışı durumlar otomatik uyarı mekanizmaları yoluyla anında saptanabilmektedir (Chinbat & Cabré, 2024).

Özellikle büyük veri analizi (big data) ile bütünleşik çalışan bu sistemler, çok sayıda karmaşık verinin anlamlı hâle getirilmesini sağlayarak, geleneksel denetim teknikleriyle fark edilmesi zor olan yapısal sorunların görünür olmasına olanak tanımaktadır. Böylece denetim yalnızca geriye dönük bir faaliyet olmaktan çıkmakta; aynı zamanda öngörüye dayalı bir anlayışla kamu kaynaklarının daha etkin ve verimli biçimde yönlendirilmesine hizmet etmektedir. MDDGİ'nin yürüttüğü bir diğer önemli faaliyet ise denetim sonuçlarının sistematik ve erişilebilir biçimde raporlanmasıdır. Denetim raporları yalnızca teknik belgeler olmaktan öte; kamuoyunun bilgilendirilmesi, yönetsel hesap verebilirliğin sağlanması ve demokratik denetimin işlerlik kazanması açısından stratejik bir işleve sahiptir. Bu raporlar, kamu kurumlarının mali performansını, kaynak kullanımının etkililiğini, uygulanan politikaların başarısını ve yolsuzlukla mücadele çabalarını kapsamlı biçimde ortaya koymaktadır (Baldorzh & Udintsev, 2025).

Günümüzde dijital raporlama sistemlerinin yaygınlaşması, bu belgelerin erişilebilirliğini ve kullanılabilirliğini büyük ölçüde artırmıştır. Elektronik Belge Yönetim Sistemleri (EBYS) ve açık veri platformları aracılığıyla yayımlanan bu raporlar, yalnızca kamu yöneticilerine değil; aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarına, akademisyenlere ve vatandaşlara da bilgiye dayalı izleme ve denetim olanağı sunmaktadır. Böylece iç denetimin yanı sıra toplumsal denetim de işler hâle gelmekte; şeffaflık ve katılımcılık

ilkeleri pratik düzeyde uygulanabilmektedir. MDDGİ'nin çağdaş denetim araçlarıyla desteklediği bütüncül denetim ve raporlama süreçleri, yalnızca mali düzenin korunmasına hizmet etmekle kalmayıp; kamu değerinin üretilmesi, yönetsel etik ilkelerin yerleşmesi ve demokratik yönetişimin güçlenmesine de önemli katkılar sunmaktadır. (Infrastructure, 2013).

2.3.1.7. Hükûmet Sistemi İçinde Denetimin Zorlukları

Yasama organının yürütmeyi denetleme işlevi, sistemin temel dinamiklerinden biri olarak kabul edilir. Hükûmetin parlamentoya karşı siyasi sorumluluğu bu sistemin merkezinde yer alsa da uygulamada denetimin etkinliğini sınırlayan birçok siyasal, kurumsal ve teknik engelle karşılaşılmaktadır. Özellikle denetim araçlarının siyasi çıkarlar doğrultusunda kullanılması, partizanlık eğilimleri, kurumsal kapasite eksiklikleri ve siyasi kutuplaşma gibi faktörler, denetim süreçlerinin tarafsızlığını ve işlevselliğini ciddi şekilde zayıflatmaktadır. En yaygın sorunlardan biri, yürütmenin yasama üzerindeki etkisinin, iktidar partisinin mecliste çoğunluğu elinde bulundurmasıyla birleşerek, denetim mekanizmalarının sembolik hâle gelmesidir. Parti disiplini adı altında, milletvekillerinin yürütmeyi sorgulama veya eleştirme yerine destekleyici bir tutum benimsemeye zorlanmaları, denetimin nesnelliğini aşındırmaktadır. Denetim komisyonlarının ve soruşturma mekanizmalarının siyasi çoğunluklar tarafından biçimlendirilmesi, muhalefetin etkili bir denetim gerçekleştirmesini engellemekte; komisyon üyelerinin atanmasında partizanca yaklaşımlar, soru önergelerinin yanıtsız bırakılması, hükûmet yetkililerinin bilgi vermekten kaçınması gibi pratikler, parlamentonun denetim gücünü zayıflatmaktadır (Damiran & Pratt, 2017).

Parlamentonun etkili bir denetim kurumu olarak işlev görebilmesi, yalnızca yasal yetkilerle değil aynı zamanda güçlü bir kurumsal yapı, teknik donanım ve uzman kadrolarla desteklenmiş olmasına bağlıdır. Birçok parlamento açısından, bilgiye dayalı karar alma süreçlerini yürütebilecek, bağımsız araştırmalar gerçekleştirebilecek ve denetim raporlarını değerlendirebilecek profesyonel bir yapı bulunmamaktadır. Bu durum, denetim faaliyetlerinin yüzeysel raporlamalara indirgenmesine yol açmakta ve parlamentonun denetim kapasitesini sınırlamaktadır. Ayrıca, düzenli ve şeffaf oturumların yapılamaması, özellikle bütçe görüşmeleri ve kamu harcamalarının denetimi gibi kritik süreçlerin etkinliğini de doğrudan etkilemektedir. Etkin bir parlamenter denetim sisteminin inşası için yalnızca yasal düzenlemeler yeterli olmayıp siyasal kültür,

etik değerler ve toplumsal katılım düzeyinin güçlendirilmesi de zorunludur. Bu kapsamda alınabilecek önlemler arasında; denetim komisyonlarının partiler üstü yapıda oluşturulması, komisyon başkanlıklarının iktidar ve muhalefet arasında dönüşümlü paylaşılması, yasamaya bağlı bağımsız denetim ofislerinin (örneğin Sayıştay benzeri kurumların) teknik ve idari özerkliklerinin güçlendirilmesi yer almaktadır. Ayrıca, milletvekillerinin denetim kapasitelerini artırmaya yönelik eğitim programları, teknik danışmanlık hizmetleri ve araştırma birimlerinin kurulması da sürece katkı sağlayacaktır (Chuluunbaatar et al., 2024).

Denetim sonuçlarının kamuoyuyla zamanında ve açık biçimde paylaşılması ise yönetimin hesap verebilirliğini artırırken, vatandaşların karar alma süreçlerine katılımını kolaylaştırır. Medya, akademi ve sivil toplum kuruluşlarının denetim sürecine dahil edilmesi, yalnızca teknik denetimi değil aynı zamanda toplumsal denetimi de güçlendirecektir. Bu, denetimin yalnızca parlamentonun değil, halkın da etkin bir denetim aracı haline gelmesini sağlar. Parlamenter denetim mekanizmalarının etkinliği, çok katmanlı, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir yapının inşasına bağlıdır. Etkin ve tarafsız denetim yalnızca yolsuzlukla mücadelede katkı sunmakla kalmaz; aynı zamanda kamusal güveni pekiştirir, kamu hizmetlerinin kalitesini artırır ve demokrasinin sağlıklı işlemlerini teminat altına alır (Baatarzorig et al., 2022).

2.3.2. Yasama Denetiminin Gerçekleştirilmesi

Moğolistan'da yasama denetimi, Anayasa tarafından tanımlanan hukuki ve kurumsal çerçeve içinde yürütölmekte olup, hükümetin faaliyetlerinin şeffaflık, hesap verebilirlik ve etkinlik ilkeleri doğrultusunda gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. Yasama organı Büyük Hural, yürütmenin karar ve uygulamalarını denetlemekle yükümlü olup, bu süreçte yalnızca hükümetin faaliyetlerini izlemekle kalmaz; aynı zamanda halkın iradesinin devlet yönetimine yansımısını sağlama sorumluluğunu da üstlenir. Bu denetim fonksiyonu, hükümetin yalnızca teknik işleyişine müdahale etmekten öte, politikalarının kamu yararına uygunluğunu değerlendirmek ve gerektiğinde düzeltici mekanizmaları devreye sokmak gibi daha geniş bir yetki alanını kapsamaktadır. Büyük Hural, devlet politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında hükümetin halk adına hareket edip etmediğini sorgulayan, anayasal güvencelerle desteklenmiş bir denetim yetkisine sahiptir. Bu kapsamda; kamu hizmetlerinin kalitesi, bütçe harcamalarının verimliliği, sosyal

politikaların etkisi ve yönetim süreçlerinin etkinliği gibi temel alanlarda hükûmetin performansı sistematik biçimde değerlendirir (Lkhagvadorj, 2012).

Yasama denetiminin temel amacı, hükûmetin kamu kaynaklarını toplumun genel çıkarları doğrultusunda kullanıp kullanmadığını sürekli gözlemek ve gerektiğinde müdahalede bulunmaktır. Bu süreçte, Büyük Hural yalnızca denetleyici değil, aynı zamanda yönlendirici bir rol üstlenerek kamu politikalarının biçimlendirilmesinde etkin bir aktör konumundadır. Etkili bir yasama denetimi, aynı zamanda toplumsal güvenin inşasına da katkı sağlar. Denetim süreçlerinin düzenli ve şeffaf biçimde yürütülmesi, halkın devlete olan güvenini artırırken, demokrasinin işlerliğini de güçlendirir. Bu bağlamda, denetim yalnızca anayasal bir yükümlülük değil aynı zamanda demokratik meşruiyetin ve yönetsel etik ilkelerin hayata geçirilmesinin aracıdır (Odi.org.uk, 2023, March 1).

Moğolistan'da yasama organının denetim yetkisi, halkın temsilcileri aracılığıyla yürütme erkini gözlemleme, yönlendirme ve sorumlu tutma işleviyle demokrasiye canlılık kazandırmakta; devletin hesap verebilir ve halk odaklı bir anlayışla yönetilmesine zemin hazırlamaktadır. Bu denetim yapısı, devletin meşruiyetini ve toplumun yönetime olan bağlılığını güçlendiren bir denge mekanizması olarak kritik bir rol oynamaktadır (Gangabaatar, 2020).

2.3.2.1. Denetimin Hukusal Çerçevesi

Moğolistan'da Büyük Hural, yalnızca yürütme faaliyetlerini izlemekle kalmaz; belirli koşullarda ve anayasal yetkiler çerçevesinde soruşturma başlatma hakkına da sahiptir. Bu yetki, özellikle kamuoyunu ilgilendiren, yüksek toplumsal etkisi bulunan konu ve durumlarda devreye girerek, yasama organının hesap soran bir kurum olarak işlev görmesini sağlar. Anayasanın verdiği yetkiler doğrultusunda yürütülen bu denetim süreci, siyasi meşruiyetin ve demokratik hesap verebilirliğin temel araçlarından biridir. Parlamento soruşturması, mahkemelerin yetki alanını ihlal etmeksizin, özellikle siyasi içerikli karmaşık meselelerde kamu adına aydınlatıcı bir rol oynar. Moğolistan gibi parlamenter demokrasiye sahip ülkelerde bu tür soruşturmalar; siyasi cinayetler, yüksek profilli yolsuzluklar, büyük banka iflasları, ekonomik krizler ve kamuoyunun dikkatini çeken diğer yapısal sorunlar gibi alanlarda sıklıkla başvurulanan bir denetim aracıdır. Mahkemelerin hukuki karar yetkisi sınırlı kalabildiği durumlarda, Parlamento devreye girerek, bu meselelerin politik, toplumsal ve yönetsel yönlerini araştırmak üzere komisyonlar kurabilir (Chimid, 2017).

Bu soruşturmaların temel işlevi, temsilciler aracılığıyla halkın iradesini yansıtarak, devletin karar alma süreçlerinin şeffaflığını ve hesap verebilirliğini güçlendirmektir. Açık oturumlar, kamuya yönelik raporlamalar ve vatandaş başvurularına dayalı süreçlerle desteklenen bu soruşturmalar, halkın yönetime katılımını güçlendiren demokratik bir işlev taşır. Yargı kararlarına paralel olarak çalışan bu süreçler, genellikle mahkemelerin verdiği kararları tamamlayıcı nitelikte olup, daha çok bilgi ve belge temelli politik değerlendirmelerin yapılmasına olanak tanır. Moğolistan'da bu mekanizma, anayasal ve siyasal denetim alanında işlevsel bir araç olarak tanımlanmıştır. Uluslararası örneklere bakıldığında; Almanya, Fransa, Avusturya, Macaristan ve Türkiye gibi ülkelerde de benzer soruşturma yetkileri yasama organlarına tanınmakta, bu süreçler geçici komisyonlar veya bağımsız izleme kurulları aracılığıyla yürütülmektedir. Türkiye örneğinde olduğu gibi, bazı sistemlerde komisyonlar doğrudan hukuki soruşturma yetkisine sahip olmasa da süreci kamu denetimi ve şeffaflık yönünden etkinleştiren yapılar olarak işlev görmektedir{Yılmaz, 2024}.

Moğol hukukçu Dr. B. Chimid, Parlamento soruşturmalarının yalnızca hukuki değil, aynı zamanda siyasi ve toplumsal çözüm mekanizmalarının birlikte işlemesini sağlayan araçlar olduğunu vurgulamaktadır⁴. Ona göre bu tür soruşturmalar, karmaşık toplumsal sorunların çözümünde erken müdahale niteliği taşıyarak, ilerleyen süreçte derinleşebilecek krizlerin önlenmesine katkı sunmaktadır. Bu yaklaşım, mevcut sorunların çözümüne ve gelecekteki olası problemlerin önüne geçilmesine olanak tanır. Moğolistan'da yasama denetiminin hukuki çerçevesi, yalnızca teknik bir işleyiş değil; aynı zamanda demokrasi, şeffaflık ve toplumsal sorumluluğun kurumsallaşmasını sağlayan güçlü bir denetim aracıdır. Parlamento'nun soruşturma yetkisi, yargı ile çelişmeden, siyasal meşruiyeti ve halkın iradesini esas alan tamamlayıcı bir denetim alanı oluşturur (Chimid, 2001).

Moğolistan Anayasası, yasama organına yürütmeyi denetleme yetkisini yalnızca sembolik düzeyde değil, somut ve kapsamlı bir çerçevede tanımaktadır. Bu denetim yetkisi, hukuki bir yükümlülük olmanın ötesinde, kamu yönetiminin şeffaf, hesap verebilir ve halk yararına uygun bir şekilde işleyişini sağlamak amacıyla oluşturulmuş anayasal bir mekanizmadır. Yasama denetimi, hükûmetin faaliyetlerinin sürekli

⁴ Dr. B. Chimid, Moğolistan'da anayasa hukuku alanında önemli çalışmalarıyla tanınan bir hukukçudur ve parlamenter denetim konusundaki görüşleri, Moğolistan hukuk literatüründe geniş bir kabul görmektedir.

gözlemlenmesini, değerlendirilmesini ve gerektiğinde müdahale edilmesini sağlayarak demokratik yönetişimi güçlendirir. Anayasanın tanımladığı denetleme yetkisi çeşitli maddelerde düzenlenmiştir (Anayasası, 1992).

Anayasa'nın 1. ve 2. md.'leri, Moğolistan'ın halk egemenliğine dayalı demokratik bir hukuk devleti olduğunu ilan eder. Bu ilkeler çerçevesinde, devletin tüm organları gibi yürütme de halkın iradesine uygun hareket etmekle yükümlüdür. Bu bağlamda parlamentonun denetim yetkisi, halkın egemenliğinin kurumsal temsili olarak anlam kazanır.⁵

36. md., yürütmenin politika oluşturma ve uygulama yetkisini tanımlarken, bu sürecin denetlenebilirliğini de anayasal güvence altına alır. Parlamento, hükûmetin stratejik planlarını, yasal düzenlemelerini ve icraatlarını denetleyerek bu faaliyetlerin halkın beklenti ve ihtiyaçlarına ne derece karşılık verdiğini değerlendirir. Bu denetim sadece süreçsel değil, aynı zamanda sonuç odaklıdır.⁶

38. ve 42. md.'ler, bütçe yönetimi ve kamu harcamaları konularında parlamentoya geniş denetim yetkileri vermektedir. Meclis, devletin mali kaynaklarının etkin, verimli ve adil bir şekilde kullanılıp kullanılmadığını izleme, kamu harcamalarının gerekçeliliğini değerlendirme ve bütçenin uygulanmasını denetleme sorumluluğunu taşır. Böylece, mali şeffaflık ve kamusal güven inşa edilir.⁷

45. md. denetim sürecinin yaptırım gücünü oluşturan en kritik düzenlemelerden biridir. Parlamentoya, hükûmet üyelerini görevden alma veya sorumluluklarını yerine getirmemeleri hâlinde yasal işlem başlatma yetkisi tanır. Bu madde, denetimin sadece bilgi toplama ya da raporlama değil, aynı zamanda sorumluluk tesis eden bir güç mekanizması olduğunu ortaya koyar.⁸

Bütün bu maddeler ışığında, Moğolistan'da parlamento denetimi, yalnızca yürütmenin gözlemlenmesi değil; aynı zamanda karar alma süreçlerinin şeffaflık içinde işlemlerini sağlama, kamu hizmetlerinin kalitesini artırma ve halkın devlete olan güvenini

⁵ Anayasa'nın 1. ve 2. maddeleri, Moğolistan'ın demokratik yönetim ve halk egemenliği ilkelerini güvence altına alır https://www.constituteproject.org/constitution/Mongolia_2001.

⁶ 36. madde, yürütmenin politika oluşturma ve uygulama süreçlerinin parlamenter denetim altında olmasını güvence altına alır.

<https://www.refworld.org/sites/default/files/attachments/52b8400f4.pdf?utm>

⁷ Anayasa'nın 38. ve 42. maddeleri, parlamentoya mali denetim yetkisi tanımakta ve bütçe yönetimi üzerinde etkin bir kontrol mekanizması oluşturulmaktadır.

⁸ 45. madde, parlamentonun yürütme üzerindeki yaptırım gücünü ifade eder ve bu yetki, parlamentonun etkin bir denetim organı olmasını sağlar.

güçlendirme yönünde işlevsel bir araçtır. Parlamento, anayasa ile kendisine tanınan bu yetkileri kullanarak, devletin tüm faaliyetlerini halk adına izleyen, denetleyen ve gerektiğinde sorumluluk talep eden merkezi bir demokratik aktör olarak görev yapmaktadır {Anayasası, 1992}.

2.3.2.2. Denetimin Uygulanma Araçları

2.3.2.2.1. Yasama Organı Üyelerinin Soru Sorma Hakkı

Parlamento üyelerinin hükûmetin faaliyetlerini sorgulama ve hükûmet üyelerine doğrudan soru yöneltme hakkı, demokratik denetim mekanizmasının temel taşlarından biridir. Moğolistan'da da bu yetki, yalnızca teknik bir araç değil; aynı zamanda hükûmetin şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda hareket etmesini sağlayan anayasal bir güvencedir. Bu çerçevede, Büyük Hural üyeleri, yürütmenin eylem ve politikalarına ilişkin kapsamlı bilgi talep edebilir, stratejik kararların gerekçelerini sorgulayabilir ve bu kararların toplumsal etkilerini değerlendirme hakkına sahiptir (Janat, 2023).

Parlamento üyeleri tarafından yöneltilen sorular, hükûmetin bütçe uygulamalarından kamu hizmetlerinin kalitesine, yasa uygulama süreçlerinden sosyal politikaların etkilerine kadar geniş bir alanda şeffaflık sağlamayı amaçlar. Bu sorular, sadece bilgi edinme amacı taşımakla kalmaz; aynı zamanda hükûmetin kamu yararına ne ölçüde hizmet ettiğini denetleme işlevi görür. Bakanlar ve diğer hükûmet temsilcileri, yöneltilen soruları yanıtlamak ve gerektiğinde yazılı veya sözlü raporlar sunmakla yükümlüdür. Bu süreç, yürütmenin eylemlerinin kamuoyu önünde açıklanmasını ve değerlendirilmesini mümkün kılar (Hükümeti, 2003).

Soru sorma hakkı, parlamentonun yürütme karşısındaki denetim kapasitesini artıran ve yürütmenin sorumluluk bilinciyle hareket etmesini sağlayan etkili bir mekanizmadır. Bu hak sayesinde yasama organı, hükûmetin uygulamalarında görülen eksiklikleri tespit edebilir, yanlış politikaların düzeltilmesi yönünde önerilerde bulunabilir ve kamuoyunun taleplerinin yönetim süreçlerine yansımaları kolaylaştırabilir. Böylece, parlamenter denetim sadece eleştiri değil, aynı zamanda çözüm üretme ve yönlendirme işlevi de taşır. Parlamento üyelerinin bu yetkisi, demokratik katılımı teşvik eden, vatandaşların temsilcileri aracılığıyla yönetim süreçlerine katılımını sağlayan bir denetim biçimidir. Yöneltilen sorular sayesinde hükûmet, yalnızca şeffaflık göstermekle kalmaz; aynı zamanda politikalarını gerekçelendirme ve halkın beklentilerine duyarlılık gösterme zorunluluğunu hisseder. Bu mekanizma, yönetsel kaliteyi artırmakta ve toplumsal güveni

pekiştirmektedir. Moğolistan'da parlamentonun soru sorma yetkisi, hükûmetin hesap verebilirliğini sağlamada merkezi bir rol oynamaktadır. Bu yetki, devletin tüm faaliyetlerinin denetlenebilir olmasını mümkün kılarak, kamu yönetiminin halkın yararına uygun, adil ve şeffaf bir biçimde yürütülmesine katkı sunmaktadır (Hükümeti, 2003).

2.3.2.2.2. Rapor Dinleme Hakkı

Moğolistan Anayasası ve ilgili yasal düzenlemeler, hükûmet üyelerine, özellikle bakanlara, belirli aralıklarla Büyük Hural karşısında rapor sunma yükümlülüğü getirmiştir. Bu yükümlülük, yalnızca bir anayasal zorunluluk değil, aynı zamanda hükûmetin halk adına yürüttüğü faaliyetlerin kamuoyuna açık biçimde denetlenmesini sağlayan temel bir demokratik mekanizmadır. Bakanlar Kurulu, yılda en az iki kez olmak üzere, yürütmenin politika uygulamaları, bütçe kullanımı, hukuki reform süreçleri, kamu hizmetlerinin kalitesi ve ülkenin kalkınmasına yönelik stratejik kararları hakkında kapsamlı raporlar sunmak zorundadır. Bu raporlar sayesinde parlamenterler, hükûmetin faaliyetlerinin sonuçlarını değerlendirme, toplumsal etkilerini analiz etme ve varsa aksaklıklara yönelik müdahale önerileri geliştirme olanğına kavuşur.(Hural, 2024)

Raporlama süreci, yürütmenin hesap verebilirliğini somutlaştırmakla kalmaz; hükûmetin tüm eylemlerinin halk adına yürütüldüğünü güvence altına alır. Parlamento oturumlarında sunulan bu raporlar aracılığıyla, hükûmetin karar alma ve uygulama süreçleri şeffaf hâle getirilir. Aynı zamanda bakanlar, kendilerine yöneltilen sorulara doğrudan yanıt vererek, yürüttükleri faaliyetlerin gerekçelerini açıklamakla yükümlüdür. Bu etkileşim, parlamentonun yürütme üzerindeki denetimini güçlendirirken, halkın devlet yönetimindeki rolünü de somutlaştırır. Söz konusu raporlar yalnızca genel politika değerlendirmeleri içermekle kalmaz; bütçe harcamalarının doğruluğu, sosyal politikaların etkinliği, kamu kaynaklarının verimli kullanımı gibi alanlarda da ayrıntılı çözümlemeler içerir. Parlamento üyeleri, bu belgeler üzerinden sadece değerlendirme yapmakla kalmayıp, daha etkili ve adil uygulamalar geliştirilmesi için önerilerde de bulunabilir. Böylece yasama organı, yürütmenin faaliyetlerini yalnızca denetlemekle kalmaz; aynı zamanda kamu yönetiminin daha iyi işlemesine katkı sunar (Hükümeti, 2003).

Raporların zamanında, doğru ve eksiksiz bir biçimde sunulması; yönetimde açıklık, halkla bütünleşme ve demokratik meşruiyet açısından büyük önem taşır. Eksiklik, hata

veya halkın çıkarlarına aykırı unsurların tespit edilmesi halinde, parlamenterler bu durumu gündeme getirerek hükûmetten düzeltici adımlar atmasını talep edebilir. Bu mekanizma, hükûmetin daha sorumlu hareket etmesini sağlarken; aynı zamanda yurttaşların devlet politikalarına olan güvenini pekiştirir. Moğolistan’da hükûmet üyelerinin parlamento önünde rapor verme yükümlülüğü, yalnızca yürütmenin denetimini sağlamakla kalmaz; aynı zamanda kamu yönetiminin şeffaf, hesap verebilir ve halk odaklı bir şekilde işlemlerini güvence altına alan temel bir denetim aracıdır. Bu süreç, parlamenterlerin etkin katılımıyla daha da etkinleşerek, demokratik sistemin işlerliğini güçlendirir ve toplumsal güveni artırır {Anayasası, 1992}.

2.3.2.2.3. *Güvenoyu ve Gensoru Oylamaları*

Moğolistan’da demokratik denetimin temel araçlarından biri olan güvenoyu ve gensoru mekanizmaları, Büyük Hural aracılığıyla yürütmenin doğrudan halk adına denetlenmesini mümkün kılmaktadır. Bu mekanizmalar, yürütmenin şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda hareket etmesini sağlamakla kalmaz; aynı zamanda halkın siyasal sürece etkin biçimde katılımına zemin hazırlar. Gensoru (genel soru), Moğolistan’da yürütmenin güvenilirliğini ve siyasi meşruiyetini test eden anayasal bir araç olarak işler. 1992 Anayasası’nda yer alan bu düzenleme, hükûmetin faaliyetlerinin denetlenmesini ve gerektiğinde yürütme yetkisinin yeniden değerlendirilmesini öngörmektedir. Bu kapsamda, parlamento üyeleri tarafından hükûmet politikalarının, uygulamalarının ve kararlarının kamu yararına uygunluğu sorgulanabilir belirli sayıda milletvekilinin teklifiyle genel soru önergesi sunulur, hükûmetin güvenoyu alıp almayacağı gündeme getirilebilir (Bayarsaikhan, 2018).

Gensoru önergesi, yalnızca hükûmetin faaliyetlerini sorgulamak için değil aynı zamanda kamuoyunun bilgilendirilmesi ve siyasi bilinç düzeyinin yükseltilmesi amacıyla da etkili bir araçtır. Bu uygulama, kamu politikalarının daha hesap verebilir ve halk odaklı şekilde şekillenmesini desteklemekte; halkın, hükûmetin faaliyetleri üzerinde dolaylı fakat etkili bir denetim gücü kullanmasına olanak sağlamaktadır. Bakanların parlamentoda hesap vermesi ve genel soruya ilişkin açıklamalarda bulunması, yürütmenin meşruiyetini doğrudan halkın temsilcileri önünde kanıtlamasını zorunlu kılar. Ancak bu sistemin işleyişinde bazı yapısal zorluklar da mevcuttur. Gensoru sürecinin siyasi çoğunluk tarafından engellenebilmesi, önergenin siyasi araç olarak kullanılması, halkın beklentilerine verilen yanıtların sınırlı kalması ve uygulamadaki şeffaflık eksiklikleri gibi

sorunlar, mekanizmanın etkinliğini zayıflatabilmektedir. Bu tür sınırlamaların giderilmesi, parlamenter denetimin güçlendirilmesi açısından önem arz etmektedir. Moğolistan'daki gensoru uygulamasının kendisinin reform ihtiyacı, kamuoyunun talepleri ve demokratik işleyişin geliştirilmesi açısından tartışılmaktadır. Örneğin, gensoru önergelerinin daha bağımsız komisyonlarca değerlendirilmesi, halkın doğrudan görüş bildirebileceği dijital platformların geliştirilmesi ve hükûmetin yanıt verme sürelerinin düzenlenmesi, bu sürecin daha şeffaf ve hesap verebilir hâle gelmesini sağlayabilir {Hükümeti, 2003}.

Gensoru ve güvenoyu mekanizmaları, Moğolistan'ın demokratikleşme sürecinin merkezinde yer alan denetim araçlarıdır. Bu araçlar, yalnızca hükûmetin eylemlerinin sorgulanmasını değil aynı zamanda halkın siyasal karar alma süreçlerine katılımını güçlendirmekte, kamu yönetiminin daha duyarlı, gerekçeli ve şeffaf hale gelmesine katkı sunmaktadır (Bat-Erdene, 2011).

2.3.2.2.3.1. 2019 Anayasa Değişikliği Sonrası Başbakanın Yetkileri ve Güvensizlik Oyu Kısıtlamaları

Moğolistan'da 2019 yılında gerçekleştirilen anayasa değişiklikleriyle yürütme organının yapısında önemli değişimlere gidilmiştir {Bakanlığı, 2019}. Bu değişikliklerin temel amacı, hükûmetin istikrarlı çalışmasını sağlamak, başbakanın yönetim kapasitesini artırmak ve karar alma süreçlerini hızlandırmaktır. Bu bağlamda, başbakanın hükûmet üzerindeki yetkileri genişletilmiş, aynı zamanda gensoru uygulamasına ilişkin yeni sınırlamalar getirilmiştir⁹.

Anayasa değişikliğiyle başbakan, bakanların atanması ve görevden alınmasında daha belirleyici bir aktör haline gelmiştir¹⁰. Bu yetki artışı, özellikle acil karar alınması gereken durumlarda – ekonomik krizler, doğal afetler, dış politika gelişmeleri gibi – hükûmetin daha etkili biçimde hareket etmesine olanak tanımaktadır. Bu düzenleme, hükûmetin sorumluluk alma kapasitesini güçlendirirken; yürütmenin daha tutarlı ve istikrarlı bir yapı içinde faaliyet göstermesini hedeflemektedir. Ancak başbakanın yetkilerinin bu biçimde konsolide edilmesi, yürütme organının yasama organı karşısında aşırı güçlenmesi riskini de beraberinde getirmiştir. Denetim ve denge mekanizmalarının zayıflaması, parlamentonun yürütme üzerindeki denetim işlevini etkisiz hâle getirebilir. Bu nedenle,

⁹ <https://ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/mogolistan/mogolistanda-anayasa-degisikligi-onaylandi?>

¹⁰ <https://montsame.mn/en/read/226086?>

anayasa değişikliklerinin uygulamada hukukun üstünlüğü ve demokratik denetim ilkeleri ile uyumlu biçimde yürütülmesi büyük önem taşımaktadır (Badamdorj & Harms, 2006).

2019 değişiklikleriyle birlikte gensoru mekanizması da yeniden düzenlenmiş, hükûmete yönelik güven oyu ve güvensizlik oyu süreçleri daha zorlaştırılmıştır. Gensoru önergesinin parlamentoya sunulabilmesi için daha yüksek sayıda milletvekili desteği aranmaktadır ve oylama süreci daha katı usullere bağlanmaktadır. Bu durum, hükûmetin daha sık görev değişimi yaşamasının önüne geçilmesi amaçlanmakta ancak diğer yandan yasamanın yürütmeyi denetleme kapasitesi sınırlandırılmaktadır. Yapılan reformlarla, yürütmenin sürekliliği ve politika istikrarı güçlendirilmiş; dış ilişkilerde ve ekonomik yönetimde daha bütüncül ve kararlı bir duruş sergilemenin yolu açılmıştır. Bununla birlikte, başbakanın artan yetkilerinin demokratik gözetim altında tutulması ve parlamentonun denetim araçlarının işlevselliğinin korunması, anayasal devlet yapısının sağlıklı işlemesi için gereklidir. 2019 Anayasa değişiklikleri Moğolistan'da yürütme erkinin etkinliğini artırmış, aynı zamanda demokratik denge ve denetim mekanizmalarının korunması gerekliliğini de daha görünür hâle getirmiştir. Bu bağlamda, başbakanın güçlendirilmiş yetkilerinin, anayasal sınırlar içinde ve şeffaf bir şekilde kullanılması; parlamentonun ise denetim yetkilerini etkili biçimde sürdürebilmesi, demokratik yönetişimin sürdürülebilirliği açısından yaşamsal önemdedir (Dondog, 2019).

2.3.2.2.3.2. Başbakanın Yetkilerinin Artırılması

2019 yılında Moğolistan Anayasası'nda yapılan değişiklikler, başbakanın yürütme erki üzerindeki yetkilerini önemli ölçüde genişletmiş ve ülkenin yönetim modelinde dikkat çekici bir dönüşüm yaratmıştır. Bu düzenlemelerin en belirgin etkisi, başbakanın kabine üyelerini cumhurbaşkanının onayına ihtiyaç duymadan doğrudan atayabilmesi ve görevden alabilmesidir. Bu yetki, hükûmetin karar alma süreçlerini hızlandırarak, özellikle kriz anlarında daha etkin ve esnek bir yönetim sergilemesine olanak tanımaktadır. Bakanların atanması ve görevden alınmasının başbakanın tekeline bırakılması, bürokratik süreçlerin sadeleştirilmesini sağlarken, kamu politikalarının uygulanmasında da zaman kaybını önlemektedir. Bu durum, hükûmetin etkinliğini artırma yönünden avantaj sağlasa da, aynı zamanda başbakanın gücünü aşırı derecede merkezileştirme riski taşımaktadır. Yürütmenin başında bulunan kişinin artan etkisi, kabinenin kolektif karar alma işlevini zayıflatırken ve farklı görüşlerin yönetim sürecine yansımaları da sınırlandırmaktadır (Hükümeti, 2019).

Başbakanın bu denli geniş yetkilerle donatılması, yasama organının denetim işlevini daha dikkatli ve stratejik biçimde kullanmasını gerektirmektedir. Ancak Moğolistan'daki mevcut siyasi yapı, parlamentonun yürütme üzerindeki denetim kapasitesinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu durum, demokratik denetimin yeterince etkili işlemlerini engellemekte ve hükûmetin hesap verme sorumluluğundan kaçmasına neden olabilmektedir. Bu noktada, yalnızca başbakanın yetkilerinin artışı değil, aynı zamanda bu yetkilerin hangi sınırlar içinde ve ne biçimde kullanıldığı da kritik öneme sahiptir. Yetki artışıyla hükûmet, kamu politikalarını daha hızlı ve tutarlı biçimde uygulama olanağı elde etmiş; halkın günlük yaşamına daha kısa sürede yansiyabilecek kararlar alabilme potansiyeline kavuşmuştur. Ancak bu sürecin demokratik yönetim ilkeleri ile uyumlu biçimde yürütülmesi şarttır. Özellikle şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılımcılık ilkeleri gözetilmeden kullanılan yetkiler, halkla devlet arasındaki güven ilişkisini zayıflatabilir. Başbakanın artan yetkileri, Moğolistan'ın yönetim etkinliğini artırabilecek potansiyele sahiptir. Bu yetkilerin sorumlu, denetlenebilir ve anayasal çerçevede kullanılması, demokratik sistemin sağlıklı işleyişi açısından vazgeçilmezdir. Bu bağlamda, yürütme erkine ilişkin genişleyen yetkilerin, toplumsal ve kurumsal denetim mekanizmalarıyla dengelenmesi, anayasa değişikliklerinin en önemli boyutlarından birini oluşturmaktadır{Agency, 2019}.

2.3.2.2.3.3. Moğolistanın Hukuki Yapısı İçinde Gensoru Mekanizmasının İşletilmesi

Moğolistan'da gensoru uygulaması, Anayasa, Parlamento İçtüzüğü ve ilgili yürütme düzenlemeleriyle belirlenmiş usuller doğrultusunda işletilir. Yurttaşlar, doğrudan veya milletvekilleri aracılığıyla başbakana ve bakanlara yazılı sorular yöneltebilir. Bu sorular; hükûmet politikalarının uygulanması, kamu hizmetlerinin durumu, mali yönetim, yolsuzluk iddiaları, sosyal hizmetler, çevre ve acil durum yönetimi gibi çeşitli konularda olabilir. Bu kapsamda yürütülen soru-cevap süreci, yönetimin şeffaflığını artırmakta ve halkla devlet arasındaki iletişimi güçlendirmektedir (Hükûmeti, 2003).

Gensoru süreci, yalnızca bilgi edinme aracı değil, aynı zamanda devletin hesap verme sorumluluğunu pekiştiren bir denetim biçimidir. Sorular yazılı olarak iletilir ve Parlamento İçtüzüğü uyarınca belirli bir takvim dahilinde cevaplandırılır. İlgili hükûmet yetkilileri, Meclis oturumlarında kamuoyunun önünde soruları yanıtlamakla yükümlüdür. Bu durum, hükûmetin yürüttüğü faaliyetleri açıklama zorunluluğunu doğurur ve halk adına yapılan her işlemin kamu denetimine açık hâle gelmesini sağlar. Bu sürecin şeffaf

biçimde yürütülmesinde medyanın ve kamuoyunun rolü oldukça büyüktür. Medya, yöneltile soruları ve verilen yanıtları kamuoyuna taşıyarak toplumun geniş kesimlerinin süreci takip etmesini sağlar. Bu sayede kamuoyu baskısı oluşur ve devlet organları, kamu beklentilerine daha duyarlı biçimde hareket etmek zorunda kalır. Özellikle sosyal medya ve bağımsız basın, bu sürecin demokratik işleyişine katkı sunarak, halkın denetim gücünü artırmaktadır {Canada, 2019}.

Gensoru mekanizması, demokratik sistemin temel unsurlarından biri olarak, halkın yönetime katılımını kurumsallaştırır ve yürütmenin şeffaflık içerisinde faaliyet göstermesini sağlar. Yurttaşların devlet işleyişine dair doğrudan sorular yöneltebilmesi, yalnızca bireysel katılımı değil, aynı zamanda kamu politikasının halkın ihtiyaçları doğrultusunda biçimlenmesini de güvence altına alır. Bu yönüyle, Moğolistan’da gensoru uygulaması, sadece teknik bir denetim usulü değil, aynı zamanda etkin yurttaşlık bilincini destekleyen, yönetim kalitesini artıran bir demokratik araçtır.(Sezen, 2020)

2.3.2.2.3.4. *Gensorunun Demokrasi Olgusuna ve Kamu Politikasına Etkisi*

Gensoru, Moğolistan’da halkın yöneticilerden doğrudan hesap sorabilmesini sağlayan anayasal bir denetim aracıdır. Bu mekanizma, parlamenter demokrasinin temel ilkeleri olan şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılımcılık doğrultusunda işlemekte olup, halkın siyasal sürece aktif biçimde katılımını kurumsallaştırmaktadır. Devletin politikalarının halkın ihtiyaçlarına göre oluşturulması, yalnızca temsil yoluyla değil, aynı zamanda doğrudan katılım mekanizmalarıyla da mümkün hâle gelmektedir. Gensoru, yurttaşların başbakan ve bakanlara doğrudan sorular yöneltebildiği; bu sorulara verilen yanıtların kamuoyuyla paylaşıldığı ve yönetimin toplumsal taleplere duyarlılığının ölçülebildiği etkili bir denetim kanalıdır. Bu süreç, yalnızca bilgi edinme amacı taşımamakta; aynı zamanda halkın yönetime olan güvenini artıran bir şeffaflık düzeyi oluşturmaktadır (Badamdorj & Harms, 2006).

Gensorular özellikle kamu hizmetleri, eğitim, sağlık, çevre ve ekonomi gibi temel politika alanlarında yoğunlaşmakta; halkın bu konulardaki beklenti ve eleştirilerinin hükûmete doğrudan yansımaları sağlanmaktadır. Bu yönüyle mekanizma, kamu politikalarının oluşturulmasında yönlendirici bir rol üstlenmektedir. Hükûmet yetkilileri tarafından verilen yanıtlar, yalnızca mevcut durumu açıklamakla kalmaz; aynı zamanda hükûmetin politika değişimlerine ve reform süreçlerine kapı aralar. Bu süreçte halktan gelen sorular,

çoğu zaman politika geliştirmenin temel verisini oluşturmakta ve yöneticilerin toplumsal ihtiyaçlara karşı daha duyarlı davranmalarını zorunlu kılmaktadır (Janat, 2023).

Gensoru mekanizması, sadece yürütmenin denetlenmesini sağlamakla kalmaz aynı zamanda siyasal karar alma süreçlerini daha şeffaf ve katılımcı hâle getirerek, demokrasinin kalitesini artırır. Yöneticilerin, kamuoyunun doğrudan sorularına cevap verme zorunluluğu, onları sadece yasal değil, ahlaki ve toplumsal sorumluluk temelinde de hesap verebilir kılmaktadır. Bu durum, halk ile hükümet arasındaki ilişkiyi güçlendiren, demokratik meşruiyeti artıran ve devletin yurttaşlarına karşı duyarlılığını pekiştiren önemli bir yapıdır. Böylece halkın yönetim süreçlerine doğrudan katılımı sağlanarak, kamu politikalarının daha etkin, esnek ve toplum odaklı hâle gelmesini destekleyen demokratik bir platform oluşturulmaktadır. Bu mekanizmanın etkin işletilmesi, devletin halk yararına işleyen bir yapıya dönüşmesinde ve demokrasinin derinleşmesinde kritik bir rol oynamaktadır {Mongolia, 2019}.

Gensorulara verilen yanıtlar, hükümetin performansını kamuoyuna açıklama zorunluluğunu da beraberinde getirir. Bu durum, halkın bilgiye erişimini artırırken; aynı zamanda yöneticilerin karar alma süreçlerinde toplumsal talepleri dikkate almalarını teşvik eder. Böylece siyasal sorumluluk ilkesi güçlenir; hükümet, yalnızca teknik değil aynı zamanda siyasal meşruiyet temelinde de kamuoyuna karşı hesap verme durumunda kalır. Bu mekanizmanın demokratik yapıya katkısı, halkın yalnızca izleyici değil, karar alma süreçlerine müdahil bir aktör haline gelmesiyle somutlaşır {Mongolia, 2019}.

2.3.2.2.4. *Yasama Soruşturması*

2.3.2.2.4.1. *Yasama Soruşturmasının Kapsamı*

Moğolistan'ın anayasal sisteminde yasama soruşturması, yürütme organının faaliyetlerinin şeffaf ve hesap verebilir biçimde yürütölmesini sağlamak amacıyla uygulanan en etkili denetim mekanizmalarından biridir. 1992 Moğolistan Anayasası'nın 25/I, 8.b. md.'si parlamentoya yasa ve diğer kararların uygulanmasını denetleme yetkisi tanıyarak bu denetim sürecine anayasal dayanak oluşturur. Bu hüküm, 2007 yılı denetim yasası ve Parlamento İçtüzüğü gibi düzenlemelerle desteklenerek, denetimin kapsamı ve uygulama usulleri ayrıntılandırılmıştır. Yasama soruşturması, yalnızca yürütmenin kontrolüyle sınırlı olmayıp, aynı zamanda devletin tüm işleyişinin toplumsal beklentiler doğrultusunda değerlendirilmesini amaçlar. parlamento denetimi bu doğrultuda çok boyutlu bir yapıdadır ve aşağıdaki araçlarla yürütölmektedir (Hükümeti, 2003).

1. Hükûmet Raporlarının İncelenmesi: Başbakan ve ilgili bakanlıklar tarafından sunulan yıllık ya da dönemsel faaliyet raporları, Parlamento Genel Kurulu'nda değerlendirilir. Bu raporlar, hükûmetin stratejik planlarının gerçekleşme düzeyini ve kamu hizmetlerine yansımalarını gösteren temel belgelerdir.¹¹

2. Yazılı ve Sözlü Soru Önergeleri: Milletvekilleri, hükûmetin uygulamalarına ilişkin yazılı veya sözlü sorular yöneltme hakkına sahiptir. Bu sorular yalnızca bilgi edinme amacı taşımaz; aynı zamanda kamuoyunun aydınlatılması ve hükûmetin şeffaflık içinde çalışmasını sağlamak için kullanılır.¹²

3. Komisyonlar ve Geçici Soruşturma Grupları: Parlamento bünyesindeki daimi komisyonlar ve belirli olaylar için oluşturulan geçici soruşturma komisyonları, hükûmetin belli alanlardaki faaliyetlerini detaylı şekilde inceler. Bu yapı, teknik analiz ve uzman görüşlerine dayalı daha derin denetim imkânı sunar.¹³

4. Bağımsız Denetim Organlarıyla İşbirliği: Sayıştay benzeri mali denetim kurumları, Ombudsmanlık ve diğer bağımsız kurumlar ile işbirliği yapılarak, parlamentonun bilgi temelli karar alması desteklenir. Bu kurumların hazırladığı raporlar, denetim sürecine nesnellik ve uzmanlık kazandırır.¹⁴

5. Yurttaş Başvuruları ve Katılım: Yurttaşlar, bireysel başvurular ya da toplumsal talepler yoluyla Parlamento'ya denetim çağrısında bulunabilir. Bu başvurular, kamuoyunun beklentilerinin doğrudan yansıtıldığı demokratik katılım biçimleri olarak değerlendirilir.¹⁵

6. Açık Oturumlar ve Kamuoyu Şeffaflığı: Denetim faaliyetlerinin büyük bir bölümü kamuya açık şekilde yürütülür. Açık oturumlar aracılığıyla toplum, denetim sürecine

¹¹ Hükûmetin faaliyet raporları, yürütme organının yıllık performansını ve politika hedeflerinin gerçekleşme düzeyini gösterir.

¹² Sorular, hükûmetin hesap verebilirliğini artırır ve toplumun bilgi edinme hakkını güvence altına alır.

¹³ Geçici soruşturma komisyonları, özellikle skandal veya kamuoyunu ilgilendiren ciddi olaylarda hükûmetin eylemlerini incelemek için kurulur.

https://en.wikipedia.org/wiki/State_Great_Khural?

¹⁴ Sayıştay ve Ombudsman gibi kurumlar, mali ve idari denetimlerde uzman görüşleri sağlayarak yasama denetimini destekler.

https://www.osce.org/files/f/documents/8/9/590063_0.pdf

¹⁵ Demokratik sistemlerde vatandaşların talepleri, parlamentonun denetim mekanizmalarını harekete geçirebilir.

tanıklık eder; medya yoluyla da bu süreç geniş kitlelere ulaşır. Bu durum, kamu baskısının hükûmet üzerinde doğrudan etkili olmasını sağlar.¹⁶

7. Güven Oylamaları ve Gensoru: Parlamento, hükûmetin icraatlarından memnun kalmadığı durumlarda güven oylamasına başvurabilir. Bu oylamalar, hükûmetin siyasi meşruiyetini ve toplumla uyum düzeyini yeniden değerlendirme fırsatı sunar.¹⁷

Tüm bu araçlar, Moğolistan'daki demokratik denetim sisteminin etkinliğini güçlendirir. Ancak bu süreçlerin başarısı, parlamentonun hükûmetten zamanında, eksiksiz ve güvenilir bilgi alabilmesiyle doğrudan ilişkilidir. Günümüzde karşılaşılan en büyük sorunlardan biri, bilgi akışındaki eksiklikler ve hükûmetin bazı konularda yeterince açıklayıcı olmamasıdır. Bu durum, yasama soruşturmasının işlevselliğini sınırlandırmakta ve denetim faaliyetlerinin etkinliğini azaltabilmektedir. Moğolistan'da yasama soruşturması; hükûmetin icraatlarını halk adına izleyen, sorgulayan ve gerektiğinde müdahale eden kurumsal bir denetim mekanizması olarak, demokratik yönetişimin temel yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Bu mekanizmanın etkili şekilde işlemesi, yalnızca parlamentonun kararlılığına değil; aynı zamanda yürütmenin hesap verme iradesine ve halkın katılım düzeyine de bağlıdır (Hural, 2024).

2.3.2.2.4.2. Yasama Soruşturmasının Mekanizmaları

Parlamentonun denetim yetkisi, demokratik hukuk devletlerinde yalnızca yasaların yapılmasıyla sınırlı olmayan, aynı zamanda yürütme organının faaliyetlerinin halk adına denetlenmesini sağlayan kurucu bir işlevdir. Bu işlev, parlamentoyu yalnızca yasa koyucu değil, aynı zamanda kamu yönetiminin hesap verebilirliğini sağlayan bir denetim organı haline getirir. Bu kapsamda kullanılan soruşturma mekanizmaları, siyasal sistemde güçler ayrılığının hayata geçirilmesi, kamu kaynaklarının etkili kullanımının sağlanması ve yönetsel faaliyetlerin meşruiyetinin sürekli olarak denetlenmesi açısından kritik önem taşır (Bayarsayhan, 1999).

Moğolistan Anayasası, parlamentoya yürütmenin faaliyetlerini izleme, sorgulama ve gerektiğinde sorumluluk talep etme yetkisini açıkça tanımaktadır. Bu anayasal yetki, devlet gücünün keyfî kullanımını sınırlandırmayı ve kamu yararının korunmasını hedefleyen demokratik denetim mekanizmalarının temel dayanaklarından biridir.

¹⁶ Kamu baskısı, hükûmetin şeffaf ve hesap verebilir bir şekilde hareket etmesini sağlayan en güçlü araçlardan biridir.

¹⁷ Hükûmetin güven oylamasında başarısız olması durumunda istifa etmesi veya yeniden güven oyu alması gerekir.

Parlamento, bu denetimi yalnızca hükûmetin yasalara uygun hareket edip etmediğini araştırmakla sınırlı tutmaz; aynı zamanda yürütmenin karar alma süreçlerinin şeffaflığı, toplumsal meşruiyeti ve halkın ihtiyaçlarına uygunluğu gibi ölçütleri de değerlendirir. Moğolistan’da soruşturma yetkisi, **geçici ya da daimi komiteler** aracılığıyla kullanılır. Bu komiteler, belirli bir olay, kamu kurumu ya da uygulama hakkında bilgi toplar, tanık dinler, uzman görüşlerine başvurur ve nihayetinde kamuoyunu bilgilendiren raporlar hazırlar. Böylece denetim süreci teknik bilgiye ve toplumsal gözetime dayalı olarak yürütülür. Komitelerin çalışmaları, yalnızca mevcut durumun tespitiyle sınırlı kalmaz aynı zamanda geleceğe dönük çözüm önerileri geliştirme, politika yapıcıların dikkate alması gereken stratejik yönelimleri belirleme işlevi de taşır (Ulziisaikhan & Esen 2018).

Parlamente soruşturma süreçleri, halkın yönetime duyduğu güvenin teminatı olduğu kadar, yöneticilerin de siyasal sorumluluk bilinciyle hareket etmelerini sağlayan bir baskı mekanizmasıdır. Bu süreçler aynı zamanda basın, sivil toplum kuruluşları ve akademik çevrelerin katkısıyla daha şeffaf ve kapsayıcı hâle gelir. Moğolistan’da bu mekanizmanın sağlıklı işleyebilmesi, parlamentonun kurumsal kapasitesine, uzmanlaşma düzeyine ve siyasi iradesine bağlı olduğu kadar, yürütmenin denetime açık olma kültürüyle de doğrudan ilişkilidir. Parlamentonun soruşturma yetkisi, sadece anayasal bir denetim aracı değil; aynı zamanda demokratik meşruiyetin ve halk egemenliğinin kurumsal teminatıdır. Bu mekanizma, yöneticilerin halkın taleplerine uygun politika geliştirmesini, kamu kaynaklarının israf edilmeden kullanılmasını ve siyasal kararların toplum yararına oluşumunu sağlayan vazgeçilmez bir demokratik denetim unsurudur (Badamdorj & Harms, 2006).

2.3.2.2.4.3. Geçici Soruşturma Komitesinin İşleyişi ve Temel Özellikleri

Geçici Soruşturma Komitesi (GSK), demokratik parlamente sistemlerde yürütmenin belli bir konuda hesap verebilirliğini sağlamak amacıyla kurulan, sınırlı süreli ve özel yetkilere sahip denetim organlarıdır. Moğolistan’da da anayasal denetim çerçevesinde, kamuoyunu yakından ilgilendiren olaylar, kamu kaynaklarının kullanımı, kamu hizmetlerinin aksamaları veya ciddi toplumsal sorunlar karşısında parlamento kararıyla GSK oluşturulabilmektedir. Bu komiteler, yasama denetiminin esnek, hızlı ve odaklanmış biçimde işlemlerini mümkün kılan bir araç olarak öne çıkar. Bu komitelerin işleyişi ve temel özelliklerine ilişkin çeşitli esaslar söz konusudur (Hükümeti, 2003).

1. Soruşturma Yetkisi ve Bağımsızlığı: GSK, parlamento tarafından belirli bir konuya ilişkin özel yetkilerle donatılarak oluşturulur. Bu yetkiler, hükûmet temsilcilerinden bilgi ve belge isteme, kamu kurumlarını yerinde inceleme, ilgili şahısları dinleme gibi kapsamlı denetim olanaklarını içerir. Komitenin bağımsız hareket edebilmesi, siyasi baskılardan arınmış biçimde kamu yararını gözeten raporlar hazırlamasını sağlar. Moğolistan örneğinde bu tür komiteler, yalnızca teknik değil, aynı zamanda siyasal denetim aracı olarak değerlendirilir.¹⁸

2. Acil ve Olağanüstü Durumlara Müdahale: GSK, genellikle kriz, afet, yolsuzluk iddiaları ya da kamuoyunda yoğun tartışmalara neden olan olaylar sonrasında devreye girer. Bu özelliğiyle parlamento, yürütmenin eylemlerine karşı zaman kaybetmeden harekete geçebilir. Hızlı ve etkili müdahale kabiliyeti, GSK'yi klasik denetim araçlarına göre daha işlevsel bir yapıya kavuşturur.¹⁹

3. Parlamento Kararıyla Kurulma: GSK'nin oluşturulması, parlamento Genel Kurulu'nda oylanarak kabul edilen bir karara dayanır. Bu karar, komitenin yasal statüsünü, görev süresini, kapsamını ve hangi milletvekillerinden oluşacağını belirler. Böylece komite, sadece yasal değil, aynı zamanda siyasal meşruiyet temelinde faaliyet yürütür.²⁰

4. Süreye Bağlı Faaliyet Gösterme: GSK, sürekli bir denetim organı değildir. Belirli bir olay veya konunun soruşturulması amacıyla kurulmakta ve faaliyet süresi de bu doğrultuda sınırlı tutulmaktadır. Komite, belirlenen süre içinde soruşturmasını tamamlayarak hazırladığı raporu parlamentoya sunar. Bu süre genellikle birkaç haftadan birkaç aya kadar değişebilmektedir.²¹

5. Nihai Rapor ve Kapanış: Komite, elde ettiği bulgular ve değerlendirmeler ışığında nihai raporunu oluşturur. Bu rapor; tavsiyeler, bulgular ve olası hukuki ya da yönetsel

¹⁸ Geçici Soruşturma Komiteleri, parlamentonun yürütme üzerinde etkin bir denetim mekanizması olarak işlev görür. Bilgi ve belge isteme yetkisi, yürütmenin faaliyetlerine ilişkin doğrudan bilgi edinmeyi sağlar ve denetim kapasitesini artırır. Komitenin bağımsızlığı, siyasi etkilerden uzak bir şekilde gerçekleri araştırmasını ve kamu yararına uygun raporlar hazırlamasını güvence altına alır. <https://data.ipu.org/parliament/MN/MN-LC01/law-making-oversight-budget/oversight?>

¹⁹ GSK'nin hızlı harekete geçebilme yeteneği, klasik denetim araçlarına kıyasla daha etkin ve esnek bir denetim sağlar.

²⁰ Siyasal meşruiyet, komitenin kararlarının ve bulgularının kamuoyu ve siyasi çevrelerde kabul görmesini sağlar.

²¹ Soruşturmanın süresi, olayın karmaşıklığına ve önemine bağlı olarak değişir.

sorumlulukları içerebilir. Raporun parlamentoda tartışılması sonrasında GSK resmen görevini tamamlayarak feshedilir. Bu süreç, denetimin sona erdiğini ve parlamentonun yürütme karşısındaki sorumluluğunu yerine getirdiğini simgeler.²²

2.3.2.2.4.4. Geçici Soruşturma Komitelerinin Yetki Durumu

GSK'ler, sürekli yasama komisyonlarına kıyasla daha geniş ve özgülenmiş yetkilere sahiptir. GSK'nin temel amacı yalnızca yürütme organının faaliyetlerini incelemek değil, aynı zamanda kamuoyunun bilgilendirilmesini sağlamak, devletin şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri çerçevesinde yönetilmesine katkıda bulunmaktır. Moğolistan gibi geçiş dönemi demokrasilerinde, bu komitelerin işlevselliği, kamu denetiminin kurumsallaşmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Komitelerin yetki kapsamını belli başlıklar altında özetlemek olasıdır (Hural, 2024).

1. Açık Oturumlar Düzenleme Yetkisi: GSK'lerin en önemli işlevlerinden biri, denetim sürecini sadece siyasi çevrelerle sınırlı bırakmayarak kamuoyuna da açabilmesidir. Açık oturumlar sayesinde halk, denetim sürecine doğrudan tanıklık eder; bu da şeffaflık ilkesinin fiilen uygulanmasına katkı sağlar. Moğolistan bağlamında, medya özgürlüğü ve sivil toplum katılımı ile birlikte bu tür oturumlar, demokratik hesap verebilirliğin güçlenmesine olanak tanımaktadır.

2. Kanıt Toplama Yetkisi: GSK, ceza muhakemesi usulüne benzer biçimde, tanık ifadeleri alma, resmî belgeleri inceleme ve olay yerinde inceleme yapma gibi yetkilere sahiptir. Ancak bu yetki, temel hak ve özgürlüklerle sınırlıdır; kişisel mahremiyet, iletişim özgürlüğü ve özel hayatın gizliliği gibi anayasal güvence altındaki hak alanlarına saygı esastır. Bu sayede, soruşturma etkin ve meşru biçimde yürütülebilecektir.

3. Hukuki ve İdari Yardım Alma Yetkisi: Komite, soruşturmanın teknik ve hukuki boyutlarını daha sağlıklı yürütebilmek adına uzmanlardan, kamu kurumlarından ve bağımsız danışmanlardan destek alma hakkına sahiptir. Hukuki yardım, sürecin anayasa ve yasa hükümleriyle uyumlu yürütülmesini garanti ederken; idari yardım, lojistik ve bürokratik işlemlerin aksaksız yürütülmesine katkı sağlar. Bu destek, özellikle Moğolistan gibi teknik uzmanlık kapasitesi sınırlı ülkelerde GSK'nin işlevselliğini artıran yaşamsal bir unsurdur.²³

²² GSK'nin feshi, soruşturmanın sona erdiğini ve parlamentonun yürütme üzerindeki denetim sorumluluğunu yerine getirdiğini simgeler.

²³ https://www.osce.org/files/f/documents/8/9/590063_0.pdf

4. Mahkeme Denetimi ile İlişkili Sınırlar: GSK'nin aldığı kararlar doğrudan mahkemelerce iptal edilemez; bu komiteler yasama denetimi kapsamında bağımsızdır. Ancak toplanan kanıtlar, ileride yargı sürecinde kullanılabilir. Bu yapı, yasama denetimi ile yargı denetimi arasındaki güçler ayrılığını korurken; aynı zamanda hukukun üstünlüğü ilkesine de hizmet eder. Bu sınır, GSK'nin siyasi değil, anayasal meşruiyete dayalı bir araç olmasını sağlar.²⁴

5. Yetki-Güvence Dengesi: GSK'lere tanınan bu özel yetkiler, etkili bir denetim süreci yürütülmesini sağlarken, denetimin meşru sınırlar içinde kalmasını da güvence altına alır. Moğolistan özelinde bu tür mekanizmaların güçlendirilmesi, sadece mevcut hükûmet politikalarının denetlenmesi açısından değil; aynı zamanda demokratik hukuk devletinin yerleşmesi bakımından da stratejik bir gerekliliktir {Hükümeti, 2003}.

Parlamentonun yürütme üzerindeki denetim görevini yerine getirmede kullandığı bu komiteler, geniş bilgi toplama ve değerlendirme yetkilerine sahip olmakla birlikte, doğrudan yürütme işlevine müdahale etme, cezai yaptırım uygulama veya hükûmet kararlarını değiştirme yetkisine sahip değildir. SGK'ların denetim gücü, hükûmetin faaliyetlerini şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda kamuoyuna açık biçimde değerlendirmekle sınırlıdır. Bu sınır, yasama-yürütme ayrılığı ilkesine uygun olarak belirlenmiştir ve GSK'nin yalnızca denetimle görevli bir yapı olduğunu ortaya koyar (Hükümeti, 2019).

Soruşturma süreçlerinin etkin ve adil biçimde yürütülebilmesi, belirli süreçlerin işletilmesine bağlıdır. Buna göre GSK, tanıklardan bilgi alma, kanıt toplama, kamu görevlilerinden açıklama isteme gibi işlemleri yürütür. Ancak bu işlemler anayasal güvenceler çerçevesinde gerçekleştirilmelidir. Demokratik gelenekleri güçlü ülkelerde bu aşamalar genellikle içtüzüklerle ayrıntılı olarak düzenlenirken; geçiş sürecindeki demokrasilerde bağımsız yasal düzenlemelerle şekillendirilir. Moğolistan özelinde ise soruşturma sürecinin hukuki ve kurumsal olarak güçlendirilmesi gerektiği açıktır (Bayarsayhan, 1999).

Parlamente denetimde insan haklarının korunması da yaşamsal bir öneme sahiptir. Özellikle tanıkların haklarına saygı gösterilmesi, sürecin meşruiyeti ve adaleti açısından zorunludur. Tanığın kendisi aleyhine ifade vermeme hakkı ulusal ve uluslararası hukukta

²⁴ <https://archive.ipu.org/parline/reports/CtrlParlementaire/>

temel bir güvence olarak tanınır. Aynı şekilde, tanıkların baskı ve tehditten korunması da fiziksel ve psikolojik bütünlük açısından zorunlu görülmektedir. Soruşturma sürecinde bireysel haklar ile kamusal çıkarlar arasında kurulacak denge, ifade özgürlüğü ve kamu yararının temsili açısından kritik önemdedir. Tanıklarla kurulan ilişkinin profesyonellik ve tarafsızlık çerçevesinde yürütülmesi, elde edilecek bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği açısından belirleyicidir {Hükümeti, 2019}.

GSK'lerin faaliyetleri sırasında yürütme gücüne ait anayasal yetki sınırlarıyla karşılaşması kaçınılmazdır. Bu noktada, mahkeme yetkisi dışındaki "siyasi sorular" veya yürütmenin özel karar alanları soruşturma dışında kalmaktadır. Komiteler, sadece yasaların ihlal edildiği ya da kamu zararının olduğu durumları inceleme yetkisine sahiptir. Bunun dışında kalan yürütme politikaları, hükûmetin takdir yetkisi içindedir. Ayrıca yürütme organı, belirli hassas bilgilerin açıklanmasını ulusal güvenlik ve kamu düzeni gerekçesiyle reddedebilir. Bu tür durumlarda yürütmenin "özel yetki" (yürütme ayrıcalığı=executive privilege) hakkı devreye girer. Bu hak sınırsız değildir ancak GSK'ler böyle durumlarda taleplerini yasal usullere uygun biçimde yürütmek zorundadır. Komitelerin soruşturma yetkileri, anayasa ve ilgili yasalar çerçevesinde sınırlıdır. Bu sınırlamalar, yürütme ve yasama organları ile mahkemelerin görev alanlarına müdahaleyi engelleyerek, devlet organları arasında kuvvetler ayrılığının korunmasını sağlar. GSK'ler yalnızca kendi görev alanları içinde faaliyet gösterebilir ve diğer organların bağımsızlık ve yetki alanlarına saygı göstermek zorundadır (Zaya, 2024).

Moğolistan'da parlamenter sistemin işlerliği açısından GSK'lerin yasal dayanaklarının netleştirilmesi, uygulama usullerinin geliştirilmesi ve insan hakları standartlarına uyumlu soruşturma biçimlerinin benimsenmesi, demokratik denetim mekanizmalarının kurumsallaşması bakımından büyük önem taşımaktadır. Parlamentonun hükûmeti denetleme yetkisi, yalnızca siyasi sorumluluğu izlemekle sınırlı kalmamalı; aynı zamanda hesap verebilirlik, şeffaflık ve etkinlik ilkeleri doğrultusunda sistematik bir yapıya kavuşturulmalıdır{Ulziisaikhan, 2018}.

2.3.2.2.4.5. Daimi Komitelerin Soruşturma Yetkisini Kullanması

Daimi komiteler, yasama organının sürekli çalışan ve uzmanlaşmış yapıları olarak, hükûmetin faaliyetlerini düzenli ve kapsamlı biçimde denetleme işlevini yerine getirir. Parlamenter denetim sisteminde bu komiteler, yalnızca yasa tekliflerini değerlendirmekle sınırlı kalmayıp, yürütmenin eylemlerini izleme ve analiz etme bakımından da önemli bir

rol üstlenmektedir. Birçok parlamenter sistemde olduğu gibi Moğolistan'da da daimi komiteler, yasaların uygulanışını, kamu yönetimindeki performansı ve devlet politikalarının etkinliğini değerlendiren temel denetim birimidir (Munkhjargal, 2022).

Geçici komiteler genellikle belirli olaylara veya kriz durumlarına yönelik kısa vadeli, odaklanmış soruşturmalar yürütürken; daimi komiteler, daha sistematik ve uzun vadeli bir inceleme sürecini benimser. Bu nedenle daimi komiteler, hükûmetin günlük işleyişinden çok, yapısal ve kurumsal sorunlara ilişkin değerlendirme yaparak yönetsel reformların oluşumuna katkı sunar. Uluslararası örnekler, bu yapının demokratik denetim üzerindeki etkisini açıkça göstermektedir. **Fransa Ulusal Meclisi**'ndeki daimi komiteler, sosyal güvenlikle çevre politikalarına kadar geniş bir alanda yürütmenin icraatlarını sürekli olarak izlemekte; hazırladıkları raporlarla kamuoyunu bilgilendirmekte ve yasama sürecine bilgi temelli katkı sağlamaktadır. Benzer şekilde, **ABD Kongresi'ndeki Standing Committees**, özellikle bütçe, savunma ve dış politika gibi alanlarda hükûmetin uygulamalarını ayrıntılı biçimde inceler ve gerektiğinde soruşturmalar başlatabilir (Bayarsaikhan, 2018).

Moğolistan'daki daimi komiteler de benzer biçimde, devletin temel işleyiş alanlarında hükûmetin faaliyetlerini izleyerek, yasa uygulamalarının etkisini, bütçe harcamalarının doğruluğunu ve kamu kurumlarının performansını değerlendirir. Bu komiteler, yalnızca parlamentoya değil, kamuoyuna da rapor sunarak yönetimin hesap verebilirliğini artırır. Daimi komiteler parlamenter denetimin süreklilik ve uzmanlık ilkeleri çerçevesinde kurumsallaşmasını sağlayan temel yapılar arasında yer alır. Geçici komitelerle birlikte işleyen bu sistem, yasama organının yürütme üzerindeki denetim kapasitesini güçlendirirken, demokratik yönetişimin kalitesine de doğrudan katkıda bulunmaktadır. Moğolistan örneğinde daimi komitelerin işlevselliğinin artırılması, yalnızca yasama süreçlerini değil; aynı zamanda kamu politikasının kalitesini de doğrudan etkileyecek önemli bir adımdır (Hükümeti, 2003).

Parlamento denetim mekanizmaları içerisinde **Geçici Komiteler**, belirli olaylar ya da kamuoyunu yakından ilgilendiren krizler karşısında hızlı ve odaklanmış denetim yapılmasına olanak tanıyan özel araçlardır. Moğolistan'da anayasal ve yasal düzenlemeler doğrultusunda işleyen bu yapı, özellikle kamuoyunda geniş yankı uyandıran ve yürütme organının sorumluluğunu gerektiren olayların araştırılmasında tercih edilmektedir. GSK'nin başlıca işlevi, zamanında ve doğru bilgi toplayarak

yürütmenin faaliyetlerini tarafsız biçimde değerlendirmek, sonuçlarını kamuoyuyla paylaşmak ve parlamentonun denetim işlevini etkin biçimde yerine getirmesini sağlamaktır (Tsogtochir & Park, 2023).

GSK'nin temel yapısal ve işlevsel özellikleri maddeleştirilirse:

1. Süreyle Sınırlı Görev Yetkisi: Geçici komiteler, belirli bir soruşturma konusu için Parlamento tarafından kararlaştırılan süreyle sınırlı olarak faaliyet gösterir. Bu süre, komitenin yalnızca belirlenen olay veya mesele üzerine yoğunlaşmasını sağlayarak, denetim sürecinin odaklı ve etkili biçimde yürütülmesine katkı sunar. Görev süresinin sonunda, komite raporunu sunar ve otomatik olarak feshedilir.²⁵

2. Yetki Alanının Belirginliği ve Sınırlandırılması: GSK'nın soruşturma yetkisi, kuruluş aşamasında Parlamento kararıyla açık biçimde tanımlanır. Konunun kapsamı, araştırılacak iddiaların sınırları ve komitenin inceleyebileceği kurum ya da kişilerin çerçevesi önceden belirlenir. Bu sınırlama, komitenin görevini amaç dışı genişletmesini engelleyerek, kaynak ve zaman israfını önler.²⁶

3. Soruşturma Kapsamının Hukuki Dayanağı: Komitenin faaliyet alanı, sadece siyasi gündemle değil, aynı zamanda anayasa, içtüzük ve ilgili yasal düzenlemeler çerçevesinde şekillendirilir. Bu durum, soruşturma sürecinin keyfi ya da siyasi çıkarlar doğrultusunda kullanılmasını engellemekte; parlamentonun kurumsal itibarı açısından denetim süreçlerine güven kazandırmaktadır.

4. Siyasi Temsil ve Eşitlik İlkesine Dayalı Yapılanma: GSK'lerin en önemli meşruiyet kaynaklarından biri, parlamentodaki siyasi partilerin dengeli ve adil temsiline dayalı olarak oluşturulmasıdır. Komite üyelikleri, farklı siyasi görüşlerin süreçte temsilini sağlayarak, denetim sürecinin objektiflik ilkesine uygun yürütülmesine olanak tanır. Bu temsil yapısı, aynı zamanda kamuoyunun farklı kesimlerine hitap eden çok sesli bir rapor üretimini mümkün kılar.

2.3.2.2.5. Bütçe Hakkının Kullanılması

Demokratik yönetim sistemlerinde parlamentoların en temel yetkilerinden biri, hükûmetin mali politikalarını denetlemek ve kamu bütçesini onaylamaktır. Bu yetki, "bütçe hakkı" olarak tanımlanır ve yasama organının mali denetim rolünün temel

²⁵ https://www.osce.org/files/f/documents/8/9/590063_0.

²⁶ <https://ipu.senate.be/ipu/doc/2024/202410/Results-149Assembly-WEB>

dayanağını oluşturur. Moğolistan Anayasası'na göre, Büyük Hural, hükûmetin hazırladığı bütçe tasarısını görüşmek, değişiklik tekliflerinde bulunmak, onaylamak ve bütçe uygulamalarını denetlemekle yükümlüdür. Büyük Hural'ın bu anayasal yetkilenişini çeşitli aşamalar çerçevesinde ele almak olanaklıdır (Mendbayar, 2020).

1. Bütçeyi Onaylamak: Bütçe tasarısının parlamento tarafından onaylanması süreci, yalnızca teknik bir işlem değil, devletin mali kaynaklarının halkın ihtiyaçlarına uygun şekilde kullanılmasını sağlayan siyasi bir denetim alanıdır. Parlamento bu süreçte, hükûmetin önerdiği harcama kalemlerini, gelir beklentilerini ve maliye politikalarını değerlendirerek, ülke ekonomisinin genel yönelimine katkı sunar. Bütçe onayı, sosyal refah politikalarının, kamu yatırımlarının ve ekonomik istikrarın sağlanmasında yaşamsal bir rol oynar. Moğolistan'da bu yetkinin sağlıklı kullanılması, özellikle gelir dağılımı adaleti, kırsal kalkınma ve altyapı yatırımlarının denetlenmesi açısından önem arz eder.

2. Bütçe Uygulamasını Denetlemek: Parlamento yalnızca bütçeyi onaylamakla kalmaz; aynı zamanda bütçenin uygulama sürecini yakından izlemekle sorumludur. Bu denetim, kamu harcamalarının verimli yapılıp yapılmadığını değerlendirmeyi, israfın önlenmesini ve yolsuzlukla mücadeleyi içeren çok yönlü bir süreçtir. Hükûmetin mali yıl içerisindeki performansı, hedeflenen ile gerçekleşen rakamlar arasındaki farklar ve harcamaların toplumsal etkileri, parlamento tarafından raporlarla izlenir. Moğolistan'da, bütçe uygulamalarının denetimi çoğu zaman kurumsal kapasite sorunları ve teknik yetersizliklerle karşı karşıya kalmakta, bu da denetimin etkinliğini sınırlandırmaktadır.

Etkin bir bütçe denetimi, yalnızca mali rakamların kontrolüyle sınırlı değildir; aynı zamanda halkın devlete duyduğu güvenin artmasına, kamu hizmetlerinin kalitesinin iyileştirilmesine ve uzun vadeli ekonomik büyümenin desteklenmesine de katkı sağlar. Parlamento, denetim yetkisini kullanırken verimlilik, etkililik ve kamu yararı ilkeleri çerçevesinde değerlendirme yapmak zorundadır. Bu bağlamda, performans esaslı bütçeleme yaklaşımı benimsenmeli, mali faaliyetler yalnızca girdi değil, çıktı ve sonuç odaklı olarak da izlenmelidir.

3. Bütçe Üzerine Öneriler Geliştirmek: Parlamento, hükûmetin sunduğu bütçe tasarısına yalnızca onay vermez; aynı zamanda değişiklik önerme ve alternatif politikalar geliştirme yetkisine de sahiptir. Bütçede saptanan dengesizlikler, öncelik hataları ya da toplumsal beklentilere yeterince cevap vermeyen alanlara ilişkin olarak, yasama organı önerilerde bulunabilir. Bu da parlamentonun politika yapım sürecine doğrudan katkı

sunduğu nadir alanlardan biridir. Moğolistan’da, özellikle çevre koruma, gençlik politikaları ve yerel yönetim yatırımları gibi alanlarda parlamenter müdahalelerin artması, bütçenin daha adil ve kapsayıcı hale gelmesini sağlayabilir.

Parlamento her ne kadar anayasal olarak güçlü bütçe yetkilerine sahip olsa da uygulamada bu yetkilerin kullanımı siyasi, ekonomik ve teknik kısıtlamalarla karşı karşıyadır. Hükûmetin sunduğu bütçeler, çoğu zaman önceden belirlenmiş ekonomik göstergelere ve dış borçlanma yükümlülüklerine dayandığı için, parlamentonun manevra alanı daralabilmektedir. Özellikle ekonomik kriz dönemlerinde, kamu harcamalarının kısılması ya da önceden tahmin edilenden daha az gelir elde edilmesi, parlamentonun önerilerini sınırlandırmaktadır. Ayrıca, partizanlık, yürütme ile yasama çoğunluğunun aynı siyasi yapıdan gelmesi ve komisyonlarda uzman kadroların eksikliği, denetimin kalitesini doğrudan etkilemektedir. Moğolistan’da da bu sorunlar sıkça gözlemlenmekte; bütçe görüşmelerinin teknik analizden ziyade siyasi tartışmalara dönüştüğü örneklerle rastlanmaktadır (Hükümeti, 2003).

2.3.3. Yasama Faaliyetinin İyileştirilmesi

Parlamento denetim mekanizmasının etkinliği, yalnızca yasama faaliyetleriyle sınırlı kalmamalı, aynı zamanda hükûmet faaliyetlerine yönelik denetim sağlamak, uygulamaları değerlendirmek ve sorumluluk almak gibi kritik işlevleri de içermelidir. Yasama organının etkinliğini artırmak için, parlamenterlerin aktif katılımını teşvik etmek, yetkinliklerini geliştirmek ve toplantıların verimliliğini artırmak önemli adımlar arasında yer almaktadır. Öncelikle, parlamento üyelerinin uzmanlık seviyelerini artırmaya yönelik olarak kamu yönetimi, bütçe düzenlemesi, hukukun uygulanması ve yolsuzlukla mücadele gibi alanlarda eğitim ve araştırma çalışmaları düzenlenmelidir. Bu tür eğitimler, üyelerin bilgi dağarcığını genişleterek, karar alma sürecine daha bilinçli ve etkin bir şekilde katılmalarına olanak tanıyacaktır (Zaya, 2024).

Bunun yanı sıra, parlamento toplantılarının verimliliğini artırmak için tartışma becerilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Parlamento iç tüzüğünde yapılacak bazı değişiklikler, toplantıların daha odaklı, yaratıcı ve etkili bir şekilde yürütülmesini sağlayacaktır. Bu değişiklikler, toplantı programlarının belirlenmesi, ele alınacak konuların uygunluğunun gözden geçirilmesi, tartışma sürelerinin doğru şekilde ayarlanması ve üyelerin görüşlerini eşit bir şekilde ifade etmelerine olanak tanıyan düzenlemeleri içermelidir. Üyelerin soru sorma, yanıt alma ve açıklama yapma

süreçlerine daha fazla önem verilmesi, denetim faaliyetlerinin hızlı ve net bir şekilde yürütülmesine katkı sağlayacak, etkin bir denetim mekanizmasının uygulanmasını destekleyecektir. Bu şekilde, parlamento denetim mekanizması sadece yasama faaliyetleriyle sınırlı kalmayacak, aynı zamanda hükûmetin faaliyetlerine etkin bir şekilde denetim sağlayarak ülkenin gelişimine yön verecek, sorumluluk alacak ve daha etkin bir denetim sağlayacaktır (Munkhjargal, 2022).

2.3.3.1. Hukuk Uygulamasının Etkinliğini Değerlendirme Mekanizmasının Geliştirilmesi

Yasama organının denetimi, yalnızca yasa yapımıyla sınırlı kalmamalı, aynı zamanda yasaların nasıl uygulandığını değerlendirme gibi önemli bir role de sahip olmalıdır. Yasa yapmak yalnızca bir başlangıçtır; yasaların başarılı bir şekilde uygulanması, o yasalara dayalı politikaların sonuçlarıyla belirlenir. Bu bağlamda, hükûmetin faaliyetleri, uygulanan politikalar ve bütçe harcamalarının etkin biçimde denetlenebilmesi için hukuk uygulamasının değerlendirilmesi mekanizmasının geliştirilmesi gerekmektedir. Hukuk uygulamasının değerlendirilmesi mekanizması daha ayrıntılı ve çok boyutlu hâle getirilmelidir. Bu amaçla, hükûmet, parlamento üyeleri, kamu ve meslek kuruluşlarıyla iş birliği yaparak, hukuk uygulamasının değerlendirilmesi için etkinlikler düzenlemelidir. Bu etkinlikler yalnızca hukuki sonuçlarla sınırlı kalmamalı, aynı zamanda uygulamanın toplumsal etkileri ve pratikte nasıl hayata geçtiği de incelenmelidir. Bu tür bir değerlendirme, denetim faaliyetlerinin daha gerçekçi ve etkin biçimde gerçekleştirilmesine yardımcı olacaktır(Houlihan, 2020).

Denetim mekanizmasının işleyişi için hukuk uygulaması raporları ve sonuçlarının çıkarılması önemlidir. Parlamento ve hükûmet, kendi sorumluluklarını düzenli ve açık biçimde raporlamalıdır. Bu raporlar, hükûmetin politika uygulamaları, bütçe harcamaları ve hukukun başarılı bir şekilde uygulanmasıyla ilgili ayrıntılı bilgileri içermelidir. Bu bilgiler, parlamento ve halkla açık ve anlaşılır biçimde paylaşılmalı hukuk uygulamasında karşılaşılan sorunlar net olarak belirlenmeli ve iyileştirilmesi için önerilerde bulunulmalıdır. Bu öneriler, hukuk uygulamasının etkin biçimde denetlenmesini sağlayacak ve yasama organının denetim faaliyetlerini güçlendirecektir. Böylece, hükûmetin sorumluluğunu ve şeffaflığını artırarak, denetim süreçlerini daha etkin kılacaktır (Chimid, 2001).

2.3.3.2. Dijital Denetim ve Bilgi Şeffaflığı

Devlet denetim mekanizmasına dijital teknolojilerin bütünleşik hâle getirilmesi ve şeffaflığın artırılması, denetimin etkinliğini büyük ölçüde artıracaktır. Dijital teknolojiler sayesinde devlet faaliyetlerinin bilgileri hızlı, doğru ve şeffaf biçimde sunulabilir. Bu durum, yurttaşlara devletin faaliyetlerine daha fazla katılım gösterme fırsatı sunar. Bu nedenle, dijital denetim sistemlerinin uygulanması, denetim mekanizmasının etkinliğini artırmak açısından önemli bir adımdır. Dijital denetim sistemi, bilgi akışının hızını ve doğruluğunu iyileştirerek, sorumluluk hesap verme süreçlerini hızlandırır. Günümüzde pek çok farklı bilgi akışı mevcut olup bu bilgilerin hızlı ve açık bir şekilde sunulması, vatandaşlar ve parlamento üyelerine dijital platformlar aracılığıyla erişim sağlamanın verimli bir yoludur. Yurttaşlar, devlet kurumlarının faaliyetlerini denetlemek, görüşlerini belirtmek ve hukuk uygulamalarını izlemek gibi eylemleri dijital ortamda gerçekleştirebileceklerdir (Hural, 2024).

Dijital denetim sistemi yalnızca bilgilerin şeffaflığını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda sorumluluk hesap verme süreçlerini daha hızlı ve verimli hâle getirme konusunda da önemli bir etkiye sahip olacaktır. Örneğin, kamuoyu yoklamaları, raporlar, bütçe uygulamaları ve devlet hizmetlerinin değerlendirilmesi gibi bilgiler dijital sistemler aracılığıyla doğrudan izlenebilir. Bu sayede, devlet kurumları daha sorumlu hâle gelir ve şeffaflık arttıkça halkın güveni güçlenir. Dijital denetim sistemi, hukuk uygulamalarını izlemek, bütçe harcamalarını denetlemek ve devlet faaliyetlerinin dış değerlendirmelerini yapmak gibi önemli görevleri yerine getirebilir. Tüm devlet kurumlarının dijital bilgi sistemlerine sahip olması, denetim mekanizmasında daha gerçekçi, anlaşılır ve etkili bir sorumluluk sistemi oluşturulmasına olanak tanıyacaktır. Bu bağlamda, devlet denetim mekanizmasıyla dijital teknolojilerin bütünleştirilmesi, yalnızca bilgilerin hızını ve doğruluğunu iyileştirmekle kalmayıp, aynı zamanda sorumluluk hesap verme süreçlerini kolaylaştırarak, devlet faaliyetlerinin şeffaflığını, adaletini ve etkinliğini sağlamakta önemli bir rol oynayacaktır (Zaya, 2024).

2.3.3.3. Siyasi Çekişmelerden Bağımsız Olunması

Parlamento denetim mekanizması, siyasi çıkarlar ve grupların etkisinden bağımsız ve özerk olmalıdır. Eğer denetim mekanizması, siyasi grupların etkisi altında kalırsa, etkinliği ve adaletli olma özelliği olumsuz yönde etkilenir ki; bu durum, yasa uygulamalarının ve hükûmet faaliyetlerinin denetim sürecini yavaşlatabilir ve halkın

güvenini zayıflatma riski doğurur. Bu nedenle, parlamento denetim mekanizması, herhangi bir siyasi grubun etkisinden bağımsız ve özerk bir biçimde çalışmalıdır. Hükûmet ile parlamento arasındaki siyasi çatışmalar, denetim süreçlerini engelleyebilir ve denetim mekanizmasının işleyişine olumsuz etkilerde bulunabilir. Bu yüzden denetim mekanizmasının işleyişi, siyasi kararlardan bağımsız olmalı, yalnızca hukuki çerçevede, açık ve şeffaf olarak uygulanmalıdır. Denetim mekanizması, siyasi çıkarlar tarafından etkilenmezse, siyasi güçler veya gruplar devlet faaliyetlerinin adil ve şeffaf olmasını saygıyla kabul eder ve sorumluluk hesap verme mekanizmalarını başarılı biçimde uygulayabilirler. Bu özerkliği sağlamak için, denetim mekanizması yalnızca yasama organının iç yapısı ve usullerine dayandırılmalıdır. Hukuki çerçevede denetim faaliyetlerinin yürütülmesi, adaletin korunması ve halkın çıkarlarının savunulması açısından önemli bir rol oynamaktadır. Denetim, şeffaf ve adil olduğunda, tüm süreçlerin kamu denetimine açık olmasını sağlar ve böylece devlet kurumlarının faaliyetleri daha etkili ve sorumlu hâle gelir (Badamdorj & Harms, 2006).

2.3.3.4. *Adalet ve Sorumluluk Sisteminin Güçlendirilmesi*

Yasama organının denetimi yalnızca yasa yapımı ile sınırlı kalmamalı, aynı zamanda adaletin sağlanması ve sorumluluk hesap verme mekanizmalarının işleyişini hızlandırma konusunda da önemli bir rol oynamalıdır. Yasama organı, sadece yasa hazırlama ve kabul etme göreviyle sınırlı kalmaz, aynı zamanda bu yasaların uygulanmasını denetleyerek adaleti sağlamak ve devlet kurumlarının sorumluluğunu artırmak gibi önemli görevleri yerine getirmelidir (Amarsanaa, 2009). Yasama organının denetim mekanizması, yolsuzluk ve yasa ihlali yapanları cezalandırma önlemlerini hızlandırarak, ülkenin yönetiminde adaletin ve şeffaflığın güçlendirilmesine yönelik olmalıdır (Banzragch, 2018). Adaletin sağlanması ve yolsuzluk ile yasa ihlali yapanların sorumlu tutulması için önlemler daha ayrıntılı ve etkili hâle getirilmelidir. Yasama organının denetim mekanizması aynı zamanda yasaların nasıl uygulandığını, yolsuzluk ve yasa ihlali yapanların nasıl sorumlu tutulduğunu da ayrıntılı biçimde ortaya koymalıdır. Sorumluluk hesap verme mekanizması, yalnızca hukuki çerçeveye sınırlı kalmamalı, devlet kurumlarının faaliyetlerinin şeffaflığını, adaletini ve sorumluluk sistemini iyileştirecek bir dizi önlem içermelidir (Damiran et al., 2024).

Bu nedenle, yasama organının denetimini etkili bir şekilde yürütmek için sorumluluk sistemini yenilemek ve adaleti güçlendirmek adına reformlar yapılması gerekmektedir.

Bunun için denetim mekanizmasının işleyişini somutlaştırmak, şeffaf hâle getirmek ve sorumluluk sistemini iyileştirmek için değişikliklerin hukuki çerçevede kabul edilmesi gerekmektedir. Bu sayede, yasama organı devlet faaliyetlerini sorumluluk sahibi hâle getirecek ve adalet ile şeffaflığı sağlayarak yolsuzluk ve yasa ihlallerini önlemekle sorumlu olacaktır. Bu reform önerileri, Büyük Hural'ın denetim mekanizmasının etkinliğini artırmayı, hükûmetin faaliyetlerinin şeffaflığını ve sorumluluk hesap verme süreçlerini hızlandırmayı amaçlamaktadır (Chimed-Ochir et al., 2022). Bu reformlarla yapılacak değişiklikler, Moğolistan'daki devlet gücünün doğru biçimde kullanılmasını, yasa ihlali yapanların sorumlu tutulmasını ve hükûmetin faaliyetlerinin kamu beklentilerine uygun olarak şeffaf hâle getirilmesini amaçlamaktadır. Hukukun uygulanması, devlet kurumlarının sorumluluğu ve karar alma süreçlerinin şeffaflığı, halkın güveni ve beklentilerine uygun sonuçlar elde edilmesinde yaşamsal bir rol oynamaktadır. Bu, halkın çıkarlarının korunması, devletin faaliyetlerinin adaletli ve sorumlu bir şekilde yürütülmesi ve yurttaşların güveninin yeniden kazanılması için önemli bir adımdır (Baldorzh & Udintsev, 2025).

SONUÇ

Moğolistan Parlamentosu, anayasal olarak yürütme organı üzerinde denetim yetkisine sahip temel kurumlardan biridir. Bu yetki, sadece hukuki bir sorumluluk değil; aynı zamanda demokrasinin işlerliğini sağlamak, kamu kaynaklarının etkin kullanımını gözetmek ve halkın yönetime katılımını güvence altına almak açısından da kritik önemdedir. Anayasa'nın 36, 38, 42 ve 45. maddeleri çerçevesinde tanımlanan bu yetkiler yasama, yürütme ve denetim arasındaki kuvvetler ayrılığı ilkesinin pratiğe geçirilmesini amaçlamaktadır. Ancak uygulamada, bu denetim işlevinin tam anlamıyla etkili şekilde yürütülemediği görülmektedir.

Parlamentonun sahip olduğu denetim araçları –yazılı/sözlü soru önermeleri, komisyonlar, faaliyet raporları, geçici soruşturma komiteleri, güven oylamaları gibi– kuramsal olarak oldukça çeşitlidir. Ancak bu araçların kullanım sıklığı, derinliği ve sonuç doğuruculuğu bakımından ciddi sınırlılıklar söz konusudur. Bu durumun temel nedenleri arasında yetersiz kurumsal kapasite, teknik bilgi eksikliği, siyasi etkiler, bilgiye erişim engelleri ve denetim sonuçlarının bağlayıcılığının zayıflığı sayılabilir.

Özellikle geçici soruşturma komiteleri gibi etkili olabilecek yapılar, çoğu zaman teknik uzmanlık ve siyasi tarafsızlık açısından yetersiz kalmakta, bu da raporların güvenilirliğini ve kamuoyu nezdindeki meşruiyetini zayıflatmaktadır. Denetimin sadece şeklen yapılıyor olması, gerçek anlamda hesap sorma kültürünün yerleşmesini engellemektedir. Bu bağlamda, Moğolistan'da yürütülen denetim faaliyetleri, çoğu zaman siyasi denge arayışları ya da sembolik adımlarla sınırlı kalmakta; kamu yönetiminin şeffaflığı ve hesap verebilirliği açısından beklenen etkiyi yaratamamaktadır.

Bununla birlikte, parlamenter denetimin güçlendirilmesi yönünde önemli fırsatlar ve potansiyeller mevcuttur. Bunların başında; dijitalleşme süreçlerinin hızlandırılması, bilgiye erişimin artırılması, parlamento üyeleri ve personeline yönelik kapasite geliştirici eğitimlerin düzenlenmesi ve bağımsız denetim kurumlarıyla iş birliğinin kurumsallaştırılması gelmektedir. Ayrıca, yurttaş katılımı ve sivil toplumla etkileşim, denetim süreçlerini toplumsal meşruiyetle destekleyerek daha etkin hale getirebilir.

Bu bağlamda, Moğolistan'daki parlamenter denetimin sadece hukuki bir görev değil, aynı zamanda siyasi bir sorumluluk, yönetsel bir denge aracı ve kamu çıkarını gözetken bir

kontrol mekanizması olduğu unutulmamalıdır. Denetim sisteminin reforme edilmesi; sadece mevcut sorunları aşmakla kalmayacak, aynı zamanda demokratik devletin sürdürülebilirliği, yolsuzlukla mücadele, sosyal adaletin sağlanması ve yönetime duyulan güvenin yeniden tesis edilmesi açısından da stratejik bir değeri taşıyacaktır.

Moğolistan Parlamentosu'nun denetim işlevinin sadece teoride değil, pratikte de güçlü şekilde işler hale getirilmesi; demokratikleşme sürecinin kurumsallaşmasına katkı sağlayacak, kamu idaresinde hesap verebilirlik kültürünü yerleştirecek ve halkın yönetime katılımını daha anlamlı hale getirecektir. Bu sürecin başarısı, teknik reformlarla birlikte, siyasal irade, kamuoyu desteği ve denetimin tarafsızlık ilkesine bağlılığıyla mümkündür. Dolayısıyla gelecekte yapılacak her düzenleme, yalnızca bir idari reform değil aynı zamanda Moğolistan'ın demokratik gelişiminin yönünü belirleyecek stratejik bir tercihtir.

KAYNAKÇA

DOI NUMARASI OLAN MAKALELER

- Biçer, M. (2019). Evaluate The Existing Political Oversight Role of Turkish Parliament Over The Public Finance And In This Context Analyzed The New Turkish Presidential Government System. *Journal Of Human Sciences*, 16(3), 746-761.
- Chuluunbaatar, A., Nadmid, B., Budjav, B., & Wong, W.-K. (2024). Modeling Method of Local Financial Dependence: Evidence From Mongolia. *Heliyon*, 10(16).
- Damiran, S., Sereenendorj, T., Dashnyam, B., Dashnyam, B., & Dulamsuren, N. (2024). Determining The Loss of Mining Sector Tax Revenue: Evidence From Mongolia. *Journal Of Eastern European And Central Asian Research (Jeecar)*, 11(2), 239-252.
- Sieberer, U. (2011). The Institutional Power of Western European Parliaments: A Multidimensional Analysis. *West European Politics*, 34(4), 731-754.
- Strøm, K. (2000). Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies. *European Journal Of Political Research*, 37(3), 261-290.
- Tsogtochir, B., & Park, S. (2023). Natural Resource Curse Exists In Mongolia? Focusing on Budget Transparency In Local Governments. *Journal of the Asia Pacific Economy*, 28(2), 650-663.

DOI NUMARASI OLMAYAN MAKALE

- Abdulahakimoğulları, E. (2007). Türk Anayasa Hukukunda Parlamento Meclis Kararlarının Yargısal Denetimi Sorunu. *Yasama Dergisi*(5), 5-26.
- Amarsanaa, J. (2012). Moğolistan Anayasa Mahkemesi'nin İnsan Haklarının Korunması Alanındaki Rolü. *Anayasa Yargısı*, 28(1), 453-474.
- Badamdorj, B., & Harms, J. (2006). The Development of The National Audit Office of Mongolia: A Case Study In International Cooperation. *International Journal Of Government Auditing*, 33(1), 12.
- Bağlı, M. S. (2010). TBMM'nin Bütçe Sonuçlarını Denetleme Süreci. *Yasama Dergisi*(16), 103-143.
- Beder, B., & Altundiş, M. (2009). Yasama ve Yürütme Fonksiyonlarının Yargı Bağımsızlığına Müdahalesi. *Yasama Dergisi*(13), 3-39.
- Chimid, E. (2017). The Development of Judicial Independence and The Birth of Administrative Review in Mongolia. *Comparative Administrative Law in Asia*,(21), 155-219.
- Çınar, M. F. (2019). Kuvvetler Ayrılığı İlkesi ve Anayasa Mahkemesinin Yorumu (Karşılaştırmalı Anayasa İncelemesi). *İbad Sosyal Bilimler Dergisi*(5), 89-100.
- Demirbağ, C. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yasama Organı, Yasama Süreci ve Yasama Sürecinde Yasama-Yürütme İlişkisi. *Yasama Dergisi*(39), 13-50.

- Dinçkol, B. (2021). İngiltere’de Parlamenter Monarşinin Erken Dönemi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 27(2), 877-897.
- Doğan, K. C. (2024). Mısır, Moğolistan ve Malezya Devletlerinin Ombudsman Teşkilatlarının Karşılaştırılması. *Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi*(17), 26-37.
- Döner, A. (2004). Parlamenter Bağışıklıklar. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1-2), 49-72.
- Gözler, K. (1999). Hukuk Açısından Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu. *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, 54(01).
- Houlihan, E. C. (2020). The Gambia and Mongolia. *Annual Review of Constitution-Building: 2019*, 34.
- İba, Ş., & Şirin, S. (2024). Yasama Organlarının “Bilgilenim (Hearing)” Yetkisi ve Tbm’nin Güçlendirilmesi İçin Yeni Öneriler. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*(59), 91-114.
- Keskin, E. (2021). İngiliz Anayasa Hukukunda Parlamentonun Üstünlüğü İlkesi, Sınırları Ve Brexit. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25(1), 47-99.
- Kılıçoğlu, M. S. (2013). Türkiye’de Yasama Organinin Yürütme Organını Siyasi Denetimi. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(1-2), 31-71.
- Kydyralieva, S. (2019). Turkish Parliamentary Experience Review of The Parliamentary Experience of Turkey From Ottoman To Republic Periods. *Journal of Universal History Studies*, 2(2), 239-250.
- Özçelik, A. S. (2011). 1958 Fransız Anayasasına Göre Yasama ve Yürütme Organlarının Karşılıklı Durumları. *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 3(1-3), 159-173.
- Özkorkut, N. Ü. (2002). Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 51(3).
- Özmen, Y. P., & Yaman, F. (2022). Latin Amerika Ülkelerinde Başkanlık Sistemi ve Demokrasi İlişkisi–Aynı Kadehte Farklı Şaraplar. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(3), 324-345.
- Pakdil, N. B. H. (2024). 2017 Anayasa Değişiklikleri Sonrasında Türkiye’de Kanun Tekliflerinin Hazırlanmasında Yasama ve Yürütmenin Rolü. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 81(4), 943-995.
- Sartori, G. (1995). Comparative Constitutional Engineering. an Inquiry Into Structures, Incentives and Outcomes. Legal Studies Forum,
- Sezen, S. (2020). Moğolistan’da Anayasal Düzen ve Devlet Örgütlenmesi. *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 1-32.
- Soyler, Y. (2016). Official Journals In The Comparative Law And The Principle of Legal Security. *Hacettepe Hukuk Fak. Derg.*, 6, 107.

- Tekin, Y., & Çiftçi, S. (2011). Parlamenter Roller ve TBMM’de Parlamenter Davranışları Üzerine Bir Alan Araştırması. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*(34), 53-66.
- Teziç, E. (1982). 1982 Anayasasına Göre Anayasaya Uygunluğun Denetimi. *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 3(1-3), 199-208.
- Ulziisaikhan, U., & Esen, D. A. Moğolistan’da Sosyal Koruma Bağlamında Aile Politikaları. 2018 İstanbul
- Yüksel, N., & Gürüü, I. (2005). Türk Parlamento Hukukunda Bütçe Komisyonu. *Sayıştay Dergisi*, 56, 3-22.

KİTAPLAR

- Bayarsayhan, B. (1999). *Mongol Bol Dundad Zuuny Parlamyentyn Ulamjlaltai Oron*.
- Bat-Erdene, R. (2011). Mongolia. in *Emerging Challenges And Trends In Tvet in the Asia-Pacific Region* (Pp. 141-156). Sensepublishers Rotterdam.
- Cohler, A. M., Miller, B. C., & Stone, H. S. (1989). *Montesquieu: The Spirit of The Laws*. Cambridge University Press.
- Dahl, R. A. (2008). *Polyarchy: Participation And Opposition*. Yale University Press.
- Damiran, T., & Pratt, R. (2017). Public Administration in Mongolia. *Public Administration in Post-Communist Countries*, 319-338.
- Gözler, K. (1999). *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*. Kemal Gözler.
- Hamilton, A., Madison, J., & Jay, J. (2003). *The Federalist: With Letters of Brutus*. Cambridge University Press.
- Hix, S., & Høyland, B. (2022). *The Political System Of The European Union*. Bloomsbury Publishing.
- Karaman, M. (2020). *Demokratik Siyasal Sistemde Parlamenter Denetim Ve Türkiye Uygulaması*. On İki Levha Yayıncılık.Ş.
- Krehbiel, K. (2010). *Pivotal Politics: A Theory Of Us Lawmaking*. University of Chicago Press.
- Lijphart, A. (1999). *Patterns Of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. Yale University Press.
- Locke, J. (1821). *Two Treatises On Government*. For R. Butler, W. Reid, W. Sharpe, and J. Bumpus.
- Mayhew, D. R. (2005). *Divided We Govern: Party Control, Lawmaking and Investigations, 1946-2002*. Yale University Press.
- Mill, J. S. (2016). Representative Government. in *Democracy: A Reader* (Pp. 58-66). Columbia University Press.

- Norton, P. (1998). *Parliaments and Governments In Western Europe* (Vol. 1). Taylor & Francis Us.
- Onar, E. (1977). Meclis Araştırması.
- Özbudun, E. (2013). Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, 14. Baskı, Ankara.
- Özbudun, E., & Hale, W. (2010). *Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi Ve Liberalizm: Akp Olayı*. Doğan Kitap.
- Schumpeter, J. A. (2013). *Capitalism, Socialism and Democracy*. Routledge.
- Şen, B., & Taşkesen, M. Ö. (2018). *Yoksulluk ve Sosyal Hizmet*. Eğitim Yayınevi.
- Toprak, B. (2001). Chapter Three Civil Society in Turkey. *Civil Society in The Middle East*. 2 (2001), 2, 87.

TEZLER VE LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALAR

- Akin, P. (2019). *Türkiye Belediyecilik Uygulamasının Gelişimi, Hukuki Yapılanması ve Samsun Örneği* Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Akpınar, E. (2006). *Kamu Yönetiminde Denetim Olgusu ve Türkiyede Kamu Yönetiminin Denetlenmesi* Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Aktay, K. (2017). *Tbmm'nin 19. Dönem, 20. Dönem ve 21. Dönem Yapısı ve Faaliyetleri* Ankara Üniversitesi (Turkey)].
- Banzragch, U. (2018). *Improving The Public-Private-Partnership System in Mongolia Kdi School*].
- Choisurendorj, E. (2023). 1990'dan Sonra Moğolistan Kalkınma Politikaları Ve Makro Ekonomik Etkileri.
- Doğan, K. C. (2014). Karşılaştırmalı Ülke İncelemeleri Bağlamında Türk Kamu Yönetiminde Ombudsmanın Uygulanabilirlik Analizi.
- Gültekin, İ. (2006). *Temsilde Adalet İlkesi Bakımından Türkiyede Uygulanan Seçim Sistemleri* Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Janat, A. (2023). *Moğol Parlamenter Sisteminin Tarihsel Ve Modern İlkeleri= Historical And Modern Principles of The Mongolian Parliamentary System* Sakarya Üniversitesi].
- Karaman, M. (2020). *Demokratik Siyasal Sistemde Parlamenter Denetim ve Türkiye Uygulaması* Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Lkhagvadorj, A. (2012). An Analysis of the New Budget Law of Mongolia Of 2011.
- Mendbayar, K. (2020). *Bankacılık Sektöründe Müşteri İlişkileri Yöntemi Uygulaması: Trade&Development Banka (Moğolistan) Üzerinde Bir Araştırma* Lisansüstü Eğitim Enstitüsü].

WEB SİTELERİ VE İNTERNET KAYNAKLARI

Chinbat, B., & Cabré, M. M. (2024). Solar and Wind Power In Mongolia: 2024 Policy Overview.

Odi.Org.Uk. (2023, March 1). *Mongol Dakhi Delkhiin Zasaglalyn Sudalgaa*.

https://en.wikipedia.org/wiki/State_Great_Khural

<https://blogs.ubc.ca/mongolia/2023/constitutional-amendments-2023>

<https://ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/mogolistan/mogolistanda-anayasa-degisikligi-onaylandi?>

<https://montsame.mn/en/read/226086?>

https://www.osce.org/files/f/documents/8/9/590063_0.

<https://ipu.senate.be/ipu/doc/2024/202410/Results-149Assembly-WEB>

RESMÎ RAPORLAR VE BELGELER

Anayasası, M. (1924). *Moğolistan Halk Meclis*. Moğolistan Halk Meclis.

Anayasası, M. (1940). *Halk Meclis*.

Anayasası, M. (1960).

Anayasası, M. (1992). *3 Bölüm 1 Madde*.

Anayasası, M. (1992). *Moğolistan Demokratik*.

Baatarzorig, T., Batbayar, N., & Galindev, R. (2022). *Fiscal Sustainability in Mongolia In 2018*. Natural Resource Governance Institute.

Dondog, B. (2019). Implementation Completion and Results Report (Icr) Document-Capacity Building for the Mongolian National Audit Office-P155305.

Hükümeti, M. У. З. Г. М. (2003). *Төрийн Хяналт Шалгалтын Тухай Devlet Denetim ve İnceleme Yasası*. Монгол Улсын Засгийн Газар Moğolistan Hükümeti.

Hükümeti, M. У. З. Г. М. (2019). *Монгол Улсын Үндсэн Хуульд Нэмэлт, Өөрчлөлт Оруулах Журмын Тухай Moğolistan Anayasasına Ek ve Değişiklik Getirme Usulü*. Улаанбаатар Ulanbator.

Hural, M. У. И. Х. Т. В. (2024). *Монгол Улсын Хууль Moğolistan Yasası*.

Infrastructure, C. O. S. U. (2013). Mongolia.

Tumenbayar, N. (2000). 1.1. The Current Land Issue in Mongolia.

FARKLI DİLDE YAZILMIŞ MAKALE

- Amarsanaa, J. (2009). The Constitutional Legislation Of Mongolia: Current Issues And Ways For Its Enhancing. *Вестник Института Законодательства И Правовой Информации Республики Казахстан*(1 (13)), 125-129.
- Chimid, B. (2001). *Ündsen Khuuliin Khariyaallyn Tukhai Oilgoltyn Khuvid*. Shüült-Shine
- Zuun" Olon Ulsyn Onol Praktikiin Baga Khurlyn Emkhetgel.
- Заяа, Т. (2024). Монгол Улсын Үндэсний Аюулгүй Байдлын Зөвлөлийн Чадавхийг Сайжруулах Асуудалд. *Politology*, 22(593), 139-147.
- Мөнхжаргал, Б. (2022). Монгол Улсын Гадаад Шилжих Хөдөлгөөний Судалгаан Дахь Тулгамдсан Асуудал: Мэдээллийн Эх Үүсвэр, Чанар. *Mongolian Journal Of Population*, 32, 7-20.

GAZETE VE MAGAZİN MAKALELERİ

- Bayarsaikhan, B. D., J.; ve Diğerleri. (2018). *Moğolistan Kalkınma Politikasının Tutarlılığını Değerlendirme ve Politikanın Başarı Düzeyini Belirleme Yöntemleri*.

ERKEN GÖRÜNÜMDE OLAN MAKALE

- Baldorzh, M., & Udintsev, D. N. (2025). Assessment of Domestic Resources For Enhancing Electricity Production in Mongolia. 2025 7th International Youth Conference on Radio Electronics, Electrical And Power Engineering (Reepe),

BASKIDA OLAN MAKALE

- Gangabaatar, D. (2020). Role Of Constitutional Tsets in the Consolidation Of Democracy in Mongolia. *Nagoya University Asian Law Bulletin*, 5, 21-33

ÖZ GEÇMİŞ

Adı Soyadı: Ganbold Bayaraa

Eğitim Bilgileri: 2014-2018 Ulanbator Erdem Sudlal Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Lisans, 2022-2025 Anadolu Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Yüksek lisans

İş Deneyimi: 2018 – Günümüz : NEMA (National Emergency Management Agency of Mongolia), İtfaiye ve Kurtarma Görevlisi

Yabancı Dil Bilgisi: İngilizce – B1, Seviyesi, Türkçe – İleri Seviye, Moğolca – Ana Dil

Çalışma Alanları: Anayasa Hukuku, Parlamento Hukuku, Kamu Yönetimi